

ÉLET

ÉS

EVANGÉLIUM

ÍRTA:

Dr HETÉNYI GYULA.

EGER

NYOMATOTT AZ ÉRSEKI LÍCEUMI KÖNYVNYOMDÁBAN

1921.

ELŐSZÓ.

A háború és forradalom legnagyobb csapását a lelkekre mérte. Fáradtak és fásultak lettünk.

Ebben a sötét világban az Evangélium egyedüli világosságunk. Az Evangélium nem száraz tan, hanem a legtökéletesebb életprogramm. Ez maga az Élet. E sorok írója a lelkeket akarja Krisztushoz vezetni és Krisztus által a lelkeket felemelni. Merész vállalkozás, de elérte célját, ha csak egyetlen lelket is közelebb hozott ahhoz, ki az élet Úra.

A SZERZŐ.

I. FEJEZET.

A mi Úrunk Jézus Krisztus.

A lelkek betegek. A társadalmi élet halálosan beteg vonásai mögött a beteg lelkek millióinak vonaglása rejtőzik. A merész elméletgyártók, kik oly paradicsomi színekkel festették meg a jövőt, a háború romjain ülnek és megszegyenülve hallgatnak. A nagy tömegek, a megsebzett szívek, az életet keresők milliói a Golgotha felé tekintenek . . .

Sokféle megvilágításban jelenik meg előttünk Krisztus arca. A hívő Istenét és Úrát, a hitetlen a szellem páratlan erejét pillantja meg benne. A XX. század szellemdús történetírója, *Chamberlain* bevallja, hogy Krisztus a világtörténelem legkiemelkedőbb jelensége s a galileinek rövid 30 éves élete nagyobb jelentőségű, mint a természet és történelem összes tüneményei együttvéve. Alexander, Augustus, Napoleon, Moltke, Hindenburg hadi tényei, Kolumbus felfedezése, Plato, Descarte s a többi nagyok szellemi kihatásai eltörpülnek Krisztus nagysága előtt. Ő az igazi emberfeletti ember!

Az egiptomi piramisok, az athéni Akropolis, a római Kolosszeum romjain diadalmaskodott az idő; a betlehemi barlang karácsonyi gyertyafénye nem alszik ki; a granadai Alhambra, a londoni Westminster, a párisi Louvre az emberi szellem csodás gazdagságát és erejét hirdetik, de mi mindez ahhoz a hatáshoz képest, melyet a Nagypéntek tesz a lelkekre? Kolumbus

csak új világrészt, Krisztus új világot fedezett fel S mióta ez új világnak arénáján az ő alakja fénylik, azóta Ő középpontja a világnak s az időt is hozzá mérjük. Ő az idők kezdete! Ő a fényforrás, a lélek körülötte kering, mint a bolygók a nap körül; a hitetlen nem bír vele; vele élni nem akar, nélküle élni nem tud. Mindenki érzi, hogy a kereszt tövében egy legyőzhetetlen életerőnek golfáramai nyílnak. *Napoleon Bonaparte* élte alkonyán, egy páratlanul tetterős élet romjain, szt. Ilona szigetén mondta: „Óriási tömegek lelkesedtek értem, s a halálig híven ragaszkodtak hozzám. De mindig szükség volt személyes jelenlétemre, tekintetem villamos szikrájára, hogy a szíveket lánggra lobbantsam. Mágikus erő lakozik bennem, mely magával ragadja a szíveket; de ezt az erőt senkire sem tudtam átruházni, egy hadvezéremmel sem tudtam megosztani. Arra nem volt hatalmam, hogy nevemnek szeretetet biztosítsak. S ez tragikuma minden hadvezérnek. Iskolák témái vagyunk és semmi több. Mily iszonyú szakadék van az én sorsom s Krisztus-sorsa között! Lehetett-e őt mellőzni, mint a hogy engem mellőztek? Meghalt-e Ő? Ő örökké él!” (Robert Saltschik „Deutsche Skeptiker”).

Ő örökké él! A kereszt világossága nem fogy, hanem ellenkezőleg egy végtelen fényforrás növekvő erejével sugárzik! A természet, az ember és az ő világa az enyészet jegyében áll. Régi világok fakó romjain lépnek fel az új világok, mint a rohanó áregymást temető hullámcsapásai. Csak szürke emlékeinkben élnek. A szellem világa sem kivétel. Csak Krisztusnak nem csinál koporsót az idő! Újra és uira az élet megrázó erejével ragyog fel alakja „stat crux, dum volvitur mundus.” Szellemének nyomában reng a világ, a lelkek világa s egyre nagyobb hullámban gyűrűzik körülötte.

Igaz, az európai ember lelkivilága nagyot változott s az elhidegülés vonásai mutatkoznak rajta Krisztus iránt. De ez az elhidegülés nem végleges. A hideg értelmet végre is legyőzik az élet meleg, megrázó indításai s az eltévedt értelmet helyrebillenti és Krisztushoz vezet a legvalóságosabb tapasztalat . . . a szenvedés. Tolstoj, Lavedan s a többiek bizonyosságai, hogy ha Krisztussal élni nehéz, nála nélkül élni még nehezebb.

Mert szent igaz, hogy a lélek természetének legrejtettebb vonásaiban keresztény; Krisztus a léleknek valósággá lett vágya; Krisztus nemcsak történeti tény, de az örök léleknek kikerülhetetlen pszichológiai szükségessége; feléje vonz nemcsak értelmünk és szívünk, de lelkünknek legtitkosabb és legünnepélyesebb sejtelméi is.

Feléje siet az élet értelmét kereső ember — siet öntudatlanul; az, aki egyszer megtapasztalta, mit tesz az Krisztust hordozni szíveinkben, annak többé tőle végkép elszakadni lehetetlen. Valósággal beléütődünk a Krisztus-arcba, valahányszor ráeszmélünk az élet igazi arcára. Mert az élet, az igazi, a boldog, harmonikus élet arca és Krisztus arca az egy és ugyanaz. „Philosophia vix paucissimos liberat”. Lelki küzdelmeink, keresztjeink percében — és kinek nem voltak ilyen percei? — a tudományos elméletek, mily semmitmondók, pedagógusaink tanításai mily erőtlenek, értelmünk mily határozatlan; ezekben a percekben mennyire szükségét érezzük egy magasabb hatalommal való személyes kapcsolatnak, e világnál különb, biztatóbb és megértőbb világ áradásának s ez az üde, fénylő világ árad felénk Krisztustól! Ő reá tekint a gyermek és agg, a menyasszony és bánatos özvegy; még azok is az élet urának vallják, kik benne csak embert látnak. Sokrates is meghalt az igazságért —

de Sokratesnak nincs varázsa, őt megváltónak senki sem tartja. Pedig Sokrates filozóf volt! Goethét az új kor legharmonikusabb szellemének tartják — de belőle senki sem él. Krisztus nem volt filozóf, sem aesthéta, az életről nem állított fel elméleteket s mégis őt, egyedül őt tartjuk az élet urának „*verba vitae aeternae habes*”.

Az élet mesterei két véglet között mozognak. Vagy túlságos optimisták, kiknek nincs érzékük az élet mélységéhez, nem látják a sötétséget s elsiklanak az örvények felett; mások ellenkezően csak sötétséget látnak s elmerülnek az örvényben. *Goethe* így jellemzi őket: Ha felemelkednek s fejükkal a csillagokat érintik, elvesztik lábuk alól a talajt s a felhőkben és szélben lógtatják lábaikat. Ha csontos lábaikkal erősen állnak a szilárd földön, a verébbel sem tudják felvenni a versenyt. (*Grenzen der Menschheit.*)

E két szélsőséges irány tehetetlennek bizonyul az élet válságos perceiben s ilyenkor a csalódás keserűségével fordulunk el tőlük — Krisztushoz. Mert Krisztus *az élet nagy idealistája!* Nem a tudományok idealistája, ki illúziókat fest az emberről, hanem a valóságos élet idealistája, ki ismeri az emberi természet legmélyebb vonatkozásait és az emberi cselekvés legtitkosabb rugóit. Krisztus nem a művészet idealistája, *un artiste pur* — mint *Wilde* *Oszkár* gondolja, ő az élet művésze, ki saját magán mutatja be az isteni életet, a megtestesült szépséget s önmagára n:utat: így éljete! Ő tudja, mit jelent az: emberré lenni s *Nikodemus*nak megmondja, mily nehéz az újjászületés; ő saját magán tapasztalta az élet brutális erőszakát, a világosság és sötétség harcát, és nem ragadtatja el magát, mikor a jeruzsálemi nép hozsannát zeng; a pálmavasárnap virágdíszében s a bevonulás királyi derűjében pillantja meg a közelgő szenvedést, az élet

drámai színeit, de azért idealizmusa nem törik pozdorjává — akkor sem, mikor Getsemani sötét éjszakájában a lét semmiségének, a halál rémének sötét vonásai rajzolódnak lelke elé. Getsemani és Golgotha az csak Krisztus életében fordul elő. Elhagyatva mindenkitől — Istentől és embertől —, ő nem hagyja el sem az Istent, sem az embert!

Csak az, ki a keserűség kelyhét így fenéig itta, s a kereszten az élet nagy ellentéteit átélte; ki az élet és halál fölött diadalmaskodott; kitudja mit tesz az élet keresztjét viselni és össze nem roskadni; ki a Tábor hegyén felmagasztosul s a Golgota hegyén porig alázkodik, csak az tudja mi az emberi élet — s az lehet egyedül mesterünk. Krisztus Jézus egy páratlanul fölséges élet meleg vonzalmával közelített az emberiséghez. Nincs oly vonása az életnek, melyet — Krisztus életében meg nem találunk!

A Krisztus-kép a szívárvány megszámlálhatatlan színeiben tükrözik. Mélységes alázat Istennel szemben, a pusztai visszavonultság, nagy irgalma a bűnösök iránt, részvéte a nyomorultakkal és szegényekkel szemben, igazságszeretete és mindent és mindenkit megértő lelke, szavainak bensősége, életének harmóniája és tettereje, könnyei, melyeket Lázár sírjánál ejtett, lelki küzdelmei s haláltusája, oly mélyen emberi — s mégis oly mélyen isteni élete hívő és hitetlen lélekre egyaránt a legmélyebb hatással vannak.

Ecce homo! Emberré lenni! Az emberi élet minden lehetőségével számolni, az anyagot átnemesíteni s az étellel szemben győzelmesen helyt állni, ez az, mire emberi erő nem volt képes — ez az, mire Krisztus képes volt s mi által eszményünk és életünk lett! Az élet a világosság és sötétség harca, ki oszlatja el a sötétséget? Krisztus azt mondja: „Én vagyok a világ világossága, ki utánam jó nem jár sötétségben.”

Ibsen Brand-ja, is új világosság felé vezeti népét, de csakhamar érzi, hogy messiási ereje nincsen, az élet vad ösztöneinek parancsolni nem tud s miközben utatlan utakra téved felkiált:

Reicht nicht zur Errettung aus
 Manueswillens quantum satis?
 Egy égi hang feleli:
 Er ist Deus caritatis!

1857-ben, egy verőfényes nagypénteken *Wagner*, a világhírű művész „*Tristan*” partitúrájában gyönyörködött. Elmerült a fájdalom és sötét pesszimizmus akkordjaiban, midőn egyszerre a fakadó természet báján keresztül felragyog előtte a nagypéntek mély misztériuma. A fájdalom és pesszimizmus zenésze egy ellenállhatatlan erőtől kényszerítve leteszi a „*Tristan*” partitúrát, lelkében felragyog a „*Parcifal*”, melyben Gurnemansz a nagypéntek jelentőségét magyarázza, hogy a fájdalom e szent napja megváltja a világot bűneitől s a megváltás gyümölcseiben fürdik az élő és élettelen természet. A költő-művész lelkében, mely eddig az élet érthetlenségét és céltalanságát énekelte, az élet a kereszt fényében új színben ragyog fel. A kereszt tövében Tristanból Parcifal, a fájdalom emberéből az öröm és béke embere lesz. A tévely és szenvedelmek útjáról a kereszt tövéig kellett jönnie, hogy megismerje, hogy akinek Krisztussal közössége nincs, abban eltikkad az ősök ereje; a Gral zónáján kívül

„sápadt, vézna lett itt a bátor
 s lovag népnek nincs feje.”

(*Parcifal.*)

Wagner Schopenhauer iskolájában nevelkedett, a művészetben és élvezetben keresett enyhülést, de háborgó lelke érezte, amit minden nemes lélek érez, hogy itt nem lehet sokáig kitartani; ő nem halálra, hanem életre, nem hervadásra, hanem tavaszi bimbó-

fakadásra vágyott s e vágya Krisztushoz, a kálváriához vezette, hol a legmegrendítőbb élettragédia divina comediává, isteni örömmé és dallá magasztosul.

Uram ez a nagypéntek varázsa!
 A bűnös bánatkönnyeit ontja;
 a rét és ligetnek szertesztét
 felvirultát mi okozná?
 Minden teremtett lény örül
 a Megváltó nyomán körül
 s buzgó fohászt küld hozzá.....

(*Parcifal.*)

Wagner és *Nietsche* két jóbarát, az egyik filozófus, a másik költő, az egyik saját beteges agyának rémképei közé gubózva, a másik az élet után nyitott szemmel vágyva. *Wagner* és *Nietsche* egy úton járnak, de a keresztnél elválnak útjaik. . . . *Nietsche* ránéz a keresztre és káromolva mondja: „íme a galilei, ki vérrel itatja tanítványait, bűnbocsánatot hirdet, túlvilágról beszél — borzalom. Meghalt az Isten, éljen az Übermensch ...!” És *Nietsche* tovább ment, őrvöngött és megőrült. Óh *Nietsche*! te nem jutottál volna szomorú sorsodra, nem gyötrött volna agyonra a kétség s halálos ágyadon nem siránkoztál volna elhagyatottságodról, ha a kereszt tövében megállsz *Wagner*rel s felismered az élet urát!

A kereszt tövében itt elhallgatnak a hangos disputátusok. Kijózanodnak a nagy optimisták, föllélegzenek a sötét pesszimisták; a kereszt tövében ráeszmélünk saját valónkra és ronggyá foszlik minden hű álmunk; a kereszt tövében elhal a szó, hallgat minden ajk: itt mindenki érzi, hogy a lélek valamit elvesztett s hogy e veszteséget Krisztus visszaadja. A kereszt tövében megszűnik a kétely és fájdalom s Krisztus nagy ajándékát kapjuk: a lelkiharmómát! A kereszt érintetlen fölségéből s mélyen emberiség közelségéből árad a világba az életadó lelkiség.

Van Krisztusban valami, amit dacára elváltozott kultúráknak semmiféle kultúra nem tud pótolni; amit sem a tudomány, sem a művészet, sem az életbölcselek nem tudnák megadni, csak egyedül Ő. Nélküle az élet nagy hiányokat mutat. E hiányokat időnként drámai erővel érzik meg egyesek és a nagy társadalmak. Ilyenkor megrázó módon érezzük, hogy Tőle minden kultúrhaladás dacára sem tudunk szabadulni, hogy hozzá vissza kell térni, hogy vele kapcsolatba kell jutnunk s hogy ez a kapcsolat a mi szempontunkból a legfontosabb, a legszentebb, a legünnepélyesebb kapcsolat. Miért kopnak el a kultúrídeálok s mién ragyog az élet elevenségével Krisztus arca? Miért egyedül az ő arca az, melynek vonásai mindig új szépségeket és biztató eligazításokat nyújtanak? Azért, mert a kultúra zenéje és fénylő arca lelkünk legmelegebb vágyakozásait érintetlenül hagyja. Örök élet, végtelen szeretet, benső béke, megváltás, öröm, szabadság, ez a lélek vágya, ez a vágy áttöri a kultúra korlátait s Péterrel kiáltja: „Uram hová menjünk, az élet igéi nálad vannak.”

Őt csak azok nélkülözhetik, kik felszínes lelkek. E javíthatatlan optimistáknak nincs érzékük az élet iránt; nem is sejtik örvénylő mélységeit. De aki érzi, hogy neki lelke va», az látni fogja lelke mélyén a könnyeket és érezni fogja hogy „sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt”; hogy az élet és lélek sötét mélyén a mulandóság sötét könnyei csillognak s az ilyen lélek a múltó világ kriptájában egy örök világ nostalgijával töltekezik s a sötétségből kitekintve Krisztusba pillantja meg az élet győzhetetlen királyát „az utat, az igazságot és életet.”

Az ember keresi az élet értelmét. Tudnunk kell, honnan és hová szakad életünk árja; tudnunk kell, mit jelent számunkra a születés és halál közé illesz-

tett szakadatlan harc, a benső és külső küzdelem. E küzdelemben Krisztus eligazító világosságunk.

Oh Jézus — írja Renan — világosíts meg engem, mi az igazság és az élet. Fáj nekem, hogy ember vagyok, te pedig több voltál mint ember. „Mondd meg, ki vagy.” (Lélektani értekezés Jézus Kr.-ról 1845.)

Ki vagy Uram? Tudom, hogy Te vagy az Isten Fia; végtelen élettartalom, végtelen öntudat, végtelen erő. De ki vagy te a véges ember számára! Te nemcsak Isten vagy hanem ember is. Ki vagy emberi vonatkozásodban, hozzám való viszonyban?

Keresem Krisztusban az emberi vonásokat, azt a sajátos élettartalmat, mellyel a világot gazdagította és gazdagítja ma is. Kérdem, az ő istenemberi élete és a modern emberi élet között, melyik az a kapocs, mely minket elválaszthatatlanul Krisztushoz fűz? Mivel gazdagította az életet Ő — egyedül Ő?

II. FEJEZET.

A lélek láthatatlan királysága.

És monda a bölcselelő: Enyém a tudás gazdag világa;
Öntudatom világosságával világítok a lét titkai-
nak fátyolán keresztül: ez az én kincsem!

A művész azt mondja: van teremtő géniuszom,
mellyel az élet szépségeit szemlélem és lelkemben
újra teremtem. A szép világba való elmerülés és a
színek, formák gyönyöre, ez az élet!

Emberi méltóság van kezetekbe letéve!

Vigyázat!

Züllik az is, ha sülyedtek s veletek száll ő is az égbe!

(Schiller: Der Künstler.)

A világfi azt mondja; vannak erős ösztöneim,
lobogó életvágyam, a vágy kielégülése, ez az élet!

„Rózsa vagyok a völgyben és virág Sáronban;
aki hálás akar lenni, az szakítson le engem.”

(Superman „János.”)

A világyűlölet azt mondja: Az élet munka és
robot, sokat ígérő és semmit sem adó fekete szörnyű-
ség. „Egy mérhetetlen nagyságú gőzgép, mely szörnyű
egyformaságban robog tova a megmérhetetlen semmi-
ségen. Az élet a halál malma, komor, örökké tartó,
magányos Golgotha.”

Krisztus pedig azt mondja: „Mit adna az ember
lelkéért.” (Mt. 16, 26.) „Ég és föld elmúlnak, de az
én igéim el nem múlnak.” (Mt. 24, 35.) Krisztus egybe-

veti a világot és a lelket és tanítványai elé állítja a zsidó kultúra gyöngyét, a jeruzsálemi templomot: Látjátok e nagyszerű köveket és fenséges építményeket? „Kő kövön nem marad!” Es a templom szemléletéből a múltba és jövőbe száll lelke. A múltba: Memphis, Babel, Susa, Athen, Alexandria, a gyönyörű függő kertek, a karnaki templom, a piramisok, Egiptom és Ázsia tudománya, művészete felett diadalmaskodott az idő. A jövőbe tekint és látja a Colosseum düledező falait, az eltemetett ravennai basilikát, a góth stíl korszakait, a renaissance forradalmi kísérleteit. Íme ez az élet! A tudomány, művészet, élvezet nem bír a természet erőivel, minden elpusztul. „Ég és föld elmúlnak.”

Az öntudat tiltakozik a pusztulás gondolata ellen: Van-e egy 60 — 70 év közé szorított, küzdelmekkel, csalódásokkal, szenvedésekkel telt életnek értelme és értéke? Élni a pillanatnak, élni embertársaink, hazánk, az emberiség javáért, ez az élet értelme? Hinni, remélni, szeretni s azután végkép összetörni s megsemmisülni, ez az élet értelme?

Élet — élet . . . mutasd meg a te orcádat. Te rólád álmodik a gyermek, énekel a költő, te zsendülsz ki a virágban, csendülsz a madár dalban, te nyújtózol végig az öntudatlan természetben, te vagy az öntudat derűje és kínja, a felemelő és lesújtó varázserő. Zárt kapuid előtt töpreng a világ.

Oh löst mir das fiätsel des Lebens
Das qualvolle uralte Bättsel.

(Heine.)

És íme az ég meghasad, a titok kinyílik s a töprengő világ elé lép a megtestesült élet és ez az élet az emberek világossága lőn. Krisztus az élet királya. Az ő örök kihatásának titka abban áll, hogy rámutatott a lélek végtelen értékére s azt mondta:

„Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkének pedig kárát vallja!” (Mt. 16, 25.) Nézte Krisztus a természet erőinek játékát; látta, hogy törik össze az ember a fizikai erők szisztémájában, megrázta az elalélt világot, a kultúrpezzimizmusba, hedonizmusba merült emberiséget s azt mondta: az élet nem élvezet, nem tudás, *az élet lélek, végtelen élet, a test letörhet, de lelketeknek nem szabad letörni. Legyetek lelki emberek!*

Az élet forrása a lélek, aki tehát gyűlöli a halált, és szereti az életet, szeresse a lelkét. Végtelen áhítattal nézi Krisztus ezt a csodálatos királyt, ezt a láthatatlan benső királyságot, ezt a benső teremtő erőt, melyben az élet külső és benső szépsége titkon szövődik. Itt az érzések, vágyak, gondolatok, intuíciók csodás mélységeiben rejlik minden titok! Kapu a lélek, mely a végtelenség felé nyílik, melyen át a végtelenség a véges világba árad. A végtelen Isten teremtette a világot, de kielégítetlen lett volna az ő vágya, ha nem teremti meg a maga képe-mását. Isten a lélekben alkotta meg remekművét: Ez a Fénynek fénye!

Boldog az az ember, aki ráeszmél arra, hogy ő lélek, hogy ő több, mint az egész világ; boldog az az ember, aki ráeszmél arra, hogy neki nemcsak szeme, füle, orra, szája, hanem benső világa, oly szerve van, mely a végtelen élettel hozza kapcsolatba; boldog az az ember, aki ráeszmél arra a vágyra, mely őt a magasba akarja építeni!

Áhítattal állok a lélek előtt, mert mindenütt ott látom titokzatos működését. A világ, ez a színes, hangos, szép világ, mily egyhangú és színtelen lenne a lélek teremtő művészete nélkül; a színben, hangban, virágillatban az én saját lelkemet látom, hallom, élvezem. A világban megnyilatkozó rend és összhang, ez is a lélek műve; bántja a zűrzavar. A tudomány, művészet,

a lángész alkotásai a lélek alkotásai. És, mit mondjak arról a lefátyolozott királyságról, mely bennem szunynyad? Azokról a boldogságos tapasztalatokról, meglátásokról, azokról a kifejezhetetlen élményekről, melyek kinek-kinek elidegeníthetetlen kincsei? Minden lélek egy-egy forrás, melyből egy-egy új világ életre szökik „élő vizek fakadó forrása.” (Ján. 4, 14.) Minden lélek egy-egy kápu, melyen keresztül a végtelenség nyílik. Minden lélek egy-egy leronthatatlan erőközpont, mely vonzza és a maga képére gyúrja a világot!

A fájdalomtól, gondtól, bűntől terhes világot is a lélek alkotja; a tagadás, kétely, gyűlölet világa mögött is a lélek rejtőzik: mindenütt a lélek árad, áraszt életet, vagy halált! A lélek építi fel a menyországot és a pokolt!

Féltő, remegő gonddal áll Krisztus őrt a lélek oldalán; félti a „detrímentum animae-t”, hogy a lélek áldozatul esik a világnak. Krisztus örök nagysága s ajándéka, mellyel a világot gazdagította, nem csupán az, hogy öntudatra hozta bennünk a lelket, hanem főként az, hogy ráutalt a lélek éltető erejére: a lelkiiségre. A lelkiiség nem tudás, nem élvezet, ez is a lélekből való; a lelkiiség a büntetlen, szeplőtelen lélek, a „felsőbb” lélek szeretete szemben az „alsóbb” lélek, az ösztönös bűnre hajló lélek szeretetével. A „felsőbb” lélek konstruktív erő, tehát élet; az alsóbb lélek destruktív erő, tehát sötétség és halál.

Krisztus a halálnak, az elmúlásnak, a szenvedésnek Jegyében álló kultúrvilággal szemben a lelkiiség dómjának felépítését sürgeti! Mindaz, amit az érzékek nyújtanak, s mindaz, ami földi — legyen az gondolat, vagyon, a hatalom bősége vagy bármi más — csak látszat, egyedül a lelkiiség az, melynek értéke van. egy ellenséges világ özönével szemben, egyedül ez a mi kincsünk!

Az Evangélium egyik legfelségesebb jelenete Krisztusnak és a szamáriai asszonynak párbeszéde *Jákob* kútjánál. A szamáriai asszony szenvedélyesen szereti az életet. Ő az antik világnak jelképe: a természet szenvedélyes szeretője s jelszava: Élni, azaz élvezni! Krisztus beelát az élvezetekbe merült nő lelki világába, amelyben az élettől terhes, vágyaitól beteg kultúrvilág sötét pesszimizmusa tükröződik. Az asszony vizet merít a kútból. Jézus azt mondja neki: „Mindaz, aki e vízből iszik, újra megszomjazik; aki pedig iszik ama vízből, melyet én adok neki, nem szomjazik örökké, hanem a víz, melyet én adok neki, az örök életre fakadó víz forrásává lesz benne.” Monda neki az asszony: Uram, adj nekem olyan vizet, hogy ne szomjúhozzam és ne járjak ide meríteni. (Ján. 4. 11—15.)

Krisztus azt akarta mondani: A kultúra vizei nem csillapítják az élet szomját. A kultúra nem ellenkezik a boldogsággal — de tönkre teszi az életet, ha figyelmen kívül hagyja a legnagyobb kultúrerőt: a lelket. Az emberi természet boldogságvágyát csak az olyan kultúra elégítheti ki, mely a lélek betöltetlen vágyait kitölti. Érzéki öröme, a világ javaira épített kultúra látszat csupán. Az ily kultúrában a lélek éhezik, szomjúhozik; telhetetlen, beteg; betege a vágyanak, betege a vérnek l Krisztus azt mondja: legyetek telhetetlenek, de az igazsággal, a szeretettel, lelkekkel szemben. Nem fogtok éhezni és szomjúhozni s bár kielégítetlen lesz vágyatok, bár megkísért az élet sokféle érthetlensége és keresztje, ajkatok forrásra tapad: a ti benső világtok kiapadhatatlan forrására, „élő vizek fakadnak bennetek, az örök élet vízforrásai.” „A lélek az, a mi éltet, a test nem használ semmit. Az ígék, melyeket nektek mondtam, lélek és élet.” (Ján. 6. 64.)

Krisztus 33 éves életén kimutatta, hogy az élet értelme nem a jólét, a földi szerencse, és édes otthon, hanem a tisztult, nemes, szerető, mély lelkületnek kiárasztása, fakadása bennünk és körülöttünk. „Az élet nem cél, hanem orgánus, melyből nagy hit, nagy világfőlényesség, nagy szeretet és világgyőzés sugározzák a világba. Az élet csak brutális lét, de a lelken kell e brutális ütközésnek világossággá, színekké és fényekké kigyúlnia s a brutális kavarodásnak énekké, himnusszá válnia. Az Evangélium azt célozza, hogy az ember hegyi lakó legyen és emelkedjék ki a közvetlen, kegyetlen valóságból egy más valóságba, melynek végtelen távlati saját lelkébe nyílnak, hogy legyen neki e korlátolt lét börtönéből egy szebb világra nyíló ablaka és ha nem is tud kijönni a börtönből, üljön oda mélázva és imádkozva az ablakhoz s merüljön el a végtelenségbe.” (Prohászka Ottokár: „A háború lelke.” 60.)

Krisztus szemében az élet egy átélt és valósággá váltott nagy gondolat; belülről való kiindulás, összpontosított erő és akarat, melynek forrása és iránya Isten. Az élet a szellem harca az anyaggal, a világosság győzelme a sötétség felett. Az élet újjászületés: igazság és szeretet által! Az embernek kétszer kell születnie: egyszer teste által a halál számára; másodszor lelke által az élet számára. Mert az Isten országába csak az léphet be, ki újjászületik — lélek által. „Mert ha test szerint éltek, meghaltok; ha pedig lélek által a test cselekedeteit megölték, élni fogtok.” (Róm. 8. 13.)

Krisztus tehát az élet központjává a lelket avatja. — Az élet kiemelkedés a mulandóság korlátaiból s aki élni akar, nézzen mindent az örökkévalóság szemüvegén. Mindaddig, míg a mindennapi életből ki nem emelkedtünk, nem tudjuk, mi az élet. Az emberiség

jajkiáltása és nagy nyomorúsága, az étellel való örök elégedetlenség forrása a pillanatnyihoz, az érzékiekhez való ragaszkodás. Nézi Krisztus a sírja felé rohanó emberiséget; nézi az érzéki élet nyomorúságait, a nyüzsgő hangyabolyt, a turkáló vakondsereget és így szól: Az élvezet nem élet, a tudás nem élet, az érvényesülés, a vagyon, a hatalom birtoklása nem élet; ami múlik, amit elvehetnek tőlem, ami fölött hatalma van az időnek, az csak árnyélet, az látszat; csak az az élet, ami örökké megmarad. Az élet értelme: erőkifejtés az örök életért. „Ne munkálkodjatok oly kenyérért, mely veszendőbe megy, hanem olyanért, mely megmarad az örök életre, melyet az Emberfia ad nektek.” (Ján. 6. 27.) Én vagyok az élet, felettem nyitott az ég, lelkem a Jákob létrája, mely az Életbe vezet. Munkálkodjatok, dolgozzatok, fejtsétek ki erőitek, mert az élet munka, áldozat, de égre szegezett szemmel járjatok, a lelketeket nemesítsétek, töltekezzetek meg igazsággal, tiszta érzelemmel; legyen élteitek Istenimádás. Lélek az Isten s akik őt imádják, lélekben kell őt imádniok: Isten az igazság, legyetek igazságosak; Isten az Erő, legyetek lélekben erősek; Ő mindig munkálkodik, dolgozzatok ti is. Kívülről jövő élvezet; földi haszonért végzett munka; csupán érzéki öröm a földhöz köt. A lélekért, Istenért végzett munka, benső világunk kiművelései ez az a kenyér, mely a menyből szállott alá s a világnak életet ad. (Ján. 6. 33.) Az életnek értéke, boldogsága tehát attól függ, mily lelket hordozunk testünkben. Az élet lélek. Szomorú lélek, szomorú élet, dalos lélek, dalos élet! A lélek a mindenség gyöngye, a mindenség is szűk neki; sírjának elég, szárnyai kifeszítésének kevés. A látható világ a láthatatlan lélek háza. Amennyi lelket viszünk bele tetteinkbe, annyit ér az élet. Nekünk végtelen, isteni élet kell, vigyünk hát bele isteni lelket. Pozitív,

termékeny, nemes, tiszta gondolatokkal telített lelket kell a világba állítanom. A komor, sötét gondolat méreg, inficiálja az életet. A gondolat erő, mely szét árad, alkot vagy rombol. A mi ifjúságunk korai pesszimizmusa beteg gondolatok által megrontott lelkületből való. Nem tudnak az életről valami nagyot gondolni. Krisztus arra nevel, hogy önmagunkról végtelen nagyot gondoljunk, „hatalmat adott nekünk Isten Fiaivá lenni”, a lélek végtelen életének öntudatával az élet is végtelen értéket nyer! E látószögben eltörpül a szenvedés, a halálfélelem; a lélek örökké ifjú s az örökkévalóság reményével tapossa le a sötét, mérges, fojtó, kicsinyes gondolatokat. A krisztusi lélek ércfal, melyről visszapattan minden wertheri keserv. Alakítsátok magatokban Krisztus lelkét — hoc sentite in vobis, quod et in Christo Jesu — és meglássátok, ez a lelkület legyőz minden keserőséget, mélyen örvendezővé teszi élteteket.

Lelki kultúrát sürget Krisztus. Akarja, hogy az ember a természetnek, az őt környező benyomásoknak, a „milieu”-nak ne szolgálja, hanem ura legyen; nem puhányoké hanem az erőseké a mennyek országa; az események rohanó árában egy szilárd pontot sürget Krisztus: egy benső, személyes világot, hogy az ember önmagát fel ne adja, hanem az örökkévalóság érzetével telített lelket állítson a személytelen világgal szembe! Mert egyedül az értékes, ami belül van.

Nézzétek, amott egy férfi áll: bíborban, fényes pozícióban, az emberek tiszteletétől övezve, hatalmas vagyona mérhetetlen s ő mégis nyomorult, mert az a szó, melyet önmagához intéz, az a lelkület, melyet a fényes külső takar, nyomorult és gyáva! Nézzétek, amott egy másik férfi áll, rongyosan, mezítláb rójja az utcát. Asszisi népe követ dob rá, és ő mégis királyi lélek, hős, mert az a szó, melyet lelkéhez intéz, az a lélek, melyet rongyos ruhája takar, a hősnek, a

szentnek a lelke! Ne arra törekedjeteK, hogy titeket az emberek valaminek tartsanak! Tu quis es? Quid dicis de te ipso? (I. Ján. 1. 22.) Mily lélek lakozik benned? Ez a fő!

Akinek benső világa van az állandóan Istennel él s benne mindent megtalál — in dem ruhendem Pohl in der Erscheinungen Flut; azt nem érik elviselhetetlen szenvedések; azt sem éhség, sem betegség, sem halál, sem üldöztetés nem választják el Krisztus szeretetétől. Az ilyen embernek Krisztus az igazság: lángoszlopával világít és azért minden sötétséget elvisel; nem lesz letört existencia, nem szór átkot az életre, mert a legnagyobb sötétségben is világít az ő lelke. Az ilyen ember életereje ki nem apad, életöröme el nem fogy, mert belőle állandóan az élet vizének fakadó forrásai nyílnak. Az ilyen lélek nem haragoszöld alpesi tó, hanem kristálytisza mély víz, melyet a napsugár világossággal telít s a fenék kavicsait isfényes karikákba foglalja. Az ilyen lélek a wertheri keservek helyett csodálatos s a világ fiaí előtt teljességgel érthetetlen békét élvez. „Békességet adok nektek, az én békémet, nem mint a világ adja, adom; én nektek.” (Ján. 17—24.)

Azt mondta valaki ha az emberek egyszer meglátnák a lélek ragyogását, azt elfelejteni nem tudnák soha! A szentek, martyrok erősek voltak. Erejük titka az a szeretet, melylyel lelkük fölé hajoltak. Lelkük virágos kert volt, melyben rózsák és ibolyák nyíltak. — E benső láthatatlan királysághoz képest az egész világ semmi! A lélek szeretetét Krisztustól tanulták! Oh Krisztus te mondtad, hogy a lélek értéke végtelen, de nemcsak mondtad, hanem e végtelen kincsért életedet adtad! Te tőled tanultuk, hogy a lélek oly föld, melyben nagy kincsek vannak rejtve. Van lelkem, mélységes öntudatom, ezt nem cserélem

fel semmiféle kincsért, sem tudásért, sem hatalomért, sem a csillagos égért! Te tőled tanultuk, hogy „prófétai lelkek vagyunk,” — hogy az örökkévalóságot hordozzuk magunkban; „nondum scimus quid erimus”: sötétség környez, homályban járunk; de az örökkévalóság reményével s egy napon lepattannak a záruk, kinyílnak a titkok s diadalt ülünk ... az örökélet ünnepét!

Test érek! higyjük hát, hogy lélek vagyunk és hogy a lélek kiművelése az élet célja. Ne a láthatóvilág múló képein, hanem a láthatatlan lélek örökkévalóságán merengjen szemünk! Ne a test, hanem a lélek szerint éljünk, mert a test szerint való élet jutalma a halál! Ne akarjunk látszatemberek lenni, hanem lelkiemberek. Látszatember az, aki megakad a világon és a világban látja végső hónapát. — Látszatember az, aki nem tudja, hogy a világ csak eszköze az életnek, hangszere a léleknek s az élettelen és az élő világ is csak arra való, hogy a lélek dicsőségét hirdesse. Látszatember az, aki az életről, boldogságról beszél, s érti alatta az állati élet boldogságát.

Testvéreim! a mi világunkban túlteng a látszat! Felolvadunk a kultúrának nevezett halálos erő kifejtésben, lázasan dolgozunk szociális kultúránk kiépítésén; mennyi terv, könyv jelenik meg az életről, közben pedig elfelejtjük magát az életet! — Örökösen külső kapcsolatokat keresünk, mintha az élet a látható világ felszínén szövődne, és elfelejtjük azt, hogy mi egyéniségek vagyunk, nekünk lelkünk van és itt a lélek mélységeiben szövőük boldogságunk! Szüntelenül az oly állapotért munkálkodunk, mely sok gyönyört és kevés fájdalmat okoz, egy lehetőleg kényelmes és élvezetekben gazdag életért, — közben pedig az élet egyre sötétebb színeket ölt, a pesszimizmus úrrá lesz a lelkeken, az élet elveszít minden varázst, elszáll minden igaz lelkesültség és hősiesség s túlteng az

üresség és unalom . . . Telve vagyunk adventi vágyakozással egy jobb jövő iránt és elfeledjük, hogy ez a vágy tulajdonképen lelki vágy; és ezt nem lefojtani, hanem kifejleszteni kell.

„Ne féljetez azoktól, akik a testet megölik, a lelket pedig meg nem ölhettek.” — Legyetek bátrak és erősek! Ne merüljetez el az élet gondjaiban és harcaiban annyira, hogy lelketezről megfeledkezzetez. A gond és a látszat megöli a lelket. A szeretet, igazság és bensőség megőrzi a lelket. Oh lélek szeretlek, l' ame, je t' adore!

III. FEJEZET.

Isten országa bennetek van.

Krisztus rajongó szeretettel öleli magához a lelket! Miért? Mert a lélek kincsesláda. A legnagyobb kincs az Isten! A lélek az Isten kincsesládája. A lélek értéke végtelen, mert a végtelen Isten lakozik benne. Kereste az ember az Istent mennydörgésben, csillagokban, erdők titokzatos sűrűjében. Kereste szívének megnyugvását napsugárban, hegyek ormán, és fájt neki a végtelen úr, mely az Ő lelkének mélysége és az Isten magassága között tátong, míg eljött az Úr Jézus és rámutatva a lélekre, monda: *Isten országa bennetek van.*” (Luk. 17,21.) Isten nem a seregek Istene, nem a frigy-sátor Jehovája, nem a Pantheonban lakik ő; Isten nem távoli fönség, nem hideg gondolat, ő nem spanyolfal mögé rejtőzött kényúr, nem öntudatlan világszellem, ő a mi Atyánk, ő a mi lelkünk lelke, az ő élete, ereje, szépsége kiárad az egész világon, főként pedig a lélekben, „Isten országa bennetek van.” Monda az Isten a léleknek: „oh mélységes élet, ki az én gondolatom vagy! s felelé a lélek: oh mélységes gondolat, ki az én életem vagy!”

Isten és a lélek! Ez a két gondolat a krisztusi lélek életének alapgondolata! Ez az a két gránitpillér, melyre felépítjük életünknek dómját! „Animam et Deum scire cupio” „tudni akarom mi a lélek s mi az Isten”, monda *szt. Ágoston*. Semmi mást? Nihil amplius? Semmi

mást! Nihil amplius! Isten a Minden, tehát semmi mást, semmi mást.

Isten és a lélek! A kettő közt terül el a világ, e sűrű ködfátyol, mely nem arra való, hogy szemünk fennakadjon fajta, hanem arra, hogy rajta keresztül meglássuk az örök igazságot, a változatlan szépséget és mérhetetlen jóságot: Istent! A világ csak híd és nem fészek! Isten a fészek, ő a virágkehely s a lélek a benne ringó harmatcsepp! Krisztus is azt mondja: „*Té Atyám én bennem és én tebenned.*” (Ján. 17. 21.) „*És égre emelvén tekintetét monda. az az élet, hogy megismerjünk téged.*” (Ján. 17, 3.) Názárethi tanítását így kezdé: „*Az Úr lelke én rajtam.*” Ez az ő öntudatának legmélyebb tapasztalata, az ő erejének archimedesi pontja. Az Isten nem fogalom, melyet megtanulni kell; a hit az több, mint a katekizmus tudása; nem jégmezők vezetnek az Istenhez, hanem a lélek titokzatos, meleg ösvényei. Annak van igazi hite és az tudja, mily erő az Isten, akinek lelke érzi az Isten lelkét; akinek lelke terhes a Fölséges hatásaitól! Ez a tapasztalat édesebb, mint minden földi gyönyör. „*Mit adna az ember lelkéért*” mit adhat a világ cserébe azért a lelki tapasztalata'ért. azért a világfölelő öntudatért, hogy Isten lelke én rajtam, hogy az Úr velem van, hogy én *Theofor* Vagyok, Isten hordozó, Istenbirtokló! Ez a tapasztalat szent bizonyosság, biztosabb annál, hogy nekem kezem, lábam van; nincs semmi bizonyosabb, mint az, hogy Isten van és hogy ő Atyára! És ez a tapasztalás a at értékesebb, mint az egész világ. A világot elvehetik tőlem, de az én lelkem édes tapasztalatát, az én Atyámat, soha!

A bensőség ezen Evangéliuma adja Krisztusnak s tanítványainak az életet és halált győző erőt. *Minden lélek annyira erős, amennyire mély; annyira mély, amennyire isteni; annyira isteni, amennyire hisz!* A modern ember-

gyöngé, nincs ellenálló ereje a bűnnel szemben, mert nincs erős hite. „Hiszek, írja *Bernard Shaw* — *Michelangelóban*, *Velasquezben*, *Rembrandtban*; hiszek a vonalak hatalmában és a színek mysteriumában, az örökkévaló szépségben, mely megvált minden bajainkban; hiszek a művészet hivatásában. Amen. Amen.” Hiszek az emberiségben, a *Grand Etre*-ben, az emberi szolidaritás örök erejében, mondja — *Compte*; hiszek a világfejlődésben, mondja — *Spencer*; hiszek önmagamban, az emberfeletti emberben, mondja — *Nietzsche*. — *Krisztus* pedig? égre emeli tekintetét és azt mondja: Higgyetek Istenben, a végtelen csillagvilágok, égi és földi világok teremtő és fenntartó őszerejében, higgyetek, hogy ez a végtelen erő és öntudat a ti erőtök, a ti világosságtok; higgyetek, hogy Ő Atyátok, ki nemcsak végtelen erő, hanem végtelen szeivtet is, és ez a szeretet lelketekbe ereszkedik, mint a harmat a virágkehelyre; bennetek élni, szépségbe öltözni, belőletek kisugározni vágyik! Higgyetek, hogy ő az emberi szívet választotta királyi lakhelyül és hogy ez a szív oly mély, hogy benne elfér a Végtelen, s hogy ő, egyed, ő képes betölteni mélységeit! „*Gestate et videte, quam suavis est Dominus.*” ízleljétek meg; az Istenközelség édességét s merüljétek el az ő életébe. Mélységes életprogram ez!

Ennek a mélységes lelki tapasztalatnak ad kifejezést a költő:

Te vagy a Hegy
 És a hegyet nem lehet túlröpülni,
 Te vagy a völgy
 És a völgyből nem lehet kirepülni,
 Te vagy a leg
 És a legen nem lehet átröpülni,
 Te vagy a Föld
 És a földről nem lehet fölröpülni,
 És Te vagy a határ.

Csak Te benned lehet repülni,
 Itt nem lehet és nem szabad
 Csak szépen, csendesen megülni
 És énekelni és örülni,
 Mert Te vagy minden: a szirt és a fészek
 S a szerelmes anyamadár.

(Sík Sándor)

A felületes lélek hamar kielégül, a mély lelkek melancholikus lelkek, míg Istenben meg nem nyugszanak. Lelkük végtelen vágyak forrása. Keresik a kielégülést a világban, a természet szépségeiben, az élvezet káprázataiban, a vonalak, formák, színek világában, világosság után vágynak, s elmerülnek a tudomány mélységeibe . . . hiába, hiába. Szépségről-szépségre, igazságról igazságra, élvezetről élvezetre szállnak, de betelni, megpihenni nem tudnak; hajtja őket a lélek Öntudatlan mélysége.

Was du erlangen kannst, das stillt nicht dein Verlangen
 Was dein Verlangen stillt, das kannst du nicht erlangen.

(Rükkert.)

A mély lélek egyre erőteljesebben érzi, hogy ez a kielégítetlen vágy nem lehet végső dalom! A csapások, csalódások, belső és külső harcok csak fokozzák a lélek elégedetlenségét és nostalgiaját egy külön világ iránt, melyben ész és szív egyaránt megpihennek s a szenvedések tűzében megtisztult lélekről egy áldott, szent pillanatban, mint a rozoga házról a vakolat, úgy zuhannak le a vak gondolatok és hiú álmok; a fátyol egyre átlátszóbb lesz, míg végre a fátyol mögött felragyog a titok: hogy csak az Isten, a végtelen szeretet és örök igazság elégítheti ki a lelket és a melancholikus lélekre a mennyei derű, öröm és béke napja úgy ragyog, mint a temető felett a szívárvány!

A harc elült, a sötétség eloszlott, a lélek pihen, (mint a kis madárfiók az anyamadár szárnyai alatt.

Künn tombol a vihar, de a fészekben csend van. Isten a fészek, az ő szárnyai alatt pihen a lélek és élvezi az Isten országát, mely nem étel és ital, hanem „igazság, béke és öröm a Szentlélekben.” (Róm. 14, 17.) Megszelídül a vad természet, megtörnek a sötét hatalmak, megnyílnak a titkok és felszáll a dal: „Deus meus et omnia”, hisz a lélek immár mindent lát és mindent birtokol, mert *Isten a Minden*, az Erő, az Igazság és Jóság, a Szépség örök napja.

E nap világosságánál a világ és sok hiú öröme végtelen kis ponttá zsugorodik össze és a lélek úgy érez, mint az a mesebeli fülemile, mely a kínai császár palotájában kaliczkába zárva — egy szép napon kiszabadul a természetbe s ott a csillagos ég alatt, az éj zavartalan ünneplő csendjében éneklí a maga dalát — Kalitka az élet, ígéretei mindmegannyi vasrács, melyen keresztül néz s melyből kifelé vágyik az Isten-szerető lélek. Ki — ki ... a kultúrvilág léleknyomasztó kalitkájából az igazság és szeretet oceánhullámainra. Ez volt *Magdolna* vágya a kereszt alatt! Oh Istenem, atyám, Abba! mindenem! Ez volt *Pál* tapasztalata a damaszkuszi úton, ez *szt. Ágoston* víziója a milánói kertben, ezt érezte *asszisi szt. Ferencz*, mikor a püspöki rezidenciában a világ fülébe harsogta: Ezentúl csak egy atyám van: Miatyánk Isten, ki a mennyekben vagy!; ezt érezte *Alfonz Ratisbonne*, római víziójában, ezt *Newman* 16 éves korában, ezt érzi minden lélek, melynek érzéke van a végtelenség iránt „*Non sunt magna ingénia sine melancholia.*” — Akinek van lelke, annak van terhe; teher neki a világ sok hazug vágya — míg az Isten szívére nem teszi kezét, *míg az „Úr el nem küldi az Ő Fianak lelkét szívünkbe, mely azt kiáltja: Abba, Atyánk.”* (Gal. 4, 4—6.)

Krisztus nagy ajándéka az a mélységes hit, hogy Isten a mi gondviselő Atyánk! A mulandóság, kegyet-

lenség és sötétség malomkerekei között csikorgó lélekben, mint lágy tavaszi szellő édes fuval ma visszhangzik e hit: gondviselő Isten! Nem vagyunk egyedül, Isten velünk! Krisztus azt mondja: „*Mindenem a Tied és a Tied az enyém,*” (Ján. 17, 11.) Isten az én életársam, ki gondomat megosztja! Krisztus nem merül el pantheista ömlengésekben, neki az Isten nem világszellem. — Ő nem theosophus: Ő végtelenül közel hozta Istent és a lelket, Isten a lélekben lakik, de ott el nem vész; Isten nem öntudatlan világenergia s a lélek nem „az Isten életének pirkadása”; Krisztus Istene a lélek és világ fölött álló szabadító Lélek. A nagy *Pán-nak* nincs hatalma világ felett, az ilyen Isten tehát nem erő, nem élet! A hitetlen *végző* szava: óh kegyetlen természet; óh buta vég; a buddhista *végző* fohásza: óh nirvána, örök vágytalanság néma temetője; a mohamedán a „kikerülhetetlen sorsra” hivatkozik. Krisztus pedig kitérte kezét és imádkozva mondja: „Mi Atyánk, legyen meg a Te akaratod!” A végzet nem buta, a természet nem kegyetlen, a sors nem szomorú, hanem fenséges, biztató, felemelő, mert a mi Istenünk gondviselő, szabadító Isten. A görög filozófia, Brahma, Mohamed nem ismerték, nem tu láák azt, amire Krisztus — egyedül ő tanította a világot: hogy t. i. életünk hajóját egy végtelenül szerető kéz irányítja s bár sötétség környez s viharos a tenger, ha zátonyra jutunk is, ha a hajót a tenger hullámai elnyelik, Isten velünk van! Jól tudjuk, hogy Zeusnak és Jupiternek van gondviselő szeme és a pogány népek is hittek a gondviselésben, de ez a hit nem volt boldogító, mert az isteneknek volt ugyan szemük, de nem volt szívük. Volt bennük sok szeszély. A mi istenünk pedig igazság és végtelen szeretet! Az ő szent akaratában való hit megszabadít! Az élet gondjaitól elcsigázott, a szenvedésektől megkínzott, fáradt, kétel-

kedő, sötét világ elé áll Krisztus és azt mondja: Ne törjetek le, ne veszítsétek el bizalmatokat, felettetek a csillagos ég, oda tekintsetek; a csillagok megannyi fényes szemek, melyeken keresztül Isten néz, lát titeket és el nem hagy! Kapaszkodjatok az ő kezeibe, higgyetek a győzelmes jóban, a szabadító Istenben, a ti Atyátokban! Azért mondom nektek: „*Ne aggódjatok éltetekről, mit egyetek, se testetekről, mibe öltözzetek. Nem több-e az élet az eledelnél és a test nem több-e a ruházatnál? Tekintsétek az ég madarait! Ezek nem vetnek, sem nem aratnak, sem csűrökbe nem gyűjtenek és a ti mennyei atyátok táp/álja őket. Vájjon nem vagytok ti azoknál sokkal becsesebbek? És melyiketek adhat aggódása által természetéhez egy könyöknyit? És a ruházatról miért aggódtok? Nézzétek a mezők liliomait, mint növekednek! Nem munkálkodnak, sem nem varrnak. Mondom pedig nektek, hogy Salamon minden dicsőségében sem volt úgy felöltözve, mint ezeknek egyike. Ha pedig a mezei fűvet, mely ma van s holnap kemenczébe vettetik, Isten így ruházza, mennyivel inkább titeket, kicsinyhitűek. Ne aggódjatok tehát. . . hisz tudja a ti mennyei Atyátok, mire van szükségetek. Keresétek először az Isten országát. . .*” (Mt. fi, 25—34.) Ne aggódjatok, hanem higgyetek és szívetek sóhajtsa, mondja, kiáltsa: Abba, atyánk, Úrunk! Ez a hit a ti erőtök és higgyetek, hogy ez az erő mindent győz és mindent elvisel, mert ez az erő örök szeretet, örök világosság, örök élet!

Higgyetek ... de nem csak abban, hogy Isten a ti Atyátok, hanem főképp abban, *hogy Ő bennetek van s akarja, hogy a ti lelketek az Ő monstanciája legyen!* Isten a lélek életerejé, építsétek fel tehát az ő országát!

A legnagyobb felfedezést Krisztus tette, mikor azt mondta: *Isten országa nem jön feltűnéssel s nem fogják azt mondani: íme itt van, vagy amott Mert íme: Isten országa bennetek van.* (Luk. 17, 21.) A kincs, a menyország, az élet súlypontja és értelme, amit szívetek keres, az

bennetek van! Isten országa! Mi ez az ország? Nem az ember országa. Nem a halál és pusztulás, nem a bűn, a gyűlölet, a fásultság és unalom, hanem az örök élet országa; mert az Isten az Élet! Isten országa „igazság, öröm és béke!” Ez kell nekünk! A szabadító Igazság, nem a gyötrő kétely, a lelkes öröm és nem a bús resignáció; béke, béke!

Van egy ország, íme mindnyájan egyenlők vagyunk: hol az embert erkölcsi ereje s nem születése, vagyona szerint értékeli; van egy ország, mely nem ismer félelmet, halált; van egy ország, melyben csak az igaz emberek kapnak polgárjogot: az Isten országa; van egy ország, melyet sem háború, sem erőszak, sem számkivetés el nem vehet tőlem, egyedül a bűnnek van rajta hatalma: a lelki értékek, a szeplőtlen jellemek országa. Ez ország bennünk van. A titkok titka, a világot átalakító erő a lélekben van! Annak van igazi lelke, aki ráeszmél, hogy az ő lelkében menyország lakik. „Nem tudjátok, hogy Isten házanépe vagytok és a Szentlélek lakik bennetek?” Isten országa ott van, ahol Isten van. Isten ott van, ahol szeretet van, mert Isten a szeretet. A szeretet pedig a szívben van. Legyetek tehát szívbeli, bensőséges emberek s imádjátok Istent: „*In veritate et iustitia.*” Krisztus mélyen *elítél* minden farizeusi külsőséget s mikor látja a jeruzsálemi templomot, a farizeizmus fényes csarnokát, azt mondja: „Lerontom ezt a templomot és harmadnapra mást építek.” (Mt. 19., 5. 3.) Eljő az idő, mikor Istent nem a Garizim hegyén és nem Jeruzsálemben, hanem lélekben fogják imádni. Tegyétek Istent szíveitek kizárólagos kincsévé és felépítitek Isten országát. Ez ország nem fából, kőből épül, mint egy templom; ezt nem lehet meghódítani úgy, mint egy országot, ezt nem lehet testi szemekkel látni, mint egy kertet, erről nem mondható, hogy itt

vagy amott van. Ez az ország erőszakot kíván, de szent erőszakot, „regnum Dei vim patitur” a tiszta erős, szent akarat erőszakát. Kétélű karddal hódítjuk meg ezt az országot: az igazság és bűnbánat kardjával: *az igazság által vonul Isten az észbe; a bánat által a szívbe.* Az apostol mondja: Isten országa: igazság. Igazság, bűnbánat, ez az az eke, mellyel az Úr országának termőföldjét felszántjuk és előkészítjük a nagy aratásra, a bő termésre (Mt. 3. 2.), melynek gyümölcse a béke és öröm itt és a földön túl. Aki kezét az eke-szarvára teszi és visszanéz, az nem érett meg az Isten országa számára. Aki pedig kitart, ahhoz úgy jő az Isten országa, mint az éjszaka. Isten országa olyan, mint a mag; Isten a magvető, az igazság és kegyelem magvait hinti a szívekbe. A mag egyrésze az útfélre esik, másik része köves talajra, hamadik része tövisek közé, negyedik része jó földbe kerül. Ez a rész bő termést hoz! A gonosz indulatok szétmorzsolják, a földi gondok elfojtják, az érzékiség tüze elszáritja az Isten országát, de az Istenkereső lélek befogadja az igazságot, mely benne Isten országává alakul. Isten országa olyan, mint a mustármag, valamennyi mag közt a legkisebb, de ha felnő nagyobb minden növény-nél, nagy fává lesz és az ég madarai pihennek ágai alatt. Ki tudja, mikor és hogyan hull belém az isteni igazságnak és kegyelemnek mustármagja — nem tudjuk, hol és mikor indít az Isten; ne álljunk ellent indításainak! Hasonló az Isten országa a kovászhoz, mely egész valónkat átalakítja; hasonló az Isten országa a szántóföldön elrejtett kincshez, melynek örülni kell s melyért minden más kincset oda keli adni; hasonló a drága gyöngyhöz, a tengerbe vetett háléhoz. A kovász erjedni akar, a kincs a tenger mélyéből napsugaras szabadságba vágyik. Isten országa is a világon szétáradni akar. A kincs itt van, de hogy

a mi kincünk, a mi boldogságunk legyen, ahhoz kettő szükséges: a hit bensősége, a bánat tettereje. Nézte Krisztus a világot s lelke elszorult, mikor látta, mivé lett az ember kezében a lélek drága kincse: az Isten országa. Nézte mint szorul a Fölséges a zsidó nacionalizmus szűk keretébe, mint sorvad el az Isten szelleme a farizeizmus külsőségeiben, a zsoltárokat mormoló és állatáldozatok véritől szennyes papi sereg szíve mily távol van az Úrtól; nézte, hogy az üzleti érdek, a Mammon a templom szentélyéig hatol; látta a szegények, árvák és özvegyek sanyargatását, a szociális önzést, az erőszakot és féktelen versenyt látta ezt a végzetes iramlást, ezt a szívtelen, kemény, hitetlen világot, szent indulattal megy a hegyre, hogy a nyolc boldogság szellemét világgá kürtölje: a ti országotok nem Isten országa! Isten országa több, mint egy templom, több mint az ajkak imája; az nem külsőség, hanem alázat, szeretet, irgalom, bensőség, igazság, a szenvedések türelmes viselése; az Isten országa az szellem és élet, mely a szív bensejét kitölti és onnan árad a világba. Hit által jő az a szívekbe és bánat által az akaratba! Az Isten országa új, rettentően komoly hír, nagy igényeket támaszt, gyökeres átváltozást sürget és — mégis örömhír. Könnyű és édes teher, mert közel hozza az Atyát, a világfölnyész jóságát és igazságát. Az Isten országa végtelen élet, visszatérés az élet eleven erejéhez.

Isten országát a szívekbe vinni, ez Krisztus é'tet-
 eélja és semmi több. Minden — de minden, az Egy-
 ház, a szentségek, az imádság, csak eszközei ennek
 a célnak! E cél emeli Krisztust a legfönségesebb
 idealizmus magaslataira, ez vezeti őt a szenvedés és
 halál feneketlen mélységeibe. Ő az igazságért, Istenért
 élt, az ő országáért vérzett és meghalt! íme a meg-
 testesült Isten országa, íme az Isten temploma, íme

&z „Isten velünk” az Immanuel! Egyedül az Isten jó, egyedül ő szent, egyedül ő a mi üdvösségünk; az egyedüli kincs tehát, mely után vágyódni érdemes, az Isten szelleme, a vigasztaló Lélek, mely Krisztus képe az Isten országát bennünk alakítja! Egyedül a lélek értékes, telhetetlen a lélek, az egész világ sem elégíti ki; csak az Isten. „*Keressétek először az Isten országát és az Ő igazságát, a többi megadatik nektek.*” (Mt. 6, 33.) A „többi,” ami az Istent szerető, Istent birtokló lelken kívül van, az mind csak többi, „cetera” az mind csak az a látható elröppenő többi, az csak amolyan *ráadás*. Hallod lelkem? Élet és halál, szépség, élvezet, a ragyogó élet, ez a gondszülő társas élet, az érvényesülés és mindaz, mi annyi gondnak, reménynek és csalódásnak forrása, a könyvtárak összesűrített bölcsessége, a szívben feldagadt vágyak, a nagy földi reménységek, s mindaz, ami képzeletedben felragyog, az mind csak „többi”, tehát nem lényeges ahhoz képest, amit lelkedben hordasz. Egy a fontos, hogy Isten benned legyen és benned lesz, ha szereted őt mindenek felett! Ez a szeretet lehozza szívedbe az egész mennyországot, a vágyak teljét s akinek a lelkét az Isten ily boldogságos tapasztalatokkal látogatja, annak ez a világ és minden pompája valóban csak „többi” „pondus” teher!

A modern hitetlenség evangéliumának első parancsa ez: hiszek a fejlődésben, mely az embert az őserdők ragadozó majmából öntudatos emberré alakította. Ez a hit kiöli az emberből az Istenfűség öntudatát, ez a modernnek legnagyobb bűne; ez a gyöngeség és alávalóság evangéliuma. Krisztus fölemeli az embert, végtelen öntudatot és erőt nevel belé, mikor azt mondja: Isten országa van bennetek. Van az emberben az állatból elég, az istenit kell tehát benne öntudatra hozni, azt a világfövényes, szent, emelkedett öntudatot, melyet az apostol sürget: „*Mondom*

nektek, hogy istenek vagytok, a Magasságbelinek fiai,” Ha sárba, piszokba, gondba, sötétségbe merültök, el ne vesszetek, hanem higgyétek, hogy Isten fiai vagytok! Akarsz-e Istennel egyesülni, akard-e szavát hallani, erejét, életét élvezni? Bontakozzál ki önmagadból és vonulj a te lelked bensejébe! Abba a szent magányba, ahol lelked minden érzékiségtől, testiségtől menten a maga benső életét éli, «bba a cellába, melyben Isten világít és beszél. A lélekben Isten szikrája ég. Ez isteni szikra oly magas, oly nemes, hogy abba semmiféle teremtmény el nem fér. Egyedül Isten lakik benne s szépségét kiárasztja a lélekben. Ez a valódi benső ember, aki külsőleg nem látszik. Benne van letéve Isten kéje. A külső világtól a benső világba, a belső világból a magasságok világába kell emelkedni, hogy Istent megtaláljuk. Templom a lélek; a templom előcsarnokában ácsorog a világ, szentélyében lakik az Isten. A földies lélek nem látja a szentély főséget s nem élvezi a tömjén illatot. „Örök ifjú szépség, későn, jaj későn kezdtelek szeretni. Bennem voltál, én meg künn. Künn kerestelek és torz mivoltommal belerohantam ékes teremtett világodba. Velem voltál, én meg nem voltam veled.” (Szt. Ágoston: Vallomások 4. 7.) A bensőséges lélek azonban fázik a templom előcsarnokában, vonzza a szentély melege: „Felhangzott hívó szózatod, megtörted lelkem siket csendjét^ kigyulladt bennem ragyogó világosságod és elűzted rólam a vakoskodó homályt. Illatod kiáradt, beszívtam s most utánad lelkendezem. ízleltelek, élveztelek, szomjaztalak; megérintettél s íme áttüzesedtem a vágyakozástól békéd után.” (Vallomások, X. 7.) Íme az Isten országa a lélekben.

Szent, fölséges ország! Hogy az embernek lelke van, azt mindég tudtuk, de hogy a lélekben Isten kincsesháza van, hogy a lélekben egy egész meny-

ország van, hogy Isten oly közel van hozzánk, hogy bennünk van, hogy itt, szívemben akar élni, kiáradni, ezt Krisztustól tanultuk! Akarhatunk e többet? Testvérek, ne szomorkodjatok világmúláson, szépséghevadáson, ne irigyeljétek a világ gyönyöreit, ne legyetek betegek a vagyonnak, ambíciónak, tudásnak, élvezetnek, hanem élvezétek lelketek nagyságát és örüljétek, mert tiétek a legnagyobb kincs: az Isten és hordozzátok magasan lelketeket, mert bennetek a királyok királyának vére lüktet. Magasan szárnyaljatok — el a múló világ fölött, azzal a fölséges nyugalommal, mellyel a sasok repülnek a végtelen atheroceánon keresztül . . . repülünk feléje és megnyugszunk benne! Isten velünk! szívem szívére hajtva. Ha ő velünk, ki ellenünk? Küzdelmeinkben, sötétség közepette velünk, bennünk van az Úr! Pálmaerdőkben járok, a pálmafák árnyékában pihenek, szívemben béke és öröm . . . kell-e egyéb?

„*Békességet hagyok nektek, az én békességem adom nektek.*” (Ján. 14, 27.) Az Istenkeresők békéjét! Hogyan? Hozzá megyünk és lakást veszünk nála. (Ján. 14, 23.) Isten bennünk van, itt a mi bensőnkben, ez a mi békénk. Szent város a hűséges lélek: „*Isten annak közepette van és nem fog ingani*” (Zs. 45, 6.) Ez után vágyott a nagy *Dante*, mikor a franciskánus kolostor kapuján kopogtatott s bebocsájtást kért. Mit keres itt a nagy költő? *Pace! Pace!* Békét! Zúgjanak a viharok, jöjjenek a szenvedések, csapások „*Isten annak közepette van és nem fog ingani.*” A szétszórt, könnyelmű, kétkedő, érzékies lélekben meginog az Isten. „*Az istentelen mint a forrongó tenger, mely nem nyugodhatik.*” (Zs. 57, 20.) Az ilyen lélek kavarg, nincs megállása, lelkét a hontalanság kínja égeti s ha fényes szalonban lakik — lelke mégis vagonlakónak érzi magát s mintha tetőnélküli házban laknék. S mivel nincs békéje, nincs meg

benne az Isten országának *másik jellege sem: az öröm*, Öröme annak van, akinek ereje van: örülni az tud, ki nagy kincsnek birtokában él. A... vesztes fél nem örül. Az Isten nélkül az élet óriási veszteség s az istentelen lélek nagy hiányokat hord magában, nagy gyöngeséget és sötétséget érez. Mint az árnyék, úgy kíséri őt saját öntudatának nyomora és az érzékiség felcsillanó örömei között az üresség, unalom és halálfélelem sötét foltjai húzódnak. A fiatal *Gratry* önéletrajzában olvassuk: „hogy mikor még nem hitt Istenben, örömről, boldogságról, vonzalomról, szeretetről nem volt fogalma.” A modern és antik világ naturalizmusának kísérő társa a világfájdalom. Az életörömei mögött a bánatkönnyek rezdülnek. *Goethe* mondja, hogy az ő 75 éves élete „*Mühe und Arbeit*” s alapjaiban véve nem ismerte az igazi örömet „*Es war nur das Ewige Wälzen eines Steines, der immer von neuem gehoben sein wollte.*” (Gespräche mit Eckermann). „A z örömtelen nyugtalanság és világbánat — írja egy kiváló pszichológus — minden pozitívista, egoisztikus és naturalisztikus világnézetnek édes gyermeke. És ha a szanguinikus könnyelműség egy pillanat s felejteti a szomorúságot s a pillanatnyi gyönyör kelyhét nyújtja — a bánatos elégedetlenség csak ott marad a lelkében, mint valami sötét szellem.” (W. Jannes.) Akinek pedig hite van ahhoz „közel van az Úr.” (Filip 4, 4.) S az ő közelségének tudatából fakad az a lelkes, bensőséges keresztény öröm, az a győzelmes optimizmus, mely a *Via Lata* börtönében is csak azt érzi, hogy nincs ok a szomorúságra, hogy „örüljete az Úrban és ismét mondom nektek, örüljete.” (Filip 4. 4.)

IV. FEJEZET.

A lelki élet.

Sokféle értelemben veszi az ember az életet. Élet az is, amikor a virág nyílik, az is, mikor a madárfiók tojásából kikél, az is, mikor az ösztönös állat táplálja kölykeit; élet az is, mikor a gyermek da-dogni kezd, az is, mikor szemünk a természet szépségeire ráeszmél, a tudomány, a kultúra nagy vívmányai, a szellemi élet csodás megnyilatkozásai; az ösztönnek, az észnek világa ez is élet. A világ telve van étellel, az élet csiráival, fakadó, nyújtózó, tomboló életvággyal. De Krisztus lelke ezzel be nem éri, ő több életet, más életet akar; ezért — a „több” életért élt halt a mi Urunk „ut vitam habeant et abundantius habeant.”

Az élet több, mint étel és ital, ösztön és ész az élet lélek. Következőleg a Krisztus által hirdetet élet az: *lelki élet*. Az élet Krisztus szerint a léleknek odafordulása Istenhez, egy nagy vallomás és egy nagyr tett: Istenmegvallás és Istenszolgálat. A lelki élet a bennünk rejtőző isteni génusz életreébredése, uralma és hatalma a test fölött.

Az élet: Isten országa bennünk. Isten országába csak az léphet be, aki újra születik. Monda Nikodemus az Úrnak: *Hogyan születetik az ember, mikor már vén! Felelé Jézus: „Bizony, bizony mondom neked, hacsak valaki újra nem születik vízből és Szent/élekből, nem mehet be az Isten országába.”* (Ján. 3, 2—3.)

A léleknek kell Istenben újjászületnie: újjászületésének forrása a magasból jövő Szentlélek! Krisztus egészen új, a pogány világ előtt ismeretlen világra utal, mikor az élet súlypontját a lelki életbe, a magasból jövő Lélek kegyelemteljes hatásaiba helyezi s a test emberével, a „voluntas carnis”-sal szembe-helyezi azokat, kik „Isten akaratából „ex voluntate Dei” születtek: a lelki embereket!

A természet erejébe vetett hit nem hozta meg az élet boldogságát s az ember lelke, benső világa kezd több megértésben és megbecsülésben részesülni. A lelki élet vágya valahogyan ismét megkapta a modern ember lelkét. De ez a vágy nagyon távol áll a krisztusi lélek vágyától.

A modernnek sokat beszélnek „lelki élet”-ről, a vallás újra élénk érdeklődés tárgya, a középkori misztikusok iratai újból előkerülnek; telve van a világ adventi vággyal, de vágyai homályosak, s elvesznek az okkultizmus, spiritizmus, pantheizmus és theosophizmus Ködében. Keresik a lelket és az Istent lágy, szentimentális érzésekben, melyekben kevés a világosság és erő! Ebben a lelki életben nincs meg az evangéliumi „igazság, béke és öröm”, hanem túlteng benne a lázbeteg ember nyugtalansága.

Ich kreise um Gott, um den uralten Turm
 Und ich kreise Jahrtausendlang;
 Und ich *wehs* noch nicht: bin ich eine Falke, ein Sturm,
 Oder ein grosser Gesang.

(Ritke: „Das Stundenbuch.”)

A modern ember elvesztette szeme elől a biztos célt, az Isten tiszta fogalmát és lelki életről álmodik a lélek életadó ereje: Isten nélkül. Ha a só megromlott, mivel sóznak. (Mt. 5, 13.) Ha a világosság kialudt, mivel világítanak?

A lelki élet *magna chartáját* Krisztus adta, a Miatyánk eme szavaiban: *Legyen meg a Te akaratod*. A lelki élet nem fényes gondolat, nem olvadó érzélem, ünneplő hangulat, hanem az isteni akarat akarása! Akaratunkat kell Isten szolgálatába állítani. Az isteni akarat felismerése és elismerése, az átélt és a lélekben tetté keményedett isteni akarat, ez a lelki élet!

A lelki élet tehát „élet” vagyis folytonos erő-kifejtés, törekvés fölfelé; harc a lélek mélységeinek és az isteni szeretet mélységeinek felismeréséért. A lelki ember előtt az élet, a világegyetem egy nagy isteni kinyilatkoztatás, ő mindenben az Istent látja, Ő az Úr árnyékában jár s lelke zöngeszekrény, az Isten akaratának visszhangja.

A lelki ember lelke „terhes”, mert érzi, hogy kincs van benne elrejtve és e kincsért odaadja mindenét. E kincs a „*semen Dei*,” az örök élet magja bennünk; e mag a lélekben feszül, kikelni, kivirágozni vágyik. E lelki vágy szét akarja robbantani a köztem és az Isten között emelkedő korlátokat.

A lelki élet forrása az az ádventi tudat, hogy sötétségben állok, hogy barlang a lelkem s e tudatból fakadó adventi vágy, mely a sötétséget el akarja oszlatni azzal a karácsonyi fényességgel, mely a betlehemi barlangot betöltötte.

A lelki ember legmélyebb tapasztalata az, hogy ő nem kész, neki fejlődni, emelkedni kell, mert a lelke érzi, hogy „*manus Domini tetigit me*”, érzi az Úr kezének érintését, vonzását s a lélek mélyén csak egy gondolat világít és hevít: „*Legyen meg a Te akaratod!*”

De mi az Isten akarat? *Jézus Krisztus! Ő a megtestesült, láthatóvá és kézzelfoghatóvá lett isteni akarat*. Isten nem hideg fogalom, nem megközelíthetetlen világok sejtelmes élete, ő Krisztusban „*Deus appropinquans*,” közeli Isten, az ő élete, vágya, akaratát itt van előttünk

Krisztus életében és keresztségében. Ennek az életnek utánzása, komoly akarása az »*induïte Christum,*» Krisztusba öltözés; ez a lelki élet.

Megállok a kereszttel előtt és eltörpül minden emberi bölcsesség, mert ez az »*Élet könyve.*» A nagy lelkek innen tanúinak. A filozófus ész, a nagy disputátorok és kritizáló doktorok semmit sem értenek belőle. *szt. Ferenc* azonban érti és értik mindazok, kiknek »szemök» van és kiknek érzékük van a végtelen iránt, tudják és önmaguknak bevallják, hogy a kereszttel alatt »*fulget mysterium*» a titkok, sejtelmek világa feltárul és az élet legmélyebb igazságai megszólalnak. A kereszttel tövéből árad az a béke, Öröm és erő, mely nekünk életet ad. Aki a kereszttel tekint, az tudni fogja, *ki ai* Isten és ki ő. *Szieniai Katalin* mondja, hogy az önismeret cellájába kell zárkózni — »*clausa et sola*» azaz Krisztussal kell a lelket titkon eljegyezni és a lélek zárt kertjében ő vele társalogni. A lelki élet *szt. Pál* szerint »*hasonlóvá lenni az Isten fia képéhez.*» (*Rom.* 8. 29.), Krisztus keresztségén át közelíteni Istenhez. A kereszttel nagy kérdőjeleket támaszt bennem. Ezekre megfelelni és az adott feleleteknek megfelelően következetes keménységgel az akaratot krisztusilag stilizálni, a »test» és a »férfi» akaratát kiirtani (*Ján.* 1. 13.) — ez a kereszttelenség szelleme.

És itt kezdődik az adventi programul, melyet *ker. János* jelez: *Tartsatok bűnbánatot, mert elközelgett az Isten országa.* (*Mt.* 3. 2.) Itt kezdődik a lelki ember »gyűlölet» a világ iránt; itt kezdődik a test és vér rendetlen kinyilatkoztatásai iránt érzett ellenszenv — *irtóztatás a bűntől,* itt kezdődik az isteni szeretet hárfazenéje, mely arra hangol, hogy szememet kiszúrjam és kezemet levágjam, szívemet kitépjem — ha bűnre kajlik és Isten oltárári tegyem azokat. Elforgulni a teremtményektől — alakulni Krisztus által — átalakulni

Istenben — ez *Suo* szerint a lelki élet hármassága. „Hagyj el mindent és megtaláld Istent” — mondja *Kempis Tamás*.

A lelki ember útja tehát a „*regia via sanctae crucis*,” a szent kereszt királyi útja. Ezt az utat csak akaratos emberek járhatják.

Csillogó szavakon, útvesztő vitatkozásokon, megmeredt szokásokon, félig öntudatlan áhítaton túl — ott a mélyben — ott zajlik az élet, ott forrnak, küzdenek, hullámzanak az életet alakító erők. A szavak holt személytelen jelek, a hit pedig Met A sok szó ellensége az életnek, a szó csillog és kábít és elhiteti velünk, hogy ő az élet: pedig a szó sírja, koporsója az életnek.

A lélek, mikor ereje ébred, csendes. Lélekből kell imádkozni és lélekből kell lemondani. Ez a krisztusi tett; a benső tettek kereszténysége; az a franciskánus ideál, melynek oly erőteljesen ad kifejezést szent Ferenc leánya: *Foligno Angela*. Az élet könyve — olvassuk leveleiben — mindenki számára nyitva áll, de tartalmát nem a bolognai és párisi doktorok értik, mert Krisztus sem volt magister és filozóf; amit ő a világra hozott, az az erő volt; nem beszéddel, de életével hatott. „Legyetek világító példák — írja lelki gyermekeinek — prédikáljatok, de ne szóval, hanem bűnbánó étellel. Ne legyetek az írás olvasói, hanem cselekvői és Krisztus keresztjének követői.” (L. Jörgensen „In excelsis.”¹⁾)

Krisztus keresztjének követői . . . kemény tövises utakon . . . egy ellenséges világgal dacolva . . . egyedül ... a kísértések között, a bánat és könnyruhájában . . . töviskoszorús homlok, elgyötört tagok . . . ez volna hát az „élet könyve”? Nyilhatik erő, béke, öröm az életfájdalom getsemáni kertjében? Lehet-e életprogram az, mit Krisztus mond: „Aki életét elveszti érettem, megtalálja azt!”

Így gondolkodik a nagy átlag és elfordul a ke-

reszttől, neki szomorú ez a Krisztus, neki kemény ez a lelki élet . . . Sőt azok között is, kik nyomdokain járnak, hányan hullatnak titkon könnyeket a múltért és vissza-vissza néznek. Ezek kompromittálják a keresztet és lejárátják az Evangéliumot.

Mert Krisztus béke, erő, harmónia, tehát élet-öröm, csak íiem szabad a félüton megállani; nem szabad a külsőnél megrekedni; nem szabad félig adni. A félig alvók s félig ébredők, a meghátrálók és megalkuvók számára nincs feltámadás! A szomorú lélek sohasem krisztusi, ő nem adta oda egészen szívét s ő reá vonatkoznak a költő szavai: „Fél gondolatok, aggódó tétovázás, nem tesz szabaddá.” Krisztus világa derű, napsugár, mert minden lemondás, melyet szeretetből hozunk, öröm és erő; a lelki ember előtt pedig Krisztus a király, a Minden. A kereszt kifelé szomorúság — befelé öröm, kifelé szenvedés — befelé béke, lelki szabadság! A ki szomorkodva követi az Urat, az nem ismeri őt.

Szt. Ferenc akkor dalolt a legszebben, mikor eljegyezte magát a teljes szegénységgel és testvéreinek szólította a halált. Ilyenkor lépünk legközelebb az Úrhoz! Mikor az ő keresztjét önként viseljük, akkor lesz a lélek „*gladio amoris vulneratus*”

A lelki élet, ez az „elfordulás” a test és vér nyilvánkoztatásaitól nem akar világgyűlölet lenni oly értelemben, hogy az életnek örülni, annak tiszta örömeit élvezni nem lehet; a lelki élet nem akar elzárkozottságot jelenteni; az nem különködés, az nem karthauzi vagy stilita élet; az nem egyesek, mint szerzetesek, papok, apácák vagy az életben csalódottak és az öreg anyókák kiváltsága; Krisztus az egész világ megváltója s az Evangélium az élet összes viszonyait felöleli s alaphangulata nem a szomorúság, nem a zord asketizmus, hanem az erő, az öröm, a fokozott életkedv; az Evangélium az élet követelményeit elismeri

s nem elvenni, hanem adni; nem megterhelni, hanem terhet könnyíteni, nem szétválasztani, hanem összhangot teremteni akar. A lelki élet tehát nem támaszt lehetetlen igényeket, nem követeli, hogy kámzsában járjunk, hogy szerzetbe vonuljunk, hogy a világtól elkülönüljünk; a lelki embert nem víziók, elragadtatások, komoly arcvonások jellemzik; a kereszt követése nem pusztaságba vagy erdők rengetegjébe vezet, hanem ki a zajgó, küzdelmes, világossággal és sötétséggel, jóval rosszal, tagadással és kétellyel telt életbe, a munka, a kultúra forratagába s azt sürgeti; bárki vagy, bárhol vagy, bármi a foglalkozásod, állj azon a ponton, hova az Úr állított s teljesítsd kötelességedet, úgy, hogy az lelked javára és Isten dicsőségére szolgáljon. Ha kötelességedet Isten akarata szerint teljesíted — az egész vonalon — mindenkivel, tehát Istennel szemben is — akkor benned van az Ő országa — akkor te lelki ember vagy, Krisztus keresztjének követője, akkor te e világban, de nem e világért élsz, hanem Istenért. Isten nem lágy érzéseknek, ünnepi hangulatoknak, hanem az erő Istene. A lelki élet sem érzésekben, hanem az akarat emelkedettségében nyilatkozik meg. A lelki életet így rajzolja meg Grétry: „Van Krisztussal való közösségünknek kétséget kizáró bizonyossága, mely minden csalódástól ment. Nem víziók, kinyilatkoztatások és extázuok vezetnek Hozzá, hanem a kötelesség egyre növekvő átérzése és ereje. a mennyei dolgokhoz való szigorú ragaszkodás, tevékeny Istenszeretet, az igazság szeretete; ezekben nincs csalódás, mert ezek krisztusi terhek. ¹⁾”

¹⁾ «Il y a une expérience positive de communion au Christ, qui est sans illusion. Il ne s'agit point de visions, de révélations, ni d'extases qui ne sont rien dans la question; mais conscience croissante du devoir, force croissante dans le devoir et gout austère des choses du ciel, foi vigoureuse, amour actif de Dieu, gout de justice et de vérité: là ne peut entrer illusion; celui qui a cela porte en lui Jésus Christ.» (Pages choisies du R. P. Grétry.)

Ily értelemben lelki életet él a feBösüa¹, a hivatalnok, a tanár, ha hivatásbeli kötelességeit lelkiismeretesen teljesíti s szürke napi foglalkozásaiba beleviszi a türelem, szelídség, igazság lelkét; az a munkás, ki fárasztó munkájában nem zúgolódik, hanem Istentől kér erőt. s nem látszatra dolgozik, hanem alaposat, tökéleteset akar nyújtani, a családanya, ki gyermekeinek és urának lelki és testi gondját viseli; lelki életet él minden rendű és rangú ember, ki hivatásbeli kötelességét nemcsak a napi kenyérért végzi, hanem Isten nagyobb dicsőségére és legyőzi magában a felmerülő nehézségeket; aki nem zúgolódik az élet keménysége miatt, hanem Krisztus szellemében elviseli azt; aki nem engedi, hogy a világ gondjai között lelke eltompuljon, elmerüljön, elveszen, hanem megőrzi saját lelkét minden büntől, hogy legyen az élet gondjai és veszélyei közt egy oly szilárd pontja, melyen megpihenhet; hogy az ő lelke anyaföld legyen, hova Anteusként mindig vissza-visszatér erőt méríteni; hogy a nagy világban legyen neki egy kis világa, elidegeníthetetlen kincse, otthona, szentélye, melynek tömjénillata az ég felé száll s melynek oltárán az életerőt az Istenszeretet lángjai élesztik, hogy az élet küzdelmeit közepette legyen benne pihenője, *szabhatja*, melyen az élet Úrát dicséri; hogy ezáltal lelke kis sziget legyen, melynek partján állva eltörpül az élet sötét buja, ama nagy Ígéretnek láttán, melyeket a hit világa nyújt s e hit világosságával és derűjével világít a siralom országának sokszor oly bús, rögös ösvényeire. Az élet zajos vásárában vasárnapi lélek, istenszolgálat. Krisztus követés, — ez mindnyájunk kötelessége, ez a lelki élet.

Szegény és szájalomra méltó az, aki minden erejét a napi kenyér utáni gondba öli s a lelki kenyérről, melyet Krisztus a Miatyánkban sürget megfele-

kezik, kit letör a gond és bánat vagy aki kielégül az élet múlt örömeiben; az ilyen lélekben nincs „Isten orszáca” az nem ismeri ez Istenközelség örömeit, az ilyen lélek csak létezik, de nem él; öntudatának sötétségibe nem világít be Krisztus világossága. Az ilyen lélek amolyan eltévedt üstökös, mely a végtelen világűrben napjától elszakadva bolyong. Akinek pedig Krisztussal közössége van, abba az Isten ereje árad, annak az „sok gyümölcsöt terem”, az ilyen lélekben az élet egy szent és nagy bizonyosság, öröm és erő, telve reménnyel és boldog várakozással „possidentes beatam spem.” Az ilyen lélek részese lesz Krisztui keresztségének, de részese lesz dicsőségének is. „Aki felveszi keresztségét és megtagadja magát Krisztusért” százszorosát kap már itt a földön ... a lelki életnek fölülmúlhatatlan értékeit és örömeit, . . . örömeiket, melyekről a világ fiainak fogalmuk sincs!

Ez az élet természetesen nem önmagától adódik, hanem felülről várjuk hozzá az erőt. Hisz magasba emelkedni csak az tud, kinek szárnyai vannak. Eletet, gondot taposni az tud, kiben az életet meghaló erők működnek.

A lelki élet alapja az erő, mely felülről jön. — Krisztus *új erővel gazdagítja a világot: a kegyelem erejével.* A modern ember nem rokonszenvez a kegyelem gondolatával és *Eucken-nel* hiszi, hogy a „*mehr Tiefe*”-t, a több mélységet saját képességeinek tudatából és erejének felhasználásából meríti. A modern ember magában bíz és dolgozik. Krisztus az égre tekint és imádkozik. Mélységes megértéssel és részvétellel száll az emberi lélek nyomorához, hogy isteni erővel annál magasabbra emelje. *Kegyelem és imádság: két eszköze a világfölényes erőnek, nélkülök nincs magasba szárnyalás, nincs telki élet.* Szent Pál erejének dacára mondja: *Bizodal munk*

van Krisztus által az Istenben, nem mintha elegendők volnánk valamit gondolni magunktól, hanem ami elégséges voltunk az Istentől vagyon. (II. Kor. 3, 4.)

Az élet az erő megnyilatkozása. A legtökéletesebb élet, az Isten ereje is árad s ezt az isteni erőáradást a lélekben úgy hívjuk, hogy kegyelem. A lelki élet természetfeletti állapot, melyet csak természetfeletti erő idézhet fel bennünk. Ne döbbenjünk meg azon! A természet ereje is árad s kiárad a színben, dalban, napsugárban; az Isten ereje pedig kiárad a lélekben! *„Isten szeretete kiömlött szíveinkbe a szeretet által, mely nekünk adatott.”* (Rom. 5. 5) *„Mondom nektek, hogy Istenek vagytok és a legfelségesebb fiai.”* (Ján. 10. 34). A kegyelem az a titokzatos erő, mely minket Isten életének részesévé tesz! A természet alakításához természeti erők kellene; a lelket pedig a Lélek alakítja. Kapu a lélek, melybe nagy titkon a Végtelenség ereje árad és „nem tudod honnan jó és hová megy!”

A legelső kegyelmi hatás az, hogy Isten közli velünk az igazság lelkét, mely által eloszlik az ösztönös élet sötétsége bennünk s megnyílnak a „hit szemei”, melyek megláttatják velünk a lélek mélységeit. Ezért kérjük a Szentlelket:

Veni Creator Spiritus
Meutes tuorum visita.

A másik kegyelmi hatás pedig az, hogy megkapjuk az erősség, a tetterő lelkét, amely által az isteni élei m éhségeit megszeretjük, feléjük igazodunk. Hajt minket a lélek és nem tudunk ellentálni neki, míg a lelek életté nem váltja az igazság lelkét. *„Akiket az Isten lelke hajt, azok az Ő fiai.”* (Rom. 8. 14.) Az igazság és erő lelke mibenniünk, ez lelki élet.

Impie superna gratia
Quae tu creacti pectora.

A lelki ember az isteni kegyelem gránitsziklájára s nem a természet futóhonokjára épít, mert tudja, hogy „hacsak az Úr nem építi a házat, hiába fáradnak azok, akik azt építik.” Az Isten kegyelme megcsókolja a lelket az akarát gyökérszálain és harmatával táplálja azt s e harmatos csóktól ébred bennünk a „Veritas”, az igazság és a „charitas”, a szeretet, mely szétárad szívünkben a Szentlélek által, mert nekünk adatott. (Eom. 5. 5.) *Ez a krisztusi lelki élet első kategorikus imperativusa!*

A második imperativus neve: szentségek! Mi a szentség? Az erő eszköze. Nézzétek csak ti hitetlen modernnek! Ti rajongtok az erőért és bódultok az erő eszköze után. A ti mechanikátok, technikátok, egész kultúrátok lázas munka az erő eszközeiért. Ti lángolóan hisztek minden eszközben, mely lefogja az erőt. Ezt tesszük mi is! Keressük az Isten láthatatlan erejét és hiszünk az isteni erő eszközeiben: a szentségekben. Ti tisztelitek a vizet, mely malmokat hajt, a kenyeret, mely táplál, a telefondrót, mely a villamosságot vezeti, jóllehet nem látjátok azokat az erőket, «melyek a vízben, a kenyérben és a drótban lappanganak. Ti hisztek az erőben, mert tapasztaltatok hatásait. Mi is tiszteljük a keresztvizet, a kenyeret, az olajat, mert ezek az erőnek a jelei és eszközei, ezek azok az eszközök, amelyekből az Isten ereje belénk árad. Mi is hiszünk bennük, mert tapasztaljuk és Krisztustól tudjuk, hogy gyógyítanak és életet adnak! Mi tapasztaljuk és hisszük, hogy a végtelen Elet nekünk való, emberi módon, eszközök útján, szentségekkel táplálja a lelket; bünt bocsájt, világosságot gyújt, erőt ad a küzdéshez vigasztal és gyógyít — milliőkat.

A harmadik imperativus neve: imádság. A kegyelem erejét kérni kell, az Istent keresni kell: az imádság

által. Krisztus nem számtanra és történelemre tanított és nem tanított ácsolni, Ő imádkozni tanított Ő a világ eloimádkozója! Úgy, mint Ő, soha senki nem imádkozott. Nem azt mondta: dolgozzatok, jóllehet becsülte a munkát; hanem azt mondta: imádkozzatok! Munkás, munkától gondba merülő, életet, lelket, békét felejtő emberből volt és van elég; kivált pedig a mi világunk rabja és betege a munkának s a létét való harcban az emberek elfelejtették, hogy nekik halhatatlan lelkük van: hogy a lélek élete és tápláléka van annyira fontos, mint a napi kenyérért folytató a küzdelem; elfelejtették, hogy az életnek nemcsak laboratóriumokra, hanem oratóriumokra is szüksége van; hogy az imádság az is étel, az is erő. Krisztusnak volt érzéke a test igényei iránt s az éhező seregnek kenyeret és húst ad, de ugyanakkor ráutal a „lelki kényén-e” az imádságra. A gépek zakatolása, a kalapács ütés, a csengő pénz, az utcai kereskedelem zaja, az élet fülsiketítő lármája, ez mind nem elégíti ki a lelket: a lélek andalító dala: az imádság. A bethániai házban a munkába és gondba merülő és Krisztust felejtő Martnával, a túlzó aktivitással, a „laborare”-val, szembe állítja az Úr közelségének örömébe merülő, kontemplatív, imádkozó Máriát, az „orare”-t, ez az a „legjobb rész, az a biztos kincs, mely el nem vétetik.” (Lk. 10. 38—42.) Dolgozzatok, — mondja Krisztus — de sokkal inkább imádkozzatok, mert az imádság erő. mely a mennyboltot lehozza közétek és az Isten erejét adja nektek. Kérjétek az Istent, hogy adjon nektek mindennapi kenyeret, egészséget, békés, bizó, büntelen lelket, adjon erőt lelkiismeretes, hűséges kitartásra a jóban, adjon erőt a kísértések ellen, adjon előhaladást a lelkiekben, adjon békét és örömet. Kérjétek és adatik nektek, zörgessetek a lélek hevülő, lángoló imája által, erőteljes, ön-

tudatos ima által, mely tudja mit és kitől kér. Az alázatos ima által. Nincs a világon lelki élet, a hívők is görnyedve járják az élet útját, nyikorognak a lelkek . . . túlon-túl sok a gépiesség, a betű, a szokás, az öntudatlanság ... a lelkek betegek, mert nem élteti őket az imádságos élet. *Pedig az ima a lélek muzsikája.* Nem a száj, hanem a szív imája. „In meditatione mea exardescit ignis.” A lélek alázatos, tiszta, bűntelen magábaszállása, melyben a „szív beszél a szívhez”, ez a lelki ima, mely az egeket megnyitja. „Ha a tökéletesség legmagasabb fokára akarsz jutni, mádkozz. Ha meg akarsz javulni és Isten világosságára van szükséged, imádkozz. Ha a jóban ki akarsz tartani, imádkozz. Ha hinni akarsz, imádkozz. Ha reményed elfogyott, imádkozz. Ha szívedből elszáll a szeretet, imádkozz. Ha engedelmes és tiszta életű akarsz lenni, imádkozz . . . imádkozz és mindig csak imádkozz. (Polignoi Angel*.)

A lelki ember imádságos ember. Imája nem „Betschwesteri”, hanem az egész életén, tettein és hangulatain átrezdülő ünnepies, tömjénes áhitat és bizalom, igazságszeretet és alázat. Az imádság lényegében nem más, mint szívünk felemelkedése az élet Úrához, az Atyához. A legtökéletesebb imádság az élet maga, az imává lett élet. Ne az ajkak imádkozzanak, hanem a mi életünk legyen egy megtestesült imádság. Szt. Ferencről azt mondja életírója: „non tarn orans, quam oratio factus.”

A lelki életet tehát nem leh-ft, „kifilozofálni”, nem könyvek és töprengő gondolatok, hanem imádságos élet vezet egyedül Istenhez. Az Isten égő csipkebokorja előtt le kell vetni az emberi büszkeség és önimádás saruját és a gyermeki lélek egyszerűségével kell fogadnunk az isteni bölcsesség világosságát. Aki nem így tesz, az kevély és az Isten a kevélyeknek

ellentáll: „*Ha nem lesztek olyanok, mint a gyermekek, bizony mondom, hogy nem mentek be Isten országába*”. (Mt. 18. 3.)
Le kell vetni magunkról a kultúrvilág hazug fátyolát, az értelem rátartiságát és a szív keménységét meg kell törni s a gyermeklélek naiv, ártatlan és befolyásoktól ment őszinteségével kell az isteni kegyelem benyomásait vennünk: csakis így lesz érzékünk a lelki élet örömei iránt, melyekből egy csepp többet ér századok bölcselőinek minden világosságánál, mert itt minden perc egy örökkévalóság.

V. FEJEZET.

Mors Mystica.

Az európai ember a hatalom, a káprázatos élet tetőpontján állott, mikor egyszerre jött a nagy háború és cafatokra tépte merész, elbizakodott álmainkat. A háború mindenkit meggyőzhetett arról, hogy a fizikai erő semmit sem ér erkölcsi erő nélkül és nincs más kiút e rettentő, szűnni nem akaró csapásból, mint újra kezdeni az életet. A régi emberrel azonban semmit sem kezdhünk, mert ez az ember gyöngé, látszatember, örökké alkalmazkodó puhány, kinek gerincében nincsen ve!ő s akarásából hiányzik az erő!

Keressük az erős embert, az elvek, meggyőződés emberét, ki ellent tud és akar mondani az ördög pompájának . . . Azaz dehoggy keressük. A keresésből és kísérletezésből elég volt. A filozófok és moralisták egymást kergető hazugságaiból elég volt; a holdkóros optimizmusból, az élvezet, szabadság, önimádás ember-szabású apostolaiból, kik az erény és bűn korlátait lerombolták, elég volt; elég legyen mindörökké azokból, kik harcot hirdettek mindenek ellen és megbékülést önmagunkkal s .! kardot mindig más testébe vág-ták . . . jöjjön végre a Győző, kinek lábainál megszégyenülve nyögnek a merész elméletgyártók; a király, kinek győzelmi jele érintetlen fenségben ragyog * nemzetek temetői felett; jöjjön az, ki nem új elmétet, de új erőt, új életet tud adni s kardjával nem

az országok, de a lelkek ellen fordul, hogy lelkeket hódítson és lelket adjon: a századok halhatatlan királya, kinek mindenek élnek: az Úr Jézus Krisztus!

Erkölcsei erőbe, életet és halált győző szabadságba öltözött ember, ez Krisztus vágya! Az ösztönöktől, szenvedélyektől, a Mammontól, az önzéstől, a föld porától megszabadult ember: a „*homo de terra terrenus*”-BZ'ál szemben a „*homo de coelo coelestis*”, ez az Evangélium nagy ígérete! Nézte Krisztus ezt az eszményi embert, lelkében kirajzolódtak vonásai, imájának, getsemáni tusájának vízióiban szívéhez ölelte az új Ádámot, de ráeszmélt a valóságra, arra a régi emberre, kit vágyai, főként pedig a bűn a földre láncolnak; lelkébe ütődik a vérében megfertőzött, gondolataiban, szívében megrothadt világ, mely a bűnnek siralmas országútján bódultan kanyarog a halál örvényei felé. Mivé lesz az eszmény a valóságban?! Krisztus mégsem adja fel hitét. Oh Uram, Te láttál, nyitott szemmel néztél az emberi természet sötét rejtekébe, ahol a pokol tüzei kavarnak ... Te nem lehettél a modern rousseani hangulatok rabja, Te a getsemáni tusában belenéztél az eredendő bűn feneketlen örvényeibe, de ugyanakkor lelked nem merült el buddhista lemondásba és determinista sötétségbe . . . Uram, Te nem adtad fel hitedet, hogy „Isten országa bennük van”, hogy a mi homlokunkat az Istenfiúság fénye ragyogja körül, hanem új, megváltó világosságot és erőt fakasztottál, mikor magadhoz ölelted a bűnös világot, a világ előtt megragyogtattad az isteni élet symbolumát, a keresztfát és saját véreddel irtad rá a mi megváltásunk, istenülésünk, győzelmünk programját: *Légy áldozatos, tetterős, hívő lélek!*

A mennyország zárt kapujánál áll az Úr, érzi, hogy itt szent erőszakra van szükség. „Isten országa erőszakot szenved.” (Mt. 11. 12.) A kereszthalál életet

hirdet. Ehhez az élethez az út nem játszi könnyedséggel, nem paradicsomi nyugalommal, hanem harc, kard útján vezet. „*Ne gondoljátok, hogy békét hozni jöttem a földre. Nem jöttem békét hozni, hanem kardot.*” (Mt. 10. 34.) Isten országa nem kész, azt nekünk kell felépíteni: *áldozat árán:*

Az erkölcsi erőbe öltözött embernek, az *Uebermenschnek* minden emberi képzeletet meghaladó koncepcióját Krisztus adta és nem a filozófok, amikor azt mondta: „*Aki szereti az életet, elveszti azt s aki elveszti életét, érettem megtalálja azt.*” Krisztus az élet, a kifogyhatatlan, örök élet nagy bajvivója, a *századok halhatatlan királya* mondja: az élet áldozat s rámutat annak forrására: a világfölnyenes hitből fakadó, világgyőző tetterőre!

Krisztus azonban nemcsak tant adott, hanem életet, ő volt az életté keményedett tett és 33 éves életének küzdelmeivel és a szent keresztfának misztériumával mutatott rá az életmű észét eszközére, az örök élethez vezető útra. Látom Jézus sugárzó gyermekarcát, az ifjú, üde, erőteljes, szép Krisztust, ki elmerül a természet szépségében, elmereng a csillagos égbolton; a diadalmas Krisztust, ki a nép örömrivalgása és pálmaerdő közepette vonul a királyi városba, s íme egyszerre elborul a láthatár s előttem áll „*vir dolorum*”, a fájdalom embere, a vérző szív s a Golgotha csúcsán egy fakó kereszten a nagy haldoklónak végső sóhaja tölti be a világot a: kereszt áldozat . . .

Fulget cruels mysterium ... A kereszt titka fénylik. Golgotha az emberiségnek nemcsak megváltás a bűntől, nemcsak összekötő hid ég és föld között; hanem életprogramul is: Krisztus keresztje a szabid-ságnak, az erkölcsi erőbe öltözött léleknek örök programja.

„Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött fiát adta érte.” A szeretet erősebb mint a halál és legyőzi az ösztönös természetet! Isten feláldozza fiát az emberek életéért. Az élet árja a feláldozás. „íme az Isten báránya, ki elveszi a világ bűneit.” (Ján. I. 29. 36.) Krisztus a mi főpapunk és mesterünk vizén és véren át közelít felénk: in aqua et sanguine, a szabadító keresztség és szabadító áldozat árán. (Ján. I. 5. 6.)

A kereszt tövében áll Pál, a nagy tapasztalatok és meglátások embere, Krisztus Evangéliumának legmélyebb ismerője. Ez a nagy lélekismerő felkiált: *Cruoipxus sum crue/*. „*Mortuus sum, ut Deo v'ivam.*” (Gal. 2. 19.) Az Isten vágya hajtja el a zsidó farizeizmustól, a pogány agnosticizmustól, a római hedónizmustól, el Epikurtól — Krisztus keresztségéig — lelke fennakad rajta, rabja neki. A lelki szabadság, az erőteljes élet apostola mondja, hogy a kereszt tövébe kell állnunk, hogy Krisztus halálának hasonlatossága által részünk legyen a feltámadásban; hogy aki meghal Krisztussal, élni fog. (Róm. 6, 5 — 8)

A lelki szabadság nem a természet adománya, hanem az Isten ajándéka, a Krisztushoz való hasonlás jutalma. Szabad az, ki erkölcsi törvény uralma alatt áll; szabad az, ki Istennek szolgál. Az ilyen ember megszabadul a legnagyobb zarnoktól: önmagától. Amily mértékben szabadulunk meg önmagunktól, oly mértékben közeledünk Istenhez s oly mértékben vagyunk szabadok. Az emberek nagy tömegei az élvezet, Mamon, a „millieu”, az étel, ital, a szerelem rabjai, távol vannak Istentől. *Voltaire* is azt mondta: *Sans Dieu point de liberté!*” „*Metanoiaie*” mondja Ker. János. Krisztus keresztese is ezt sürgeti: „alakuljatok át, haljon meg bennetek a régi ember, hogy életre kelljen az új ember!”

Mors mystica! Az embernek meg kell halnia, titokzatos halálon kell keresztül mennie, hogy élete legyen. Az ember teste olyan, mint a mag, benne rejlik a pompázó élet csirája; de hogy a csira szárba, virágba, életbe és napsugárba szökjön, a földbe kell jutnia, le kell vetnie kemény burkát. Azt mondja Krisztus! „Bizony mondom nektek, hacsak a gabonaszem a földbe nem esik és meg nem hal, maga marad; ha pedig meghal, sok gyümölcsöt terem. Aki szereti életét, elveszti azt, és aki gyűlöli életét az életben, megőrzi azt az örök életre.” (Ján. 12. 24 — 25.) Aki lelki ember akar lenni, annak át kell mennie a Krisztus pedagógiai útján: az áldozat mysteriumán. Valamit fel kell áldoznia, ez a valami az érzéki, ösztönös emberi természet: a vágyak, szenvedélyek, bűnös hajlamok bennünk rejtőző démonja. Ennek meg kell halnia, hogy az isteni élet, a lelki ember szabadsága bennünk kivirágozzék. Krisztus gyűlöletet hirdet, a vad, önző, falánk, romboló ösztönnel szemben. A szabadság ugyanis nem természeti adomány, azt nem kapjuk készen, az egy nagy tettnek gyümölcse. Az emberi természet „enyészetben vették el, enyészhetetlenségben támad fel, gyarlóságban vették el, dicsőségben támad fel, erőtlenségben vették el, erőben támad fel, állati test vették el, szellemi test támad fel. Az első ember földből származván földi, a második mennyből származván, mennyei.” (I. Kor. 15, 42-44.)

Két lélek lakik az emberben, két világ küzd bennünk: a világosság és a sötétség. *Homo duplex, homo duplex!* Oh a lélek élete nem sima út, hanem meredek lejtők, szakadékok, sziklatömbök között vezet el, égi és földi világok ütköző pontjain állunk. Harc az élet, az örök ember benső harca. *La grande. í immortelle guerre, la guerre sacrée c est en nous qu' elle a son theatre*” — kiált fel *Lacordaire!* E benső harcnak mesteri rajzát adja az Apostol: *En testi vagyok kiszol-*

gálatva a bűnnek. Akarni kész vagyok, de a jót megtenni nem találok magamban erőt Mert nem a jót cselekszem, amit akarok, hanem a rosszat, amit nem akarok, azt teszem . . . A benső ember szerint örömet találok az isten törvényében, de tagjaiban más törvényt látok, mely ellenkezik elmém törvényével és rabigájába hajt a bűn törvényének, mely tagjaiban van . . . (Rom. 7. 15—20.) És Szt. Ágoston mondja: „*halogattam meghalni a halálnak és élni az életnek s több ereje volt bennem a régi gonoszságnak, mint az új jónak!*” (Vallomások.)

Ki szabadít meg minket H gonosztól? Azt mondja az Apostol: *quotidie morior!* — Mindennap Inldoklom! Mindennap egy erőteljes tett, egy szent áldozat. Harc az erkölcsi erőbe öltözött életért. Harc a szokás, szenvedély, környezet káros befolyása ellen; vésővel és kalapáccsal ütöm, formálok lelkem nyers természetét, míg kialakul bennem az „alter Christus”, a lelki ember. E harc nélkül nincs győzelem! Herkulesi erővel karjainkban legyőzhetjük a világ összes hatalmait, de tudjuk, hogy Herkules nem tudott ellentállni a gyöngé nő csábításának s a fényes köntösnek, mely halálát okozta. A mérgezést gyapjú erősebb volt, mint a világverő kar.

Akaratunk természettől fogva romlott s hogy az enyészet sírjából kikeljen, ahhoz krisztusi önelhatározásra, áldozatra van szükség. „Aki nem veszi föl keresztjét s nem tagadja meg önmagát, nem méltó hozzá! *Egredere, egredere!* Lépj ki önmagadból s törj fel a magasba — így fejezi ki Bossuet a keresztyény lélek áldozatát. Lépj ki bűneidnek sátrából, érzékiséged zsúpfödeles vityillóiból, lépj ki önző korlátoltságodból. Mondd: Atyám ne az én akaratom legyen, hanem a Tied! Mert az én akaratom gyöngé! Az Evangélium háromféle akaratról beszél, a „*test akaratáról*”, a „*férfi akaratáról*” és az „*isteni ember akaratáról*”. Ennek az

akarataknak három ellensége van: a három arcú vágy: a „*test vágya, a szemek vágya és az élet kevélysége.*” Ez az a százfejű sárkány, melyet le kell győzni. Ez forrása a bűnnek, a világ gyászának! Elmegyek a kórházak, börtönök, elmeorvosintézetek, szanatóriumok, bünbarlangok mellett: rá gondolok a vérében megfertőzött, idegeiben megroncsolt fiatalságra; szívemben él a korán elhunyt hősök millióinak emléke; nézem a gyűlölködő, önző, jellemetlen világot; a hitetlenséget, a sötét kételyt, a rettentő megalkuvást, az állati élvezetvágyat: íme az ember, íme a testi vágyak, a szemek kívánságának, az élet kevélységének diadal ünnepe! Es áll a kereszt, magasan emelkedik ki a sötét világ fölött a „világ világossága” s mint az ünnepi harangszó hangja zendül végig a világon megváltásunk szava: „*Atyám ne az én akaratom legyen, hanem a Ted!*” Alakítsátok ki magatokban és hordozzatok szívetekben az Isten országát! Hogyan? Áldozat által. Az Isten országa nem kész, hanem készülő; nyers terméskövei itt vannak előttetek: az egész világ s benne mi magunk terméskövei vagyunk Isten országának. Az Isten dómját, vagyis az igazságba öltözött enbert nekünk kell kiépíteni. Az Isten országa belső megfeszülésnek, nekilendülésnek gyümölcse, sziklákat kel! repeszteni, töviseket törni, a lelkeket fel kell szántani. A füleket ki kell nyitni, az értelem sötéttségét el kell oszlatni, a szíveket meg kell puhítani. (Mt. 13.) Mert az Isten országa olyan, mint a mag, amely az útszélre esik. Sziklákon, tövisek között, országúton nem kel ki a mag. A sziklakemény, tövises lélekbe, az utcai lélekbe, melynek nincs mélysége, a korcsmai lélekbe, melynek nincs bensősége, nem kel ki az Isten országa. Csak a „*humusban*”, a tetterő által felszántott, a bensőség által megtermékenyített lélekben. Isten országa mustármag, melyet a feszülő energia, a

magasba törő élet vágya növeszt nagy fává, mely alatt az ég madarai megpihennek. (Mt. 13.) Krisztus az ő országával szembe állítja az „*ellenséges embert*”, a nagy konkoly hívőt. Tudja, hogy a lélek szent föld s félti azt. Érzékiségünk, lomhaságunk, fegyelmezetlenségünk, földies gondolkodás, kevélység, önzés, a világ csábja, ez mind ellenséges ember — ezzel szemben ellenállást, tehát önmegtagadást sürget. Nem az élet megtagadását, hanem önmegtagadást! Ez nagy különbség. Az élet nem rossz, nem bűnös, azt az Isten adta; azt tehát nem kell megtagadni; amit meg kell tagadni, az a nemtelen, a lélek szárnyait pörkölő, megnyomorító élet a képzeletet narkotizáló, beteggő tevő és az idegzetet romboló ösztönös élet. Isten országa igazság és élet, A világ telve van pózzal, hazugsággal. Az igazság megszabadít titeket. Légy egyéniség, dolgozd ki magadban az igazságot. Isten országa mélység: a gondolatok és tetterő mélysége; mély meggyőződés és még mélyebb erkölcsiség. Az Isten országa szabadság: szabadság a világ gondjaival, a természettel, a társadalommal, az emberekkel szemben, önmagunkkal szemben!

Az evangélium jó hír, örömet adó élet és nem szomorúság; nem elvenni, hanem adni, nem letörni, hanem boldogítani akar; az önmegtagadás nem cél, hanem eszköz; eszköze az erős, gazdag életnek. Az igazán nemes, örvendező, erős, munkás életet, a lelki motívumokkal átszőtt szer-tetet ember és természet iránt nem kell megtagadni.

Az Evangélium és az aszkézis elválaszthatatlan; mert az Evangélium az Isten országát sürgeti, — szemben a világ látszatosságával. A látszaton át kell törni, a csalódásokból ki kell józanodni — egredere a saeculo — mondja szt. Ferenc, — ki kell lépni az érzéki világ káprázatából, — a szellemi világ igazsá-

gába s az ahhoz vezető út az aszkézis! Az aszkézis, melyet az Evangélium sürget — nem külső cselekedetekben merül ki, hanem a lélek megszentelődésében és fegyelmezett-égében áll. A karthauzi szerzetes aszkézise. a szerzetesi intézmény heroikus foka az aszkézisnek. Krisztus nemcsak a szerzetesek, hanem az egész világ eszménye. Az aszkézis benső megszentelődést szolgál s a külső önmegtagadás csak annyiban értékes, amennyiben bensőnket nemesíti. A keresztény önmegtagadás pszichológiájára mutat rá a nagyböjti prefáció: *Qui corporali jejunio vitia comprimis, mentem élevas, virtutem largiris et praemia.* „A bojt legyőzi a bűnös hajlamot, felemeli a lelket, erőt kölcsönöz és jutalmat ad.”

Az aszkézis célja az erős lelkiség akarása, az igazi lelki szabadság! Az aszkézis a megdicsőített természet akarása. Krisztus a Jordán vizénél, amaz elragadó völgyben, hol a természet csábító színei és benyomásai csak fokozták a természet iránti vonzalmat, hol a zsidóság annyiszor feledkezett meg arról, hogy Istent nem a természetben, de a lelkekben kell tisztelni, hol a dáni sanctuarium állott a bikával ábrázolt Jahve-szobor mellett, hol a nagy Pánnak, a természet istenének szobrát a tanítványok nem egyszer láthatták; majd meg Hebron völgyének csodás szépségében merült el. lelkük, e völgyet, e benyomásokat melyoK arra szolgáltak, hogy az amüsry is érzékies zsidóságot még érzékibbé és természetrajongóbbá tegyék — használja fel Krisztus messiási öntudatának kinyilatkoztatására: hogy t. i. az igazi élet és erő forrása nem a természet vad, sziklákat törő, fákat döngető, mindent lesújtó ereje; az igazi élet nem a természet erői előtt való hódolat: hanem a természet felett való uralkodás, vagyis az áldozat, önmegtagadás, melyet az ember saját magán mutat be Istennek.

Mikor a sátán felviszi őt a magas hegyre és

megmutatta neki a világ minden országát és azoknak pompáját és mondá neki: Ezeket mind neked adom, ha leborulván imádasz engem, akkor mondá neki Jézus: Távozz tőlem sátán! Mert írva vagyon: A te Úradat, Istenedet imádd és csak neki szolgálj. (Mt. 4. 8—10). A sátán felviszi az Úrat a kultúra hegyeire, mutogatja Róma és Jeruzsálem fényes csarnokait, a császári ház kegyét, a fénylő márvány csarnokokat, Heródes bíborpalástját, az alexandriai könyvtár kincseit, a Kelet káprázatos életét . . . ezeket mind neki adja, ha feláldozza benső világát. Krisztus az ő lelkének, öntudatának mélységeire mutat: az én öntudatom gazdagabb, mint ez a csinált világ. Isten az én világom, kincsem, ezért a világért utasítom vissza a te világot, sátán! Ez az áldozat, az aszkézis szelleme — krisztusi stylben! Krisztus, kinél a természetet realisabb szemmel senki sem nézte, kinél szebbet és nagyobbat az életről senki sem gondolt, látta, hogy a természet adta élettől az emberi élethez az út a természet legyőzése útján vezet. Ő, ki a pusztában negyven napig böjtölt s a sátán kísértésének ellentállott, Ő, ki a get>emani ketrben a halálkísértést legyőzte, a keserűség kelyhét végig itta, ki a kereszten önként áldozta fel életét, s ki harmadnapon halottaiból dicsőségesen feltámadt; Ő kinek élete milliók élete lett, meggyőzte a világot, hogy a bűnös természet sírjából csak az kelhet ki s csak az ülhet az Atya jobbjára felől, csak az élvezheti Isten fiainak fölséges szabadságát, csak az élvezheti azt a békét, melyet a világ nem adhat, ki „gyűlöl lelkét” a több lélek szeretetéért. A kereszténység életet hirdet, a legteljesebb, a legmélyebb életet — de énhez az élethez az út a halálon keresztül vezet. ¹

¹ *Ee bietet einen Frieden, wie ihn die Welt nicht bieten kann, aber auch einen Kampf und Sieg, wie ihn die Welt nicht bieten und belohnen kann. (Schell H. Cristus 65. o.)*

A krisztusi lélekben az élet szeretete nem érzékiség, hanem éthosz és páthosz. Az aszkétalelkek meleg, szerető lelkek, akik tudják, hogy csak az szerethet igazán, aki tud erőteljesen „uem”-et mondani az alacsony ösztönös természettel szemben. Ezekben a lelkekben a természet szeretete nem halt ki, ők mélyen, szenvedélyesen szeretik mindazt, ami nemes és előkelő s az érzékiség előtti tüzei nyomában a szeretet, a hűség piros rózsái nyílnak. Volt-e önmegtartóbb lélek, mint asszisi szent Ferenc és ugyanakkor szerette-e valaki nálánál jobban, romantikusabb vonzalommal a nemes, szűzi természetet, mint ő? Ferenc Krisztus tanítványa volt.

Eucken Frigyes mondja, hogy az erőteljes élet nem a természet adománya, hanem az önuralom jutalma; enélkül nem tudunk kiemelkedni a kicsinyes, tisztátalan világból. Erő csak ott fejlődik, ahol ellentét állás van. (Neue Lebensanschauung. 1913. 45.) Förster mondja: A külvilágnak az emberektől való azon erőteljes elválasztása, melyet Krisztus sürget, adta a világnak a szűztiszta, zavartalan szeretetet, a szellemvilág iránti lelkes odaadást, mely uralkodik a hangulatok és a nyers természet felett; ez a nagy lelkiismereti hűség adta a világnak azon erkölcsi erőt, mely a közönyt, a számító vágyat legyőzte; ez szülte az örökkévalóság, az isteni iránti-mély tiszteletet, ez adott mélységet a szeretetnek.” (Erziehung u. Selbst-erziehung 84.)

Egészen ilyen szellemben mondja Goethe:

Aber wenn du das nicht hast,
Dir, sea stirb und werde.
 Bist du nur ein trüber Geist
 Auf der dunklen Erde.

Az áldozathoz erő is kell, azért a négy evangélium alap gondolata az, hogy Isten országa nagy titok,

melynek megfejtéséhez a *hősies tetterő, szent erőszak* vezet. Az a „metanoia” a szívből és lélekből való újjászületés csak az erők kiváltsága, az Istent az foglalja le magának, az ő ereje abba sugárzik, ki bensőséges, nagylelkű, alapos, mindent átfoglaló akarattal keresi őt. *Azért sűrget Krisztus erős akaratabereket, „Wille zur Macht”, ez az ő programja* és nem az elpuhult, passzív, renyhe, megalkuvó, önzésben, a gondolatok laposságában szűkkeblű élet! Az erőnek két forrása van: a kegyelem és tmnézet. Az egyik Istentől jó, a másik a mi tulajdonunk. A kettő kölcsönös egymásba fonódásából származik az erkölcsi erő. A legnagyobb hatalom az erkölcsi erő, az Jsten akaratának akarása., amely legyőzi a világot és szabadulást hoz! A nyers fizikai erő, az izmok és indulatok ereje csak egy pillanatra győz. Krisztus rámutat a keresztre, a halálfélelmet legyőző erkölcsi erőre és azt mondja: *Ego vici mundum*, En legyőztem a világot! Azt hiszik az izomkultúra apostolai, hogy Krisztus kereszthalála és passziója, az a látszólagos passzivitás, melyet az alázatos és keresztre feszített Krisztus mutat, nem erő, hanem gyöngeség, valójában pedig a hősies tetterőnek örök példája, mert ez az alázatos szenvedés és megrendítő halál az igazságért folytatott isteni tusa, mely legyőzte ~A gyáva bűnt! Az igazság látszólag elbukott, de harmadnapon dicsőségesen kikelt a sírjából és legyőzte a világot. A kereszt nem vágóhíd, hol az áldozat ellenállás nélkül és tehetetlenül, gyáva félelemmel lapul meg, a kereszt a világfőlényes tetterőnek, az istei erőnek *standardja*; erő, amely nem retten vissza a legnagyobb áldozattól, magától a haláltól sem! A legnagyobb erő a hősies szeretet; „és van-e nagyobb szeretet, mint az, amely önmagát adja oda?” A paizsán haldokló gall a megtört szenvedés jelképe, a kereszten haldokló Krisztus, a legyőzhetetlen erő és hősiesség

jelképe. Jelkép melyből milliók élnek. In hoc signo vinces! Ez a jel győzelmed, erkölcsi nagyságod, titáni erőd jele . . . királyi zászló, alatta hősök sorakoznak. Letérdelnek a keresztfára, megcsókolják és mennek ... a bestiák toroka elé, a tüzes vasrácsra ... az égő kemencébe, vad népek, szegények, bélpoklosok, rabok, kórházak betegei közé, mennek ... oh Laurentius, Francisais . . . Vincentius, oh Agatha . . . Caecilia, Klára, Katharina s a többiek, ti hősei, mártírjai a szeretetnek, ki tud ellentállni nektek?! Vexilla regis prodeunt ... a nagy király díszes csapatja, a kereszt erejének légionáriusai mennek előre. Mennek ma is. Az a betegápoló nővér, ki Krisztusért odaáldozza fiatalságát a kórházak betegeinek, az a fiatal leányzó, ki hófehér romlatlansággal őrzi lelkének titokszín csodakelyhét, az a hős, ki a becsületért és hazáért jéggé fagyott a gorlicei és marnei síkon; az az anya, ki Machabeusok anyjának erejével viselte gyermekei vesztét, azok a gyári leányok, akik a vörös rém pokoli csábításainak ellentálltak; az a pap, aki lemond az élet örömeiről, hogy a lelkeket mentse, ezek mind Krisztus erejéből élnek s a kereszt nevében hoznak áldozatokat!

Ahol pedig a kereszt nem világosság, hanem sötétség és gyengeség, ott eltikkad a hősök ereje s elszáll az áldozat szelleme: ott puhaság és megalkuvás az élet. Oh Uram, ebben a korban, mely nélküled akarja kivívni az élet boldogságát s hangzatos jelszavakkal akarja helyettesíteni a Te egyszerű igazságaidat; — a féligazságoknak és nagy hazugságoknak századában, be kiáltó a mi gyöngeségünk! E korban, mely az autonóm morál cseréplábait gránitkönek nézi, látjuk, hogy ” az *autóból* van bőven, de a *nomosból*, a *törvényből*, a *fegyelemből* és *erőből* édes kevés.

A mi modern pedagógusaink és írójuk felhívják

az ifjúságot az erőteljes élet kialakítására. Krisztussal szemben, aki azt mondta: „Legyetek tökéletesek, mint a ti menyeyi Atyátok”, az ő eszményük az ember. Akarjatok, mondják! És az Ő tanítványaik nem tudnak akarni. Kivált ifjúságunk — az akaratgyengeség áldozata. A letört, meghasonlott, megalkuvó, puhány emberek titkos sóhajától hangos a világ! Nem döbbenek meg a kultúra nyomorultjain. Akarni, nagy szó! Nem elég azt mondani: akarj, mondjátok meg azt is, honnan merítsünk erőt az akaráshoz a kétség, a szenvedés, a kísértés pillanatában! Akarj; kiemelkedni a világ porából! Adjatok hozzá világyőző erőt! És ezt a modernek nem tudják megadni. Az ő szívüket nem hatja át a szeretet tüze, mely legyőzi a világot! Ok feltételezik azt, amit előbb meg kell szerezni, az inspiráció szt. tüzét és ez a szent tűz csak akkor lángol, ha az életről valami nagyot gondolok: ha hiszek oly erőben, oly eszményekben, melyekért mindent, még az életet is fel keli áldozni! Az örökélet hite, mely Krisztus lelkét inspirálta, adta neki azt a szeretetet és lelkesülést, mely legyőzött mindenfélelmet, megalkuvást, még a halált is. A hit halált győző erő. Erezte ezt a hitetlen Heine is, kinél szellemesebben senki sem mutatott rá a Krisztustól elpártolt kultúrvilág akaratgyöngeségének okára: csodálatlan állt meg a középkor nagyszerű építménye, a kölni dóm előtt és azt mondta: „e kornak voltak dómjai, mert voltak dogmái, nekünk nincsenek dómjaink, mert nem hiszünk a dogmákban!” Szent igaz! Dómkat, a hitnek, az akaratnak, a jellemnek, a harmonikus életnek dómjait az az erős hit építi fel, mely Krisztus keresztszejnek s a húsvéti feltámadásnak nyomában jár! S ahol ez a hit elapad, ott a hősök vére apad el!

Erő az, hogy a nemi élet terén oly korán leronygolt ifjúságot látunk; hogy a szívekből kiszállt min-

den igaz, kitartó szerelem és áldozatos hűség s a hűtlenség, a házassági válás, a szabad szeretkezés és gyermek iszony sötét rémei leplezetlenül hivalkodnak a világ előtt? Erő az, hogy a mi intelligenciánknak lelkéből elszállt az élet tiszta örömei iránti érzék és a legalsóbb ösztönök irodalmi és művészi alkotásait szépnek találja és gyönyörködik bennük? Erő az, hogy körülöttünk annyi sötét, kétkedő, pessimista lélek imbolyog, kik nem tudják, hogy honnan jönnek és hová szakad életüknek árja s kik épen azért nem éreznek magukban lelket egy egyetlen vágy megtagadására sem? A szenvedélyekkel, a jelszavakkal, a demagógia felforgató mozgalmaival szemben tanúsított gyöngeség és elvtelenség, ez a jobbról-balra és balról-jobbra hánykolódó, szélkakas élet, Mammonnak mindenható hatalma, ez a rettentő kenyéririgység, a hatalom és karriere utáni hajsza; a lelkiismeretnek könvörtelen taposása, szívtelen érzéketlenség a szegényekkel és elnyomottakkal szemben; minden nemes idealizmusnak cinikus kigúnyolása, s az alacsony nemtelen élet felmagasztalása — erő ez? A rémes háború pogány képzeletet felülmúló embertelenségei, a szenzációs panamáék,” a kötelességtől való elbújás az, hogy forradalmat és bolsevizmust lehetett csinálni, hazát, múltat, erkölcsöt, hitet lehetett tagadni, erő ez? Es erő-e az, hogy alig akad ember, akinek mélységes, megdönthetetlen meggyőződésesei volnának; aki a maga benső világának elidegeníthetetlen kincseire úgy tekintene, mint a pince lakója a csillagos égre?

De vajjon lehet-e egyáltalán erről beszélni oly korban, mely az erők forrását: a gondviselő Istenbe vetett hitet a természetben és az emberben való hittel pótolja s az isteni kegyelem helyett a végzetben, az akarat változhatatlanságában hisz és az áldozat oltárát romba dönti, hogy az élvezet tempломát építse

fel?! Ez a kor, melynek sejtelve sincs a múlttól, szüzek, hitvallók, hősök szelleméről; mely virágfüzérrel koszorúzza homlokát, illatos kenetekkel palástolja bűnét és zúg, lázad, rombol, mikor az élet asztala nem terít rogyásig; ez a kor; mely a szenvedésnek és halálnak még a gondolatától is megrendül és nem mer a temetőbe járni és nem mer a keresztfára tekinteni; ez a kor, mely nem tudja, mi a különbség erény és bűn, az erő és alávalóság között és tudományos elméleteket gyárt a bűn védelmére — ez a kor meri mondani, hogy Krisztus már a múlté és hogy a kereszténység a gyöngék, az elmaradtak, a fejlődés legalacsonyabb fokán állók, a gyermekek és öregek vallása? Ez a kor bebizonyította, hogy hová vezet a világot az ösztönös, vad és vak ember; hogy áldozat és lemondás, önfegyelem és szeretet, szóval magasabb eszmények tisztelete nélkül a világ végzetesen rohan a pusztulás felé; ez a kor megfogja tanulni, hogy aszketikus élet, tetterős fegyelmezetség nélkül lehetetlen az emberi együttlét, pokol az élet kifelé és befelé — az erőtlenségnek és lealjasodásnak ez a folyamata vissza fogja vezetni a világot Krisztus keresztyéhez és a tékozló fiú lerongyolt erejével fogunk a kereszt tövében bocsánatért esdekelnünk.

A mi rettentő erőtlenségünk folytán kiáltott fel *Nietzsche*: „Der Mensch ist etwas, was überwunden werden muss.” Es Eucken, kinél élesebb szemmel kevesen vizsgálták a modern világot, ezt mondja: A szörnyű tömegszenvédély, a kíméletlen előnyomulás, az élet eldurvulása, a szabadság elnyomása, a tagadásban való kedvtelés láttán, erős ellenszenv, sőt ritózás foglal tért a merőben emberi étellel szemben. Egyre nyilvánvalóbb lesz, hogy a teljes megsemmisülésbe süllyedünk és hogy az élet elveszt minden értelmet, ha az ember nem tud egy fölötté álló hatalom

segítségével a magasba emelkedni. Sokat hallunk ma az emberfeletti emberről, de bármily igazi vágy rejlik eme törekvésben, nem óv meg a frázisban való hiú, üres elveszéstől, ha ezt az emberfelettit a tapasztalat világán belül keressük. Mert a természet és a sors sokkal erősebben kötik az embert, sem hogy egy diktatori hatalmi szó megszabadíthatna tőlük és új életet adhatna. A merő ember sohasem jut a merő emberen túl. Tehát vagy szakítani kell e merő emberhittel, vagy le kell mondanunk a felemelkedés reményéről és az élet érteiméről; csak lapos és felületes gondolkodásmód tart egy harmadikat lehetségesnek! (Az élet értéke és értelme 51. o.)

Houston Stewart Chamberlain bevallja, hogy a világon a legnagyobb felfedezést Krisztus tette, mikor felfedezte és megtestesítette azt a lelki erőt, mely legyőzi a világot. Jézus volt az, ki az erkölcsi világ archimedesi pontjára rámutatott, mikor az ösztönös, kultúrigában nyögő embernek azt mondja: élj lélekből, liigj Istenben és az ő erejében és legyőződ a világot — Krisztus a láthatatlan és eddig nem ismert világ őszerejére utal, mely képes az embert teljesen átalakítani s az elnyomorított, fájdalomtól síró embert élet-erős lelki egyéniséggé alakítani. Szava villám, mely rombol, de erő is, mely teremt. Az emberi akarat mely ezelőtt a bűnnek és nyomornak szántóföldje volt, az emberi nem újjászületésének bölcsője lett. A pogány világ nagy értelmi erőt, Krisztus világgőző akaratot állít a történelem színpadjára, tőle tudjuk, mi is hát az erő. (Die Grundlagen des XX. Jahrhundert. 207.)

Krisztus nemcsak azt mondta: akarj, hanem főként azt sürgette, hogy: higyj! *Az áldozatos, tetterős, világot győző erőnek titka: a világfölényes hit.* Krisztus lelke az isteni hit erőcentruma! Krisztus parancsol a természetnek, szavára elcsendesülnek a tenger hullámai,

meggyógyulnak a betegek és feltámadnak a halottak. Krisztusban az Isten ereje és a védtelen mély hit párosulnak. Azért mondja Krisztus: „higyjete Istenben.” Mert a hit világot győző erő. És aki azt mondja a hegynek: emelkedj föl és dőlj a tengerbe és lelkében nem kételkedik, hanem hiszi, hogy ez lehetséges, akkor úgy lesz, amint hiszi. Ezért mondom nektek: Minden amit imáitokban kértek, higjete, hogy megkapjátok és megfogjátok kapni. (Mt. 11. 22—24.) Higjete és legyőzete az értelem sötétségét; hívó, termékeny gondolatokkal töltekezzete; ez a hit szívetekben és karjaitokban árad és végtelen erőt át! Ez a hit bátrakká tesz és megtölti szíveteket szeretettel, mely minden áldozatra kész! Higjete és hegyeket fogtok ledönteni; az önzés, a gyűlölet, a gyávaság, a kísértés hegyét! „A hívó lélek előtt semmi sem lehetetlen! Ha anryi hitetek lesz, mint a mustármag és mondjátok a hegynek: Menj innét amoda, elmegyén és semmi sem lesz nektek lehetetlen. (Mt. 17. 19.) A hit csodákat művei, az anyag és szellemi világa fölött diadalmaskodik. A hívó törhetetlenül áll, mint a tölgy, lelkének gyökérszálai a végtelenbe ereszkednek, isteni erő van benne s legyőzi a gonosz szellemeket. (Mt. 16, 17.) Higjete Istenben, a győzedelmes jóban, a ti életek nagyságában. Az, ami lehetséges ma, lehetséges lesz holnap, mert a léleknek minden lehetséges, ereje végtelen. A hit megszüntet minden ingadozást és félelmet, a martirium bátorságával telik. A hívó lélek ércfal, melyről visszapattan a kísértés minden hulláma. Ez a krisztusi hit kell a világnak! Sokan vannak, akik elismerik a hit szükségességét, de kevesen hisznek. Sokan vannak, kik könyvtárakat bújnak és összeolvasnak mindent, ami hitről szól — de Krisztushoz egy lépéssel sem jutnak közelebb. Sokan vannak, kik ajkaikkal dicsérik az Urat, de szívük távol van tőle.

Sokan imbolyognak a szentély körül, de nincs erejük ahhoz, hogy belépjenek. Rest gondolatok torlaszolja el az Isten útját! Sokan vannak, kik várják az Urat, — közben pedig az Úr várta őket és nem találhatnak egymásra. — Könyvek, gondolatok, szavak, szokások nem vezetnek Istenhez — a hit nem gondolat, az meggyőződés, erő, lelkesültség, élet ... a hit hideg gondolat marad és nem segít meg a válságos percben, ha Istenhez nem az akarat hódolatával és a tett erejével közelítünk. Az Isten a kevélyeknek, kétkedőknek, renyhéknek ellentáll, az alázatosoknak pedig közli magát. A hitet egész lélekkel kell akarni. „Aki cselekszi az igazságot, az jó a világosságra. (I. Jan. 2. 29.) A hit alapja a büntetlen akarat, a jóindulat. Isten ahhoz jó, aki őt akarja; csak az mondhatja a húsvéti feltámadás napján: *Credo*, hiszek az Istenben s csak az kapja a felemelő választ: *Pax tibi*, béke veled, aki a Pálmavasárnapján megfogadta Krisztus intelmét: *Jerusalem convertere!* Térj meg Jeruzsálem!

A hitében megfogyatkozott, erejében meggyöngült és gyöngeségének halálos ágyán sorvadó világhoz lép a sírjából dicsőségesen feltámadt Krisztus és azt mondja: „Ne féljetek, én legyőztem a világot”! Rámutat az üres sírboltra és azt mondja: Kelj fel sírod-ból elalélt világ és kövess engem feltámadásom útján. Vedd kezedbe keresztedet és kövess engem. Az út neve: áldozat, de erőt adok hozzá és hitet fakasztok benned; ez hit világosságod és erőd forrása lesz az úton, mely az élet országába visz!

VI. FEJEZET.

Üzenet a Tábor hegyéről.

És eljött a szombat napja, az a nagy sabbath, melyen az Úr szólani fog a néphez.

Nedves, sötétszürke párák kavarogtak a völgyekben s a libanoni cédrusok fagyos esőben, ködterhesen álltak. A nap erős harcot vív a hajnali szürkülettel, míg végre felragyog a tiszta, derűs tavaszi reggel. A világosság győzött! Soha ily derűs nem volt az idő, soha így nem pompázott a Jordán völgye. A virágos rétek alázattal simulnak a köves hegyoldalakhoz, a völgyek friss zöldjében csillogó patakok ezüstfehéren kigyóznak végig, a dombokon a piniák, füge- és olajfák és sötét cédrusok suttogása hallszik. A sövényeken szőlő és harmatos rózsabokrok. A levegő telve van a tenger friss lehelletététől és az ünneplő madarak dalától. Amott nyugatra a Földközi-tenger kék szalagja látszik; keleten a távoli sziklahasadékok mélyén csillog a Holt-tenger vize; dél felé kopár térség és sárga homokhullámok, északon, hol sötét erdők és sziklacsúcsok váltakoznak, fehérlik a hófejú Libanon.

Napsugaras ünnepi csend vonult végig a vidéken.

A hegy oldalait sűrűn ellepik az emberek. Hire járt, hogy ma a Mester szólani fog. Sűrű sorokban messze idegenek jönnek, egyre jönnek. A zsinagógák üresen állnak; ahelyett, hogy a szombat nyugalmát

élveznék, a tavak és majorságok felől a hegy felé tart a kíváncsi nép. Minden szem a hegy felé tekint és mély, ünnepies várakozással teljes csend száll a hegyoldalra. Némelyek már ismerik a Mestert s izgatottan suttognak; Simon így szói Jakabhoz: Ily hevesen, mint ma, még sohasem dobogott a szívem!

A hegy magaslatán megjelenik Jézus. Elnémul minden ajk, mintha az Ő láttán a gondolat is kövé medredt volna. Ő pedig ott áll a hegy csúcsán, egy nagy magában hosszú fehér tunikájában, mint egy égisz érő fehér szobor olvad be a kék égbe. Magasan, minden völgyi laposság fölött emelkedő fenségben áll az Úr! . . . Halkan, de érthetően beszélni kezd, azzal az egyszerű, rövid, világos és mégis megindítóan mély beszéddel, melyet nem szoktak előre kigondolni, hanem amely a szív mélyéből fakad s mely az örökkévalóságnak sajátja.

. . . Elküldött engem az Atya, hogy hívjalak benneteket. Mindnyájatokhoz elküldettem, de elsősorban a szegényekhez, szomorúakhoz, megkiuzottakhoz, foglyokhoz és lesújtottakhoz jövök én . . . Örömet hoztam az Atyától. . .

E bevezetés után mélységes alázattal néz a környező természetre, mintha azt akarná szóhoz engedni, ha jobbat tud nála. De a természet hallgat, minden hallgatott ez órában. Ekkor Jézus ismét beszélni kezd, úgy amint még ember eddig nem beszélt, a boldog élet titkáról beszél:

— Testvérek! Örüljete! És még egyszer mondom nektek: örüljete! A mennyekben él egy jóságos Atya. Ő mindenütt jelenvaló, az ő hatalma végtelen; és mi az Ő gyermekei vagyunk, akiket ő szeret. Ő mindenikre ráragyogtatja napját és egyiket sem téveszti el szeme elől. Ő belelát mindegyik homályos szívbe és az ő akarata nélkül egy hajsziátok sem

görbül meg. Az emberek akaratába helyezte el az üdvösséget és örök életet. Halljátok, amit most nektek mondok az Ő nevében: Ti boldogságot kereső emberek mindnyájan, jöjjetek hozzám. Boldogok az együgyűek, mert bennük van a mennyország. Boldogok a szenvedők és szomorkodók. A világban csalódva és elhagyatva *Istenben az élethez* menekülnek. Boldogok a jóakaratok és békességszeretők. Szívüket nem nyugtalanítja a gyűlölet és bűn; úgy élnek, mint Isten vidám gyermekei. Boldogok, akik az igazságot szeretik. Ők ebben Isten szövetségesei és igazságot fognak találni. Boldogok a tiszták. Semmi téves vágyakozás nem homályosítja el előttük Isten arcát. Boldogok az irgalmas szívűek. A résztvevő szeretet *erőt ad* és részvétet fizet vissza a szükségben. És boldogok, háromszor boldogok vagytok ti, akik üldözést szenvedtek az igazságért. Tiétek a mennyország. Ti mindnyájan örüljétek és vigadjatok: szem nem látta, fül nem hallotta azt az örömet, mely számotokra készített a mennyekben. Halljátok hát küldetésem célját. Sokan mondják: el akarom törölni a régi törvényt. Nem úgy van. Azért jöttem, hogy egészen és igazán betöltssem a régi törvényt, de nem a betű szerint, hanem a lélek szerint. A betű szerint tartják az Írástudók; de ha ti úgy tesztek, mint ők, nem lesztek igazságosak és Isten országát nem találjátok meg. Az írástudók mondják: ne ölj. Én pedig mondom, ne is haragudjál és ne szitkozódjál. Aki haragszik és ítélkezik, ítélteni fog. Jámbor áldozataid nem használnak neked semmit, ha felebarátoddal ellenségeskedésben élsz. A régiek törvényében áll: nem szabad házasságot törnöd. Én pedig mondom, még gondolnod sem szabad felebarátod asszonyára. Inkább vakulj meg, hogysem szemed az övét megkívánja. Jobb, ha szemed világa vesz el, mintsem tisztaságod. Inkább

vágd le kezéd, mintsem hogy azt más tulajdona után kinyújtsad. Jobb neked, ha hatalmad vész el, mintsem üdvösséged. A törvény azt mondja: hamisan ne esküdj. Én pedig mondom neked: ne esküdj sem Istenre, sem lelkedre, sem gyermekedre. Igen, vagy nem, ez elég. Mondatott a régieknek: szemet szemért, fogat fogért. Én azt mondom, megbántóddal szemben ne légy ellenséges. Amit igazságosan megtehetsz védelmedre, azt tedd meg, tovább ne menj, mert sokkal jobb igazságtalanságot szenvedned, mint igazságtalanságot tenned. Ha valaki megüti jobb orcádat, tartsd oda a balt is neki. Hátha ez megtöri haragját. Ha valaki eoyik ruhádat le akarja rántani, kérdezd meg szeretettel, hogy nem akarja-e a másikat is. Ha valaki kér tőled valamit, amit te megtehetsz neki, ne fordulj el tőle; és ha két ruhád van, add az egyiket annak, akinek egy sincs. A régiek törvényében ez áll: szeresd felebarátodat, gyűlöld ellenségedet. Ez téves. Mert szeretni azt, aki engem szeret és gyűlölni azt, aki engem gyűlöl: ez könnyű. Ezt az istentelenek is teszik. Én azt mondom neked: szeresd felebarátodat és szeresd ellenségedet is. Halljátok tesztvéreim és vigyétek hirül az egész világon, amit én nektek most mondok: szeressétek ellenségeiteket, tegyetek jót azokkal, akik titeket gyűlölnék. Így tesz az Isten is az emberekkel, még ha gúnyolják is őt. Oda hassatok, hogy mindenben mennyei Atyátokhoz hasonlítsatok. Ami jót tesztek: Isten végett tegyétek és nem az emberek végett. Ezért a második parancs olyan, mint az első: szeresd Istent, mindennél jobban és felebarátodat, mint tenmagadat. De jó cselekedeteiddel ne dicsekedjél. Ha alamizsnát adsz, titokban tedd és ne beszélj róla; olyképen, mintha a balkéz nem tudná, mit csinál a jobb. Ha nem szabadítod meg magad a

világ javaitól, akkor nem találhatod meg az Isten országát.

Ne gyűjtsetek olyan kincseket, melyek mulandók, g-yűjtsetek szellemi javakat, amelyek titeket jobbakká tesznek és melyeket eltesz nektek az Atya az örök életre. Dolgozzatok a napi szükségletért és a többi napra ne legyen nagy gondotok. Ne aggódjatok azon, hogy holnap mit esztek, hogy a jövő évben hogyan ruházkodtok. Bízjatok abban, aki a madarakat táplálja és a virágokat ruházza. Nem szeretné jobban a mennyei Atya az ő gyermekeit, mint a verebeket és liliomokat? Tehát ne keserítsétek meg magatoknak az életet gondokkal, hanem legyetek vidámak az Istenben, Atyátokban. Az ég felé nézzetek, a többi mind mellékes és magától jön.

Testvéreim, aki az én tanításomat követi, az sziklára építi házáát és semmi azt szét nem rombolja. Ez a tanítás — a mennyei Atya nevében mondom nektek — túl fogja élni a világ minden bölcsességét. Aki ezt hallja és nem követi, az elveszett számomra, aki követi, az örökké fog élni. (Mt. 5, 6.)

*

*

*

A hegyi beszédben foglalta össze Krisztus a kereszténység szellemét. Ez a régi és új életrend választóvize. Ez az ősegyház, a katakombák, a Krisztuskövetés szelleme.

És itt felvetődik a «lenni vagy nem lenni» kérdése; itt válik el, keresztények vagyunk-e hát? Mi a XX. század gyermekei, tényleg keresztények vagyunk, vagy kereszténységünk dacára pogányok? Van-e hát a mi századunk kultúrájában valódi kereszténység? Ez a mi égető problémánk!

Álljunk lélekben a hegy lábához és tartsunk nagy, kijózanító számadást!

A hegy tövében egy férfiú áll, messze kelet felől

jött. Sötét gondolatokba merül, megrázza szakállát és világgá kiáltja: Európa népei, ti nem vagytok keresztények, ti Krisztus nevének bitorlói meghamisítottátok az Evangéliumot.

Súlyos vád! A vádló *Tolstoj*. Szerinte a hegyi beszédet szószerinti értelemben kell venni, tehát „ne álljatok ellent a gonosznak”. „Ti pedig, — mondja — ellentálltok a gonosznak. Ti gyűlölködők és bosszúállók vagytok, ti jogaitokat véditek, pereskedtek, vagyont gyűjtötök, a világi hatalommal szövetkeztek, adót fizettek, katonáskodtok, háborút viseltek, különbséget tesztek ember és ember között, osztályharcot vívtok; ti mindenben a jogot keressétek; mindent az ellenállás jogán intéztek. Családi, társadalmi, nemzeti korlátok közé bujtok! Ez az ördög és nem Krisztus evangéliuma! Krisztus nem engedi, hogy a gonosznak ellentálljunk: aki jogait keresi, aki nem adja oda köntösét, nem tűri az arculcsapást, fegyvert ragad, az ellentáll a gonosznak. Szerinte egész életünk, történelmünk, jogi intézményeink, az egyház, a család, a nemzet, ez mind-mind fenekestül rossz; aki keresztény, az csak *egy* törvényt ismer, a szeretet és megbocsátás törvényét s az európai szellem és a keresztény szellem óriási ellentmondásain csak gyökeres változtatással lehet segíteni: ellent kell mondani az ördögnek és minden pompájának — ellent a vagyonnak, ellent a hatalomnak, a jognak, a háborúnak, a társadalomnak, a házasságnak és mindannak, ami van. A kultúra hazugság, pereat cultura et fiat justitia — jüjjön el az Evangélium igazsága: „ne álljatok ellent a gonosznak.”

Tolsztoj veszedelmes túlzó! „*Ne álljatok ellent a gonosznak*” azt jelenti, hogy hagyjuk a gonoszt szabadon, ellentállás nélkül dúlni, rombolni? „*Tartsd oda másikat orcádat*”, azt jelentse, hogy az arculütést alázattal

megköszönjük és belőle duplán kérjünk? „*Add neki a palástodat is*”, azt jelentse, hogy meztelenre vetközzünk és ha az ellenség Erdélyt kéri tőlünk, a Duna és Tisza-közét is odaadjuk? „*Ne esküdjete*”, azt jelentse, hogy az igazság, a közérdek nevében, a törvény parancsára se esküdjünk? „*Mikor alamizsnálkodom, ne tudja jobb kezed, mit ad a balkezed*”, azt jelentse, hogy a nyilvános jótékonyosság, a társadalmi segítőakció tiltva van? „*Mikor imádkoztok, ne legyetek, mint a képmutatók . . . , mikor imádkozol menj be kamarádba és bezárván az ajtót, imádkozzál az Atyához a rejtekben*”, azt jelentse, hogy a közös, nyilvános istentisztelet tilos és templomra szükség nincs? „*Ne aggódjatok a holnapról*”, azt jelentse, hogy előre látó, a jövőbe tekintő takarékosság, a jövőért folytatott küzdelem tilos? Nem, Krisztus ily lehetlent nem követel! Ő nem tartotta oda másik orcáját a poroszlónak, ki a főpap előtt arcul ütötte Őt, hanem az igazságérzet és önérzet fensége erejével vonta felelősségre: „*Miért ütsz engem,*” (Ján. 18 23.)

Tolstoj sötét pesszimista!

Az Evangélium és az élet nem kibékíthetetlen ellenfelek s a kultúra nem okvetlenül ördögi. Ezt Krisztus sohasem tanította. Az Evangélium nem eszszenus vagy nazarenius egyoldalúság, nem természetlen, társadalombontó miszticizmus, hanem ellenkezőleg összetartó, fejlesztő, kultúrerő. Az Isten országa nem utópia, nem gangesparti remetéknél készült „nem jöttem a törvényt felbontani, hanem tökéletesíteni”, tehát Krisztusban nem volt tolstoji anarchizmus, mely szét akar robbantani — és szét is robbantott — társadalmakat. Tolstoj csak írásaiban művész, az életben paraszt lett ő is és hiába tiltott el evangéliumi alapon minden vagyonszerzést — vagyonától egészen megválni ő sem birt. — Ha Krisztus az volna, akinek Tolstoj festi őt, akkor Krisztus csak a fellegek-

nek volna ura, s mi nem követhetnénk őt, mert nekünk végre is a földön kell élnünk, társadalomba tömörülnünk, törvények, szokások szerint cselekednünk, és tekintetbe kell vennünk a természet lehetőségeit, az emberi természet gyöngeségét, hol a világosság és sötétség együtt van. Szent igaz, hogy az evangéliumi szellem — mint alább látni fogjuk — gyermekcipőkben jár s még messze vagyunk az Isten országától; de hát ez nem azt bizonyítja, hogy az Evangelium meg vau hamisítva s hogy az élet gyökerében elhibázott, hanem azt, ha az Isten országa nem kész, fejlődőben van, haladunk feléje. A testvériség növekvő ereje, az erkölcsök szelidülése, a népek elnyomott rétegeinek szabadsághoz jutása, ezek e közelgő Istenországnak útjelzői. A haladás, fejlődés harccal jár, Isten országa „erőszakot kivarr”, ellenállást követel, ellent állást a bűnnel, a komisszággal, a világ szellemével széniben. A csaláltrérét, a társadalmi intézmények, a törvény, a jog, a magántulajdon, ezek mind megannyi tényei az ellentállásnak. A bűn büntetése, a tolvajok, rablók bebörtönzése, a társadalmi rend biztosítása, a támadó elleni védekezés — ez mind megengedett dolog. Tolstoj előtt folyton az a kép lebeg, mikor az Úr a getsemani kertben Péter kardját hüvelyébe parancsolja vissza, a „*non mistere*” s ez alapon azt hiszi, hogy a hegyi beszéd szelleme az orosz muzsik lelkének passzív quiazizmusa, bús resignációja, melyben nincs erő és élet; de nem gondol arra, hogy aki azt mondotta: „*ne álljatok ellent a gonosznak*”, az tudott ostort ragadni, amikor erre szükség volt! Krisztus nem akart a tolvajoknak, a rendbontó csöcseléknek *passépartout* adni; Ő tudta legjobban, hogy igenis az életben sokszor kell ellentállni a gonosznak; hogy a társadalom nem állhat fenn igazság nélkül; hogy vannak elidegeníthetetlen jogaink

s hogy a mindent elnézés és mindent megbocsájtás „pacifista politikája, az a *tout oonprendre et tout pardonner*” nem erő, hanem gyöngeség!

Van azonban egy másik irányzat, mely az Evangélium szellemétől ép oly távol áll, mint Tolstoj, s az élet és az Evangélium közé mély, áthidalhatatlan akadályt állít. Ez az irányzat, mely megfertőzte az európai keresztény közszellemet: a machiavellizmus, mely azt tartja, hogy az élet és az Evangélium követelményei nem fedhetik egymást, mert az Evangélium megközelíthetetlen eszmény; hogy vannak az életben pillanatok, mikor Krisztust cserben lehet, sőt cserben kell hagyni, hogy tehát Krisztusban nincs megoldva minden probléma: Ezek Krisztust megosztják. — Elismerik őt a szív, az egyéni boldogság királyának, de nem ismerik el az élet, a nagy társadalmak, a nemzetek királyának.

Az Evangélium — mondja a machiavellista — oly követelményeket támaszt, melyek nem e világba valók. Krisztus morálja „báránymorál”, amellyel nem lehet farkasokat szelidíteni s a türelem, megbocsájtás módszerével szembehelyezik az állatszselidítők erőszakosságát s azt hiszik, hogy a bűnös, eltévedt emberekkel, a társadalmi és nemzeti krízisekkel szemben ezt a farkasmorált kell érvényesíteni. Krisztus világosságával szembehelyezik a „világ világosságát.” Ez az opportunizmus csak vasárnap akar keresztény lenni, köznapokon pedig pogány; csak a nép alsó rétegeire, a tudatlanokra vonatkoztatja a hegyi beszédet, a művelt embert, a népek vezető osztályait, a politikát és diplomáciát kiveszi a krisztusi gondolkodás követelményei alól. Az Úr szava az ő szemükben csak olyan olajmécses, mely a nádfödeles falusi kunyhóban világít, de amelytől a sáros utak téli sötétsége ugyancsak nem oszlik el — az utcára, a zajgó életbe más világosság kell! Ez az irányzat mindenütt csak a

maga jogát és igazát keresi és eszközeiben egyáltalában nem válogatós; az erőszak eszközeivel dolgozik és a pillanatnyi sikerre épít. Kereszténynek vallja magát — a templomban, pogánynak bizonyul — az életben; megbocsájtást hirdet — önmagával szemben; — szemét-szemért kiállt mással szembe”. Az élet válságos perceiben, kivált mikor a társadalmak és nemzetek sorsát döntő kérdések merülnek fel, leki-csinylő megvetéssel néz arra a világosságra, melyet Krisztus gyújtott a világnak!

Ezekről a keresztényektől, kikben a kereszt nem világosság, hanem sötétség, kérjük: Hogyan? Krisztus szava: „Én vagyok a világ világossága”, „én vagyok az út, az igazság és az élet”, nem volna igaz? Hogyan? Más megváltója van az egyénnek és más a társadalomnak vagy nemzetnek? Hogyan? Megférhet egy igaz keresztény lélekben kétféle erkölcs,, kétféle lelkiismeret, kétféle igazság, kétféle Krisztus? Más Krisztusa van a parasztnak és más az úrnak? Más az egyéni és más a politikai lelkiismeret? Mikor i-zivem fölé hajolok, a karácsonyi gyertyafény, a húsvéti kereszt tövében kereszténynek vallom magamat, pünkösdkor, a lélek áradásában, a tettek perceiben pedig megtagadjam Krisztust? Hogyan? Lehet az Evangéliummal 50%-o-ra megalkudni? Hogyan? Krisztus, aki azt mondta: „aki utánnam jó, nem jár sötétségben”, nem volna világosságunk az egész vonalon, nemcsak a magánéletben, de a közéletben is?

Ezzel az irányzattal szemben, mely a társadalmi és politikai életben mély meg nem értést és bizalmatlanságot árul el a kereszténységgel szemben, valljuk, hogy az *Evangélium, kivált pedig a hegyi beszéd szelleme nélkül nincs tartós társadalmi és nemzeti élet; hogy Krisztus arca nemcsak az egyes embernek, de az egész világnak világosság, megváltás, élet!* Krisztus, kinél job-

ban senki nem tekintett az élet kavargó mélységeibe, ki az élet ellentétes erőit, a lélek mélyén mennyei összhangba hozta, Ő ki az élet Urának vallotta magát, nem volt holdkóros idealista; az Ő Evangéliuma nem egyeseknek, nem kiváltságos helyzeteknek, nem a magas hegyeknek szól, hanem a legvalóságosabb életnek, a pezsgő, küzdelmes, világossággal és sötétiséggel teljes, a fizikai erők rendszerébe állított életnek evangéliuma, örömhír a hegyek és völgyek lakóinak egyaránt. Mert a hegyi beszéd alap gondolata ez: az élet harca az igazságért, a békéért, az Isten országáért; ezt a harcot nem lehet végig küzdeni pusztán természeti erőkkel, mert ami kard által lett, kard által vész el. Az élet brutális harcát a magasból jövő Lélek erejével, az igazság, szeretet, irgalom, türelem, szelídség, tisztaság, alázat szellemével kell elviselhetővé tenni, szóval Krisztus szellemével kell átmenni a szenvedélyes „völgyi” életet, enélkül a „legreálisabb” gondolat is hamisnak bizonyul. A katolikus vallás ősi szokása, hogy Úrnapján körmenetben viszi Krisztus testét az utcára. Ez a körmenet azt a gondolatot fejezi ki, hogy Krisztust nemcsak a templom misztikus csendjében kell megvallanunk, hanem az utcán, a profán életben is, s hogy a világ „világias” szellemébe is bele kell vinnünk Krisztust, az Evangélium megszentelő, felemelő gondolatvilágát. E nélkül legnemesebb vállalkozásaink is meddők maradnak. A hegyi beszéd minden idealizmusa dacára csupa realizmus; aki Krisztus gondolatait végiggondolja, látja, hogy itt több bölcsesség, mélyebb politikai és szociológiai tudás rejlik, mint a politikai és szociológiai elméletekben. A hegyi beszéd az egyedül helyes és józan magatartásra nevel, mikor arra tanít: *viselkedjünk úgy, hogy magaviseletünkkel az élet kemény harcát még keményebbé ne tegyük; ne öntsünk olajat az égő világra,*

hanem állítsunk belé résztvevő, igazságos, tiszta, türelmes lelket és csaljuk ki a felebarát lelkéből azt, ami benne nemes, előkelő, isteni. Aki másban a jót akarja, annak elsősorban önmagában kell a jót akarnia. Aki mást meg akar győzni, előbb önmagát kell legyőznie. Az élet nagy és kis küzdelmeiben a tartós siker azoké, akik az igazság és szeretet eszközeivel harcolnak. A biológia, az erőszak módszerével csak az állatember „igazsága” győz; az „örök” igazság azok pártjára áll, akik az igazságért tudnak szenvedni, áldozni, megbocsájtani. Enélkül hiábavaló az élet megjobbítását célzó, minden törekvés. Krisztus szava „én vagyok a világ világossága” a társadalmi és politikai életre is vonatkozik, Ő nemcsak a mi egyéni életünknek, hanem a nagy társadalom életének legmélyebb bölcsesége. A hegyi beszéd s általában az Evangélium szellemétől nagyon távol állnak azok, kik az evangéliumi alapon álló politikai, gazdasági élet, a keresztény közélet lehetőségét folyton azzal utasítják vissza, hogy nem szabad e szent, fölséges tanokat megszentelteleníteni, nem szabad Krisztustól világi bölcseséget várni; nem szabad a közigazdaságot, a politikát, az irodalmat, a művészetet, az írói és költői szabadságot megkötni; nem szabad az Evangéliumban politikai, gazdasági, társadalmi elméleteket keresni; hogy Krisztus nem akart beavatkozni a „profán” dolgokba, hogy tehát ezeket emberi ésszel és erővel kell megoldani.

Ez a felfogás mély bizalmatlanságot áruí el Krisztussal szemben. Mert Krisztus megváltásának művét csak az élet bizonyos terein ismeri el. Az életnek és Evangéliumnak, az egyénnek és köznek, az erkölcsnek és politikának az a gyökeres szétválasztása, mely kultúránkat jellemzi, nem felel meg az emberi természet, az anima naturaliter Christiana köve-

telményeinek, nem felel meg Krisztus szándékának. Nem lehet az emberi életet részekre bontani; nincs külön „homo oeconomus”, „homo politicus”, „homo religiosus”, hanem csak homo christianus létezik: vagy keresztény valaki — az egész vonalon — az élet összes megnyilvánulásaiban — vagy pedig pogány. A keresztényt Krisztus Evangéliuma köti akár csizmadia — akár politikus! És téved, aki azt hiszi, hogy az Evangélium nem akar az élet sötét gondjai és hatalmai közepette eligazítást nyújtani, hanem csak a természetfeletti életre vonatkozó igazságokat tartalmazza. Szent igaz, hogy Krisztus nem adott részletes gazdasági és politikai elméleteket-, nem avatkozott be a változó korok változó politikai és szociális harcaiba; de adott „örök” politikai és szociális programot, mely minden társadalmi és politikai életnek alapja. Krisztus nem vallást alapított, hanem új életet adott — az egész életet átgyúró kovászt hozott s nincs az életnek oly megnyilatkozása, melyre ne vonatkozna az Evangélium szava: „A világosság a sötétségben világít.” A keresztény lelkiismeret csak egyféle igazságot ismer: a keresztény igazságot; ebből kifolyólag nem tűr benső ellentéteket és opportunistá szemforogást Krisztus és Barnabás között s nem ölt magára külön tógát, mikor a szentélyt elhagyja s a küzdelmes élet porondjára lép. Nem hisz két Krisztusban, hanem csak egyben: aki a lelkeket megváltotta és akiben minden egyéni életprobléma megoldást nyert, az váltja meg a társadalmakat és nemzeteket is. Aki nem így gondolkodik hanem azt hiszi, hogy Krisztusnak a politikához, a népek vezetőihez, a sima diplomáciához, a törvényhozókhöz, parlamentekhez nem volt szava, hogy Ő egy holdkörös idealistának érzéketlenségével haladt el a nagy tömegek szenvedései előtt s hogy nem volt érzéke a reális valóság iránt, az nem is-

meri az igazi Krisztusarcot. Egy ilyen Krisztus nem a világ megváltója volna s más megváltót kellene várnunk; a kereszténység misztikus tan volna csupán és nem az, aminek Krisztus mondja: „út, igazság és élet”! Ilyen keresztény élet a szív ellenőrizhetetlen zugában erőtllenül imbolygó mécses volna, mely körül rettentő sötétség húzódnék és nem volna az, aminek Krisztus akarta: „a világ világossága.”

Krisztus szava: „*az én országom nem e világból való*”, *nem azt jelenti, hogy nem e világnak való.* Nem e világból való, vagyis nem e világnak bölcsességét hirdeti, nem e világ eszközeivel dolgozik; de azért Krisztus országa a világnak nélkülözhetetlen világossága; Krisztus egy magasabb morálnak, egy tökéletesebb politikának és szociológiának világosságával, megtermékenyítő harmatával ereszkedik a brutális természet, az állatias kitörések völgyére, hogy átjárja, tökéletesítse, felemelje azt. Ezt a világot büntől, nyomortól megváltani; ennek a világnak keménységét lágyítani, osztályharcból, háborútól, zsarnokságtól szabadulást hozni, csak egy másik világ tud s erre a világra, erre a sötétségben fénylő világosságra utal a hegyi beszéd.

Természetes, hogy a hegyi beszéd kétélű kard, és a gyávák félnek a kardtól. Természetes, hogy áldozat nélkül nincs élet! Sok élvezetről és igényről kell lemondania, sok tévedésből kell kijózanodnia, sok erőszaktól kell tartózkodnia annak, ki a hegyi beszéd bölcsességét elfogadja. Ha az embereket az igazság és nem az érdek vezetné, ha a macán- és közéletbe belevinnők az áldozatnak azt a szellemét, melyet a nyolc boldogság hirdet, akkor látnók igazán, mennyire nem lehetetlen s nem utópisztikus az, amit Krisztus követel s hogy az ő országa, bármily magasan lebeg az

ember országa felett, a világnak való, ép úgy mint a napsugár!

A hegyi beszéd világosságánál értjük meg igazán, hogy miért élesednek ki egyre jobban az osztályok és nemzetek közt felmerülő ellentétek; hogy a haladó kultúra az ellentéteket nem hogy csökkentené, hanem ellenkezőleg növeli, hogy az emberi élet megjavítását célzó emberi gondolatoknak és eszközöknek, nincs hatalmuk a lelkek fölött s miért bomlik szét bensőleg az emberi társadalom épen akkor, mikor külsőleg annyi szál köti össze? Miért van telítve a levegő robbanó anyagokkal, minden percben kitörésre készen, miért a'ar minden elemeire bomlani, még a legparányibb sejt, a család is? Ennek az egyetemes bomlásnak bizonyára nem az az oka, hogy a lelkek telítve vannak a kereszténységgel, hanem az, hogy minden „kereszténységünk” dacára a lelkek mélyén nem a hegyi beszéd kibékítő és egységesítő, hanem a krisztusi szelídségtől és szeretettől magát függetlenítő „autonóm” világi bölcsesség, a „világ fiainak” bomlasztó erői uralkodnak, melyek minden nehézséget a nyers erőszak, az erősebb jogán és a pillanatnyi siker szellemében oldanak meg és sejtelmük sincs arról, hogy az életet fejlesztő, a társadalmakat fenntartó erők forrása az a szellem, melyet Krisztus a Tábor hegyén hangsúlyoz.

Mily lekicsinylő, mély ellenszenvvel viseltetik a modern tudomány, irodalom, Nietzsche s a többiek a keresztény erkölcs, az „*erények pulpitusa*” iránt; a megvetés nyilait szórják a názarethi alázatot, türelmet, részvétet, szelídséget, engedelkenységet hirdető evangéliumára, mely az ő szemükben elnyomorítja az életet, kiirtja az életerős ösztönöket, eltapossa az önértetet, fakóvá, vértelenné teszi a természetet! Ez a morál — mondják — a gyöngék, nyomorultak, az élet

alacsonyabb fokán állók, a világtól elkülönülés, a harcra és kultúrára képtelenség morálja — mellyel szemben felléptetik a „Herrenmorált”, az erőszak és kíméletlen önzés, az elbizakodott szívtelenség morálját, mely a megbocsájtást, az irgalmat, a békülékeny és megértő szeretetet, mely élni akar és mást élni hagy — dekadenciának tart! Ennek a morálnak sejtelme sincs arról, hogy az ököl, a párbaj, a háború, a kizsákmányolás, a megtorlás, a létért való szívtelen verseny s az így elért sikerek nem az erő, hanem a gyengeség jelei, s hogy az alázat, türelem, szelídség és szeretet nem a gyengék, hanem az erősek kiváltsága; mert *nem az az erős, ki mást legyőz, hanem az, ki önmagát győzi le!* A nagy diadalokat nem a börczén, nem a forrongó és lázadó tömegek élén, hanem a lélekben; önmagunk fölött vívjuk. Szt. Pál nagyobb hős volt mint Napoleon, mert nem népeket győzött le, hanem önmagát. Az önlegyőzés szelleme nélkül lehet győzni a harctéren, de az életben nem. legalább is tartósan semmi-esetre! Mert mit használ az olyan hősiesség, mely a lelkek mélyén szunnyadó gyűlöletet, önzést legyőzni nem tudja? Mit használ az embertársain, az ellenség felett aratott diadal, ha a harcban feláldozzuk azt, ami nélkül semmi sem tartós és igaz: az igazságot és szeretetet? A modernekkal szemben a hegyi beszéd azt hangsúlyozza, hogy a pusztán fizikai erő semmit sem ér, hogy ami az egyesnek, a társadalomnak, a nemzetnek erőt, életet és fennmaradást biztosít, az igazi kultúrerő, mely szívet boldogít, öntudatot kielégít és szolidarizmust teremt, — a magasból jövő igazság, béke, alázat, türelem! Enélkül mit használ nekünk minden kultúrhaladás, gazdagodás anyagi és szellemi javakban, mit használ az izom, az ekrazit, a dreadnaught; mit használnak gépeink, gyáraink, tudományunk, politikánk, mit használnak a

hatalom képviselői, ha minden igyekezetük végső eredményében, oly krízisekhez juttat, mint az európai keresztény társadalmak krízisei, melyeknek láttán méltán kiáltja világgá *Oswald Spengler* az élesszemű történetfilozóf: *Finis Europae!*

Aki elfogulatlan lélekkel gondolja végig a hegyi beszédet, az meg fog győződni, hogy abban a legmélyebb és egyedül lehetséges életbölcse ség, rejlik.

Azt mondja Krisztus: „*Boldogok a lelki szegények*”, vagyis azok, kiknek lelkét nem hangolja le, nem teszi rabbá a vagyon, a látható javak szenvedélyes akarása; kik szegénységüknél vagy gazdagságuknál többre becsülik a lélek kincsét s ép azért az élet boldogságát nem külső javakban, de az öntudat emelkedettségében és mélységeiben keresik. Ilyeneké a menyország, a boldog élet, már itt a földön. Mily mélységes ellentét van e tekintetben az Evangélium és a mi egész társadalmi felfogásunk között. Azt hisszük, hogy a jelen élet bajain úgy segítünk, ha minél nagyobb mértékben termelünk földi javakat, ha a gazdagságot és a jólétet szaporítjuk. Ellenkezője igaz! A modern gazdasági verseny az életet nem hogy csökkentené, inkább növeli az ellentéteket nem hogy csökkentené, inkább növeli az elégedetlenséget és szegénységet. Feltáplálja az önzést, mely a testvériség helyett a gyűlölet lángjait szítja s a boldogság helyett a lelki ürességei, az élettel való mélységes elégedetlenséget, a jelen társadalmi renddel való gyökeres szakítás gondolatát neveli. A növekvő gazdagság az élet súlypontját egy egészségtelen, lélekölő harcba helyezi. Ebből a végzetes helyzetből nem úgy szabadulunk, ha a zsebeket arannyal tömjük ki, hanem úgy, hogy az embereket ráneveljük a „lelki szegénységre”, a lelki értékek, a lelki öntudat kincseinek becslésére, hogy a vagyont ne célnak, hanem eszköznek tekintsük, melyet Isten

országának felépítésére kell fordítanunk! Egy eseppi szeretet, egy parányi lelkeség többet ér a legzseniálisabb pénzügyi politikánál, mert határt szab a mohó vágyaknak és a mások érdekeinek megbecsülésére nevel! A lelki szegénység rábírja a gazdagot, hogy adjon-, a szegényt pedig belátásra bírja; a lelki szegénység legyőzi a legnagyobb ellenséget: a zsarnoki önzést! Mennyivel tartósabb, mélyebb és boldogabb lenne a családi élet, ha a házasságok ily szellemben köttetnének s nem a pénzre épülnének; mennyivel kevesebb volna a nyomorgók, az elégedetlenek száma; mennyivel több lenne itt a testvériség, a menyország, ha a létért folyó kemény harcot a lelki szegénység balzsama enyhítené.

Boldogok a szelídek ... A testvéri, hitvesi, felebaráti, kapcsolatok telve vannak keménységgel, brutalitással, s kivált a társadalmi osztályok és nemzetek a gyűlölet és harag érzéseit szítják egymás iránt. Emberi méltóságunk alulinak tartjuk az elszenvedett igazságtalanságot a szelídség szellemében viselni. Pedig a szilidség nagyobb alkotó erő, mint a harag és gyűlölet, sikerei biztosabbak s örömei mélyebbek, mint „szemet szemért” szellemében történő megtorlás pillanatnyi sikerei és örömei. Hány barátság, házasi élet, mennyi életöröm megy tönkre „a bosszuló politika” folytán! Az állatias fellobbanások, a nyers megtorlás kielégíthetik a bennünk lappangó alsóbb rendű embernek „vadállat politikáját”, de mialatt a sötétség győz, sir az igazság és szenved a lélek. Mennyivel kevesebb volna a büntettek, házassági válások, a fiatalbűnösök, a haragvó, gyűlölködő szomszédok és rokonok száma, mennyi alkotó erő szabadulna fel, ha Krisztust az élet nehéz perceiben cserben nem hagynánk s több lelket, emberiséget, több evan-

géliumi szellemet vinnénk belé mindennapi életünkbe!

Es a mi egyesekre áll, az áll a nagy társadalmak és nemzetek életére vonatkozólag is! A gyűlölet és bosszú politikája nem vezet közelebb a célhoz: osztály gyűlölettel nem lehet megszüntetni az osztályharcot. Boldogok a szelídek, „*mert ők bírják a földet!*” A haragvó, gyűlölködő, megtorló osztályharc nem „birja a földet.” Lábai alatt vulkánok tombolnak, minden percben kitörésre készen. A gyűlölködés elveszti a meglévő értékeket. Gyűlölettel nem lehet jogokat szerezni és megtartani: nem lehet a függő kérdéseket igazságosan megoldani; a gyűlölet elvakulttá és igazságtalanná tesz. A szociáldemokrata gyűlölet sohasem fogja „birni a földet”, nem teremt több jólétet, több békét, épp *úgy*, mint az ellenkező véglet ideges nyugtalansága és zárkózottsága sem. A gyűlölet vörös prófétái nem alkotó, hanem romboló erőt képviselnek, melyet csak a szelídség szelleme képes ellensúlyozni. A hol a kizsákmányolók önzésével csak a kizsákmányoltak hasonló, sőt még nagyobb önzése áll szemben; ha nincs a világon semmi, a mi a nyers emberi természet önző vágyainak és gondolatainak ellentáll; ha az ösztönök, a fizikai erők harcát, a pugna omnium contra omnes-t nem enyhíti egy magasabb világba vetett hitből fakadó szelídség, akkor, az emberi társadalomnak el kell pusztulnia, *elvész a föld!* Ez ár a nemzetek viszonyaira is. Boldogok a szelídek, mert ők bírják a földet — a nemzetek életében azt jelenti, hogy a nemzetek életét irányító természeti erők nem állandók, nemzetek lesznek, nemzetek porba vesznek, hatalmas birodalmak emelkednek ki az idők méhéből, de megint eljő az idő, midőn oda ismét vissza sülyednek, eléri őket saját végzetek: erőszakkal születtek, erőszakkal halnak meg. A kereszténység új erőt, új lelket visz a politikába

is: a nyers erőszak helyett a kölcsönös megértés és türelem szellemét ... Ki merné tagadni, hogy erre a szellemre szükség van, hogy a szellem hiánya okozta a világháborút; hogy e szellem politikusabb, realisabb, célhozvezetőbb, mint az erőszak ama pillanatnyi sikere, melyre Julius Caesar, Napoleon, a versailli béke urai építenek?

Boldogok, a kik éheznek és szomjúhozják az igazságot, mert ők kielégítetnek! Telve van a világ látszattal, elfogultsággal, féligazságokkal! A legnagyobb kín az igazság megtagadását látni! Az Isten igazság, a lélek legünnepiesebb vágya az igazság, az összhangzó, boldog élet alapja az igazság; a mi az életnek értéket és értelmet ad, a mi a látszatvilág múló örömei és örömtelen múlandósága Möött diadalmaskodik, az az igazság! Telve van a világ sötét, inbolygó, letört lelkekkel. kik betegek a vágynak, a vérnek, rabjai az állatias, ösztönös életnek; szent igaz, hogy *Dante Infernojának* csillagatlan éjszakája kísért — sötét éjszaka, mely telve van azoknak titkos sóhajával, kiknek léte nem tud gyökeret verni, ide s tova hanykolódnak, rabjai a «milieu»-nek, a hangulatnak, kik sohasem lesznek készen önmagukkal — a jellem gyöngeség, hogy ne mondjam jellemtelenség éjszakája ez! A szabadító csillag az igazság! Veritas liberabit vos! Hiányzik a mi uevelé-iiuk szelleméből, az ifjúság lelkéből, a közszallemből az a tudat, hogy a', erőteljes élet c^ak nagy hiten, erőteljes meggyőződésen alapulhat; hogy látszatra s hangulatra nem lehet felépíteni az életet. Hiányzik belőlünk az az evangeliomi igazságszeretet, mely akar is, mer is szembenézni az igazság kopogó keménységével és áldozatot hoz, szenved, hogy az igazság életre keljen. Az igazsághoz vezető út rögös, de az élet felé vezet s az az áldozat, melyet az igazságért hozunk, a lélek felülmúlhatatlan örömeinek for-

rása. Ez a küzdelem — lehet — erős, kemény harcba sodor önmagunkkal és a világ látszatosságával; ebben a harcban az igazság látszólag el is bukhat — de legyünk mélyen meggyőződve, hogy az igazság végre is győz, a világosság legyőzi a sötétséget és a láncokba vert igazság harmadnapra dicsőségesen feltámad! Az Isten gondviselő igazsága sokszor felhők mögé bújik; vannak helyzetek, korok, mikor az igazság napja nem látszik; de ez csak látszat s ilyenkor ne adjuk fel hitünket, ilyenkor nem szabad meginogni, hanem rendüniei len hittel kell várni a hajnalhasadást „éhezve, szomjúhozva, üldözést szenvedve”.

Ez vonatkozik a nagy emberi társadalom életére is! A hazugságra, megalkuvásra, a pillanatnyi jelenre épített kultúra fényes ígéretei egy pillanatban halomra dőlnek. A világháború, a forradalmak, a szociális válságok meggyőzhetnek minket, hová vezet a látszatra s nem a lélek örök értékeire, a haszonra, a csillogó öröme, épített kultúra; hová vezet minden igaz, értéknek tagadása, a korrupció, a hazug diplomácia, a nagy erkölcsi életigazságok cinikus kimosolygása, a liberalizmus és szabadság jelszavaival bevont éktelenség és zsarnokság, hová vezet az a siker és győzelem, mely Krisztus hegyi beszédének koporsójára épít. Most már látjuk, hogy az igazság kopogó keménységétől való irtózás és a megalkuvás aláás minden biztos alapot, minden emelkedett öntudatot, saját igazságunkba vetett hitet. Az igazságtól való minden eltérés előbb-utóbb megboszulja magát nemcsak az egyesek, de a nemzetek életében is; az igazságért való küzdelem és szenvedés megacélozza a nemzetek öntudatát is, és olyan nemzet, melynek törvényhozóit nem az erkölcsi örök igazságok irányítják, kik ezért az igazságért áldozatot hozni nem tudnak, kik nem mernek szembenézni az igazsággal, hogy annak világossága

mellett bűnbánatot tartsanak — ily nemzet a halál útját járja.

A világ-háború és a forradalmak megmutatták, hogy mily végzetes veszélybe sodor egyeseket és nemzeteket az a Pilátus-politika, mely a nagy társadalmak életkérdéseiben mentesítve érzi magát Krisztus akaratától és az evangélium követelményei alól azzal a kérdéssel bújik ki: „Mi az igazság”? Most már kevesebben kételkednek abban, hogy a magánéletnek és közéletnek az a gyökeres szembehelyezése, mintha a közéletben nem az igazság, hanem a látszat, nem az erkölcs, hanem a hatalom vinné a döntő szerepet s mintha a cél érdekében, minden eszköz megengedett volna s a politika tisztán világi foglalkozás lenne, mely nem köti az egyéni lelkiismeretet, mintha itt megengedett volna a hazugság, ez a machiavellizmus, amely a vallásos gondolkodást kiemeli a küzdelmes életből és saját magára engedi az emberi természetet — végzetes megsemmisülés felé vezetni a nemzetek életét! *

A hegyi beszéd annál mélyebb megértésben és megbecsülésben fog részesülni, minél nagyobb lesz a ránk szakadt megpróbáltatás. Minél mélyebbre sülyed az emberiség, annál inkább kell éreznie, hogy önmagától felemelkedni nem tud s hogy szükségünk van egy nálunk különb világ útmutatására. A lerongyoltságnak és tehetetlenségnek ez az érzete meg fogja győzni a távolállókat, hogy vagy visszatérünk Krisztus örök

* Meggyőződhattünk arról, hogy a mi az egyént, a társadalmat, a nemzetet „kielégíti”, az nem az „ököl”, hanem a „lélek” igazsága. Karddal nem lehet békét teremteni; nem lehet az igazságot kielégíteni, mert a kard sebeket nem hegeszt, nem egyesít, hanem szétszór s azt a békét, melyet a kard igazságára építettek a ki nem elégített gyűlölet és bosszú lángjai megemésztik. A béke az igazság jutalma; a béke az a harcnak, az áldozatnak, az igazságért hozott önuralomnak koronája.

bölcsességéhez, vagy meg kell semmisülnünk — más megoldás nincs.

A ki csak a betűt nézi, annak gyökeret ver a szeme, s agyán idegenszerű borzongás fut végig! Ébren van-e vagy álmodik? Felforr benne a büszke emberi önérzet és azt lángolja, hogy: nem lehet! Mert az emberi becsületézés legkisebb szikrája is arra tüzel, hogy azt megvédjük a tolvajoktól és a jogérzet ellentáll a lélekrabló vadorzóknak. Krisztus pedig követeli, hogy „*ne álljatok ellent a gonosznak, hanem ha valaki megüti orcádat, tartsd oda a másikat is ... és a ki köntösöd elviszi, add neki palástodat is*”. (Mát 5. 38 —11)... Kemény beszéd! Elmenjünk mellette? A kiválasztottnak szól csupán? Ne vegyük komolyan? Lehetetlen! Benne van az evangéliumban, csak úgy, mint az, hogy a ki nem szüietik újra vízből és Lélekből nem mehet be az Isten országába! De akkor nem lehetünk keresztények, mert követelményei martyriumságot kívánnak s ez lehet egyesek kiváltsága, de nem a mienk! így szól nujd az olyan lélek, mely fennakad a betűn és nem látja a lelket! Krisztus itt is a lelket sürgeti! A betű, melynek egyes esetekben fenséges értelme van, — gondoljunk szt. *Ferencre*, ki betű szerint vette a hegyi beszédet s ebben áll nagysága s késő szá/adokra szóló kihatásainak titka — avagy gondoljunk szt. *Erzsébetre* — a betű meghaladja az átlag ember erejét és lehetetlenné tenné az életet, mert az emberi társadalom nem kanonizált szentekből áll és a jövőben sem fog a farkas és bárány békében együttélni — itt tehát a jog védelmére, az egyéni becsület külső megbecsülésére, a magántulajdonra, szükség van: és szükség vau sokszor oly eszközökre, oly magatartásokra, melyek a betű szerint ellentétben állnak az evangéliummal. A betű szerint, de nem a lélek szerint. És Krisztus a lelket akarja! evangéliumi szellemet, de igazit. A betű nem

lényeges, de a szellem az csak egy, örök! Nem változott s nem változhatik akkor sem, ha az Urat bazilikákban s nem katakombákban imádjuk s ha az Ő szolgálatában élni nem szenvedés és szégyen, hanem előkelőség és hatalom. . . .

Az idézett evangéliumi parancs szelleme ez: Mikor jogainkat, méltóságunkat, vagyonunkat, becsületünket védjük, ne vezessen minket a „szemet szemért”, a régi pogányság szelleme, mely túlságig menő érzékenységgel körömszakadtig a jogot védi. A jog egyoldalú és kevésbé boldogító tényező és .sokszor a legnagyobb jogtalanságnak a szülője. Krisztus a jog fölé helyezi a Jóindulatot, a testvéries, nemes érzületet; a jog földi kapcsolatai fölé a szeretet örök kapcsait. E szerint, ha felebarátunk megbánt és joga inkát veszélyezteteti, keressünk elégtételt a fennálló törvények által megengedett módon, de gyűlölet nélkül szívünkben; keressünk orvoslást, de úgy, hogy attól a mi szívünk, de az ő szíve is megnyugodjék. A jogos cselekedetet ne kísérje jogtalan gyűlölet még akkor is, ha a törvény már elvégezte a magáét, mert az ilyen jog nem a jogrendet biztosítja, hanem a gyűlöletet növeli. Aki sértésre, haragra, erőszakra hasonlóval válaszol, az „ellentáll a gonosznak” s az ilyen ellenállás hasonlóvá tesz a gonoszhoz s pillanatnyi sikerei nyomán az elkeseredés lángjai csapnak fel a legyőzött szívében, — lángok, melyek bomlasztják az életet, ahelyett, hogy felépítenék azt! A joghoz való makacs ragaszkodás, a bosszú érzése nem győzi le a rosszat, de a szeretet szellemében történő engedékenység és megbocsájtás végre is győz és jobb belátásra bírja a gonoszt. A mi társadalmi morálunk, mely a párbajban látja a megsértett jogrend helyreállítását s mely azt hiszi, hogy az eltévedt embereken úgy segít, hogy kizárja őket az emberi közösségből; mely a bu-

kott nőt még mélyebbre sülyeszi, ahelyett, hogy fölemelné — éles ellentésben áll azzal a morállal, melyet Krisztus hirdet! Gyávaságnak, jellemgyöngeségnek bélyegzünk minden önmagát felejtő szeretetet és nem vesszük észre, hogy nem az a gyáva, aki az arculütést magasabb szempontból némán tűri és a sértést elnyeli, hanem az a gyáva, aki sért és durva! Az erő, melytől oly édes kevés van, a krisztusi szeretet lábain jár!

És mit szói az Úr ahhoz a rémes éjszakához, mely oly hosszú éveken keresztül ránk borult: a háborúhoz? Krisztus és a háború! — A hegy lábánál állunk, nehéz fejjel, visszaszorított lélekzettel. Áldását osztja az Úr, vagy átkot mond reánk? Háború és kereszténység, — tűz és víz! Keresztények azok, kik önvérükkel öntözik a földet és mélyebb gyűlölettel gyilkolnak, mint a pogányok? Azt mondta valaki, hogy Ipern, Gorlice, a Kárpátok, a mazuri tavak alatt meghalt a kereszténység!

Valóban meghalt? A nemzeti zászlók alatt harcra induló élniakarást az Úr átokkal verte meg? Azt kiáltja Ő is, mit a demagógia züllesztett világgá: Nem akarok többé katonát látni?

Ne vezetessük magunkat érzésektől.

Egy dolog minden kétségen felül áll: Krisztus nem akar háborút, az ő országa a béke országa, melynek kardja H z igazság és szeretet. Az Úr elejtett minden eszközt, mely az erőszakot szolgálja «Békesség a jóakarató embereknek.» Ez az ő politikája!

De jó az ellenséges ember. Mit tegyünk?

A kereszténynek is szeretni kell hazáját és ezért — bár fájó szívvel — de fegyvert ragad az ellenség ellen. Az élet kemény harcát, a fajok versengését egészen megszüntetni nem lehet, az egy biológiai tény, mely az életet kezdet óta a mai napig szakadatlanul jellemzi: ez magából a dol-

gok természetéből folyó nagy sötétség; az élet eme jellegén az üdvözítő sem tudott segíteni; nem is az volt az ő küldetése. Az életet és annak iörvényeU nem „felbontani”, csak tökéletesíteni jött: a harc tehát marad, Ő csak balzsamot hozott, csak enyhülést, csak fejleszteni és tökéletesíteni akart, de tudta, hogy az Ő országa még nincsen itt. . . Maga az Úr is kifejezést adott az élet e kérlelhetetlen vonásának s apokaliptikus víziójában ott látja a népek háborúját, „nemzet nemzet ellen támad”, Jeruzsálem pusztulását, „kő kövön nem marad!” (Mt. 24. 6.) Mindennek megkell történnie, a háború világtörténeti szükség.

Krisztus tehát *nem sabbatista* és nem hisz a földi örök békében. Oh béke. . . Örök béke, te csak a *Campo Santo-on*, a holtak nagy birodalmában vagy úr. Krisztus reálisabban gondolkodott, mint az örök béke utópistái. Ő a háborút előre látta és nem szórt reáátkot, jóllehet a béke királya. Ő a béke olajágával és nem a háború cserfakoszorújával jött, de azért a harcossal, ki hazájáért meghalni kész s a közrendre ügyel, nem átkozta el. Toljstoji túlzás vagy pacifista szemforgatás kell ahhoz, hogy a keresztény ember katonára nem lehet, hogy kardot nem foghat a haza védelmére, hogy a militarizmus ördögi dolog. Az Evangélium gyönyörű jelenete az, mikor az Úr a kapharnaumi százados, a militarizmus képviselőjét, a hit példaképéül állítja oda s ma is fenségesen hangzik a százados válasza: *Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj!* (Mt. 8. 5. 13., Lk. 7. 1. 10.) Krisztusnak a római legionáriusokhoz is van felemelő szava. A kapharnaumi százados, a kereszt tövében álló s a Krisztust Istenének valló másik százados mutatják, hogy a harci keblekben is van hely Isten országa számára s hogy nem keresztényellenes az igaz ügy szolgálatában álló katonáskodás! Ha az Evangélium a harcnak, a jogos

önvédelemnek még lehetőségét is kizárná; ha a „ne álljatok ellent a gonosznak” a népek teljes lefegyverzését jelentené, ha Krisztus szerint a nemzetek közt felmerülő ellentéteket csak békés úton, a minden áron való megbékülés útján lehetne megoldani és minden egyéb eszköz — tehát a jogos háború — mint ultima ratio, a pokol fenekéről való ördögi gonoszság volna, akkor nem értjük, hogy keresztelő *János*, ott a Jordán partján a katonák ama kérdésére, mit tegyenek ők, hogy eljussanak Isten országába, azt felelte: *Elégedjete meg a zsolddal*, s mért nem mondta azt: *Dobjátok el fegyvereiteket, nem akarok többé katonát látni, menjetek a mezőkre, munkáljátok a földet s őrizzétek a nyáját!* És ha Krisztus minden kardot hüvelyébe parancsolt volna vissza, miért nem mondta a kapharneumi századosnak: *Kapitány úr, ön kezében kard, fején sisak van, ön nem méltó, hogy szobájának küszöbét átlépjem. „Dobja el előbb kardját.”* Hogyan áldhatta meg Krisztus azt, aki oly sötétségnek képviselője, mint a háború?!

Krisztus tehát nem sabbatista, s ahol háború van és harcos katonát látunk, ott nem okvetlenül szűnik meg a kereszténység. A nemzetek jogos önvédelmi harca nem bűn, hanem keresztény erény? s a defaitizmus gyávaság és bűn!

De ezzel korántsem akarjuk az Evangéliumot a harc szolgálatába állítani. Az Evangélium nem sabbatizmus — annál *kevésbé Martializmus!* Az Evangélium mélyen elítéli a nemzetek világuralmi vágyait, a hódító, kizsákmányoló politikát, mely a háborút a háborúért keresi, azt a nietschei barbarizmust, mely a kibékülést, az engedékenységet meg se kísérli, mely az ököljog éktelen tógájában jár! Nincs szava, nincs áldása azokra, nincs közössége azokkal, kik a társadalmakat és nemzeteket irányító politikai hit-

vallásból Pilátus-arccal elfordulnak tőle; kik az Evangéliumtól kisajátított jelszavak mögé a legszámítóbbravaszságot és elnyomás politikáját, a nyers erőszellemét csúsztatják, kik a megismert igazság ellen tusakodnak s azt vallják, hogy a béke napjai renyhév és puhává teszik a nemzeteket; hogy a háború az erő megnyilatkozása, a hősiesség nagy erőpróbája, hogy ez a tűz buzdít, felemel; hogy enélkül a társadalmak elpusztulnak; hogy meg kell csapolni az emberiség vérét, hogy tehát si vis pacem, para bellum! Ennek a szellemnek számára hiába keresnénk támpontot az Evangéliumban. Ott csak azt halljuk, hogy ellenségeinknek 77-szer kell megbocsájtani. (Mt. 18, 21), hogy boldogok a békeségesek, az igazságosak, a megbocsájtók, a felebarátok; de a nyolc boldogság között egy sincs, mely a háborúra vonatkozik. A Krisztus előtti századokban, magánál a zsidó népnél a vallás nemzeti jelleget ölt; a testvéri szeretet nemzeti korlátok közé szorul. Krisztus szeretete nem reked meg &y faj, egy nemzet szereteténél, Ő az egész világ megváltója; s az apostol szerint nincs görög és zsidó, mindnyájan egyenlők vagyunk: testvérek vagyunk és gyermekei a mennyei Atyának. Anélkül, hogy a kereszténység a nemzeti korlátokat lebontaná és nemzetköziséget hirdetne, a nemzetek fölött álló, nemzeti korlátoknál is erősebb, mert egyetemes, örök lelki szolidarizmust hirdet: a halhatatlan lelkek szolidarizmusát, melynek összekötő szerve Krisztus, kiben mindnyájan testvérekké lettünk. A nemzeteket szétválasztó és gyűlöletre tüzelő szertelen szovinizmus és martializmus, mely egyetemes, örök erkölcsi igazságok sírján akar diadalkaput állítani a „nemzetnek”, sohasem nyerheti meg az Evangélium jóváhagyását! Az élet legfőbb értéke a lélek s az Egyház, mely az Evangélium s a lelkek nemzetfölötti univer-

salizmusának öre, sohasem adhatja szentesítését, támogatását oly mozgalmakhoz, melyeknek célja a lelkeket szétválasztani és nem egyesíteni és nem zenghet hozannát, nem lengethet zászlót az erőszak szétválasztó politikája láttán. Erőszakból, ösztönből van a világon elég, lélekből kevés. Krisztus a lelkiség, a magasabb erkölcsi szempontok elmélyítését várja tőlünk keresztényektől; várja, hogy a nyers természetbe egyre több isteni vonást vigyünk s elvárja, hogy egész közéletünkben, nevelésünkben, gondolkodásunkba több legyen a nyolcz boldogság szelleméből s legnagyobb ünnepünket, legkedvesebb emlékeinket, legnemzetibb érzéseinket ne a háború, hanem a béke gondolatához kössük. Elvárja, hogy ne azt keressük, a mi elválaszt, hanem a mi az ő drága vérével megváltott gyermekeit egyesíti! Béke-béke, szeretet ez az Evangélium programja. Ez a mi „kielégülésünk” forrásai E tekintetben is mennyivel mélyebbre lát Foerster, mint sok filozófus és theologus, kik a háborútól várták az igazság győzelmét. A világháború tanulságai alapján bűnbánatra inti elsősorban saját nemzetét, a Fichte és Niezche lábainál nevelkedett német nép vezéreit és oda vezeti őket a Tábor hegyéhez. Az emberiségnek — írja — még rettentőt kell szenvedni és gyötrődni fog mindaddig, míg a valóságos élet ökölcspátsai ki nem józanítják az élet materialista értelmezéseiből, míg saját kárán meg nem győződik arról, hogy a politika is alá van rendelve az erkölcsi rendnek, s hogy ez az ünnevelt technika még a mindennapi kenyeret sem tudja biztosítani, ha a civilizációból kivész Krisztus szeretete. Nincs távol az idő, mikor a népek megértik, hogy ez a világkatasztrófa mit akar nekünk mondani. Kétségtelen, — írja továbbá — hogy a kereszténységnek nagy korszaka még nem jött el; de el fog jönni, ha a lelki és politikai hatalom egymással kezét fog. Mert

a kereszténységnek a politikából való kiküszöbölése és a magánélet korlátai közé szorítása azt bizonyítja, hogy nem hiszünk Krisztusnak az emberi élet fölött való hatalmában. ... A Krisztusban való hit, az Ő világmegváltó erejébe vetett hit nélkül, — a hegyi beszéd iránti benső engedelmesség nélkül semmit sem használ. A technikai civilizáció felszabadította a pokol összes hatalmait és azokat visszaüzni csak a nyolc boldogság szellemével lehet. Ezt a mélységes igazságot csak az látja, aki átélte az erőszak politikájától megzavart emberiségnek mélységes nyomorát és látja tehetetlenségét a nyomorral szemben. Ez a nyomor elvezet majd minket annak megértésére, hogy miként a faj fenntartását a szeretet misztériumának köszönjük, úgy az egymással ellentétes társadalmi érdekek, a jogi összeütközések között rendet, öszhangot csak a magasból jövő szeretet teremthet. A világháború rettentő chaosától nem a pacifizmus és a népszövetség eszméje szabadít meg, ez mind a levegőben lóg, ez nem ver gyökeret az életben, ez gúny tárgya lesz, álom marad és semmi egyéb, míg a mennyei értékek új világa át nem járja a romlott teremtményt és meg nem olvasztja a túlzott önbecsülés, a „jog” és hatalomvágy jéghegyeit, melyek elzárják a kilátást az igazság elől és elállják az útját a magasból jövő erkölcsi beavatkozásnak. Kultúrvilágunk erkölcsileg halálosan beteg; a világbirás, az anyagimádás százada megérelte és fel fakasztotta a fekélyt, évszázados mulasztásait, bűneit. A lezüllött emberi természet végre a maga rútságában megnyilatkozott s megmutatta, hogy a szociális kérdéseket csak az Istenember eszközeivel lehet megoldani. Ez a tanúsága a háborúnak. („Welt-politik u. Weltgewissen”. 52. o.)

Háború és Evengélium tehát nem barátai egymásnak s a vallásnak a háború borzalmaihoz semmi

köze. A háborút emberek csinálják, kik rossz keresztények. Minél keresztényibb lesz a világ, annál kevesebb lesz a földön a háború.

*

*

*

A hegy lábánál állunk és szívünk csordultig keserűségében valahogy úgy érezzük, hogy nagyon távol állunk az Úrtól. Vannak megértő korok, melyekben a lélek magára eszmél s az emberek mélyen Krisztus szellemében élnek; korok, melyekben ha van is bűn, de van bánat is, vágy is, érzék is Krisztus után és megértés az Evangéliummal szemben. Ma a kereszténység szelleme fázó, hajléktalan, messziről jött jövevény, „kit övéi be nem fogadtak.” Sokan vagyunk keresztények név szerint, pogány lelkünk a régi hit kővé meredt emlékei és érthetlenné homályosult írásai között úgy jár, mint Ninive romjain a kíváncsi utas. Keresem a katakombák lelkét! Nem a sötét folyosókat vágyom vissza, ezeknél szebbek a nap-sugárba állított falusi templomok és bazilikák, s az égbe szökő, kőbe meredt hymnusok: a góthikus templomok, — de a lelket keresem, a hitet, mely nem meredt halállá szokásokban, nem vonaglik erőtlen érzésekben; a hitet, mely nem ünneplő ruha csupán és nem reked meg önmagát kereső aestheticizmusban, a hitet, mely nem szakít gyermekével, az erkölcsi kötelességgel, a hitet, mely bensőség, igazság, tetterő, szeretet, szóval élet! Keivsem a keresztény életet, melynek hatalma van a tudományon, irodalmon, művészetben, az iskolán, a politikán, egész kultúránkon. Keresem a nyomait annak a szellemnek, melyet az Apostolok cselekedetei örökítenek meg. „A hívek mind együtt voltak . . . naponként mind egy szívvel lélekkel időztek a templomban és vigadozva szívük egyszerűségében dicsérték az Istent.” (2, 45—47.) Nem mondom, hogy ez a szellem kiveszett, de szent

igaz, hogy a vallásos kultúrát kis szigetekre szorította vissza egy üres civilizációnak sötét áradata, mely a nagyvárosok felől jön, hol értelmes, de terméketlen emberek „művelt” „civilizált” tömeggé forrnak, mely az alexandriai agora és a római fórum embereinek példájára csak a kenyérért és cirkuszért, az újságért, a színházért és kabaréért lelkesedik, melyben a lélek helyére a kritizáló szellem lép minden bensőség és eszményiség nélkül. Látom a dacos, gyűlölettől izzó proletártömegeket, melyek az élet gondjaiba elmerülve, szakítanak minden megszentelt hagyománnyal s a jelennek élve az életet egy nagy gyomornak nézik csupán, melyet időnként meg kell tölteni. És látom a falut, mely barmaival a régi földnek és a múltnak nyomain elfáradt gépiességgel jár, de vágyaival a városi civilizáció gyönyörei felé pillant. És látom a régi hitnek templomait sokszor egészen üresen és az ígét csak a szél kapja fel: e nagy sötétségben csak elszórtan égnek a régi hitnek örök mécsei, az ősi lelkek, kik domokat építettek, „Vallomásokéban sirták el, „Divina Comediákban” énekelték meg, Madonnákban fektették le Krisztusszeretetüket és keresztes háborút viseltek, hogy a megváltó szenvedésének szent földjére pogányok ne tessék lábukat....

Ma az evangélium ismét gyermekcipőkben jár és messze áll attól, hogy ismét az életet átjáró eleven erővé váljék. Még sokat kell tanúinunk, míg megsejtjük az evangélium mély titkait. Egy távoli világ sugarai ráestek az ablakunkra, a nap már rég fölkel, de mi még alszunk és zárt ablakaink redőnyeiben alighogy belopózhat egy-egy sugár. A sötétség még tart, de hiszem, hogy eloszlik és a világosság nesztelen győzelemmel foglalja el a maga helyét. *Bossuet-vel* mondom: „Oh Evangile, que tu es pur! Oh Chrétiens que vous y repondez mal!”

VII. FEJEZET.

A nagy parancsolat.

„Tüzet jöttem gyújtani a világba és nem akarok mást, mint hogy égjen”. Miféle tüzről beszél az Úr? Kell-e a tüzet megsokasítani egy lángban álló világban? „Tűz emészti az életet és halálra égeti azt gyökerében” „ignis est usque ad perditionem devorans et omnia eradicans genimina (Jób XXXI. 12.).

Tűz emészti a világot: a gyilkos gondolatok tüzei kiégetik a virulni vágyó lelkek idealizmusát és hamuszínű sötét, lázadó, romboló, gondolatok koromját szórják a tavaszi lelkek virágfak adására. A gondolat emésztő tűz, ha elszakad az örök Igazságtól és önmagát kezdi imádni! És kivált a mi világunk van telve bomlasztó lelkekkel, kik csak a maguk szűk öntudatának világosságával világítanak maguk körül s azt hiszik, hogy a szellem világa olyan kör, melynek központjában ők állnak s melynek sugara az ő látóerejük s hogy az ő gondolataik értékesebbek a múlt összes gondolatainál! Emésztő tűz az ilyen öntudat, a hamu alatt a háború, a forradalom és bomlás tüze lappang.

Nagy tüzek kígyóznak végig a világon és leperzselik az utakat ... az önző vágy tüzei! Régiek, mint az élet! Mélyen emberi tüzek, melyeknek láttán felkiált *Pascal*: „misére dul'-homme”! „Születésünknel fogva — mondja tovább — mindenki önmagát keresi. És ez az önkeresés oka minden zavarnak, a politika-

ban s az államokban.” Bomlasztó tűz az önzés, kis világunk szűz kalitkájába zár, honnan nincs kilátás a nagy gondolatok és alkotó erők világában; hol csak önmagunkat látjuk s hol elsorvad minden igaz, emberi életöröm!

Az önzés nem teremt, hanem ront, nem egyesít, hanem szétválaszt, nem ad, hanem elvesz. A nagy világkatasztrófák okait ne keressétek a látható világban, hanem a láthatlan lélekben. A nagy világháború már régen kitört, mikor még nem is sejtettük; kitört akkor: mikor az ember azt mondta embertársának: „én különb vagyok mint te”.

Lángban áll a világ: a gyűlölet lángjában! A gyűlölet apostolai járnak közöttünk s törnek-zúznak. Először a szíveket, aztán a társadalmat zúzzák.

Ok is jobb világot sürgetnek, de sürgetik úgy, hogy a gyűlöletből és elkeseredésből merítenek inspirációt.

Ezekről a modern apostolokról mondja *Schiller*: „Aus einem durstigen Egoismus haben sie ihre eigene Beschränkung zum Maszstabe des Schöpfers gemacht, entartete Sklaven, die unter dem Klang ihrer Ketten die Freiheit verschreien” (Philosophische Briefe.)

A törvény, a rend, a testvériség evangéliuma helyébe lép a „Wille zur Macht” a hóhérok evangéliuma, az a visszataszító, állati önösség, mely látható gyönyörrel szipolyozza ki embertársát s az a morál, melynek Stirner, Niezche ad kifejezést: „das schöne schreckliche seiner Tat.” Ez az új evangélium, melynek gyümölcseit a háború oly bőven termette — immár nem ismer egyebet, mint a kielégített vágynak a jogát. . . .

Tüzek, lappangó, sötétpiros tüzek égetik a világot és elégetik a vér tüzei, az állatias ösztönök tüzei, melyek a szíveket elhamvasztják — „*cinis est enim cor eius*” A nemes és isteni élet folyása a

tiszta szív, mely varázsszal vonja be az ifjúságot, lelkesíti a férfit; minden földi nagyságúaknak forrása. Ha minden szívet a tisztaság lángjai emésztenének, akkor ez a világ rózsaliget lenne. ... És ha nem az? ... ha tüskék között járunk, ha a világ csupa torz alak, csupa durvaság, csupa megalkuvás, ha anynyira távol állunk egymástól; ha annyi itt a sötét árny, a lelankadt kar, a jéggé fagyott szív, a terméketlen gondolat, a gyilkos vágy akkor gondoljunk azokra a pokoli lángokra, melyek az isteni vért gennyé emésztik s a fakadó életből kiperzselik a nagyságnak, a hősiességnek, a szentségnek még lehetőségét is s gondoljunk a kis és nagy városok kultúrmázzal kifényesített esti óráira, a lélekhaldoklás ezen örökös halottaknapjára! Mennyi hit, remény és szeretet, mennyi szent érték, alkotásra szánt gondolat, egységesítésre váró érzés, lelkesültség száll sírjába, mielőtt életre ébredt volna! Hogy omolnak szét darabokra a lelkek, hogy alusznak ki a csillag fények! . . . Jaj, be túlon-túl sok lélek válik kiégett üstökössé és imbolyog az élet forrásaitól elmaradtan nagy sötétségben. . . .

Tűz emésztí a világot: a gondolat, a vágy, a vér tüzei s szerte omlík az Isten országának építménye. Ki építi fel újra a szíveket, ki kovácsolja össze a szertehullott részeket új testvériséggé?

A romok előtt Krisztus áll; új tüzet hoz a világba: az alkotás, az egységesítés, az élet tüzet: a szeretet az a mennyei tűz, mellyel Krisztus átnyalábolja a széthulló világot! Az élet krisztusi értelme nem a tudás, nem az élvezet, nem az érzéki mámor, nem a gyűlölet: *hanem az Ő parancsa, hogy szeressük egymást, mint Ő szeretett minket, ez a parancs örök élet.*” (Ján. 12. 50. 13. 34.)

Az önzés evangéliumával szemben Krisztus felléptét a

szerepet Evangéliumát. Az önzés destruktív, anarchista szellemével szembe helyezi a szeretet konstruktív erejét. Az Evangélium a szeretet nagy ténye. Isten a szeretet telje, az élet: szeretet. . . Krisztus azt mondta: légy bensőséges, áldozatos lélek, alakíts ki magadban a nyolc boldogság szellemét, légy szenvedéseidben is győzelmes, a sötéttséggel helyezd szembe a világosságot — de tudta, hogy minden édes-kevés — szeretet nélkül. Szeretet nélkül nincsen bensőség, szeretet nélkül nem lehet áldozatot hozni, szeretet nélkül nem bírjuk a szenvedést; szeretet nélkül nem omlik el a sötétség. Áldozat, szenvedés az élet jellege, de alapja a szeretet. Élni anyi mint szeretni!

Gyűlölni annyi, mint meghalni!

„Mi tudjuk, hogy a halálból az életre jutottunk, mivel szeretjük felebarátunkat. Aki nem szeret, az halálban marad. Mindaz, aki felebarátját gyűlöli, gyilkos. És tudjuk, hogy egy gyilkosnak nincs örök élete, mely benne maradandó volna,” (1. Jan. 3. 14. 16.)

Eletet ígér Krisztus, itt a földön, mély erős életet és utána örök életet. De a ki akarja az életet, az szeretni tudjon; *„A ki szeret — az Istentől született — omnis qui diligit ex Deo natus est”* — Isten az élet és Isten a szeretet *„a ki szeret, az Istenben marad és Isten ő benue”* — (1. Jan. 4. 16.) *Ha egymást szeretjük t Isten bennünk marad.* (U. o. 12.)

A ki szeret ... az előtt felpattannak az élet titkai, az látó lélek! Tudni akarod, ki az Isten? Szeresd! Meg akarod érteni a világ, a lélek, az élet titokszín csodakelyhét? Közelíts feléje szeretettel! Győzni akarsz szenvedéseidben? Szeresd őket. „Liebe tödtet Leiden”. (Sus.) Akarsz-e jobb, tartósabb világot benned és körülötted; akarsz-e sasszárnyakkal repülni és fölényes öntudattal diadalt ülni a mulandó világ fölött? Szeresd a lelkedet! Akarod-e, hogy kevesebb

legyen a bűnből, bajból, gyűlöletből, akarsz-e részt venni Isten országának felépítésén a földön? Ne légy önző, ne gyűlölj, hanem szeress! „Liebe — kiált fel Schiller — das schönste Phänomen in der beseelten Schöpfung, der allgemeine Magnet der Geisterwelt, die Quelle der Andacht, die erhabenste Tugend.”

A ki szeret . . . nagy szó!

Kevés szóval él vissza a világ annyira, mint a szeretettel! Krisztus nem irt értekezést a szeretetről, hanem önmagán mutatta be a szeretet titkát — ő a megtestesült szeretet. Ebben különbözik Krisztus a modern prófétáktól! Krisztus élete az isteni és emberi szeretet fenséges panorámája. Az ő szemében a szeretet nem lágy szentimentalizmus, nem felzaklatott pillanatnyi részvét, hanem erő, tett, áldozat.

Krisztus szeretete Isten-szeretet, Istenért lélek-szeretet, lélekért emberszeretet!

Krisztus szemében szeretni annyi, mint kiemelkedni érzéki világunk múltó, kicsinyes elzárkozottságából a lelkiség, az igazság, az Isten szeretetéhez s e magaslatokon telített lélekkel alászállni az érzéki világ völgyeire, nem azért, hogy elmerüljünk bennük, hanem azért, hogy Istenhez emeljük azokat; Krisztus szerint szeretni annyi, mint a mulandóságba örökkévalóságot vinni!

Krisztus életének a története a szeretet története: Élt és szeretett.

Krisztus apostolokat gyűjt maga köré és azt mondja nekik: Menjetek, kereszteljétek, tanítsatok! A nagy néptömegeknek vigyetek lelket, világosságot, emeljétek őket magatokhoz, oszlassátok el a tudatlanság, a hitetlenség ködét! A szeretet nevel, felvilágosít, kultúrát terjeszt. A szeretet elsősorban igazság-szeretet, mely nem tűri a farizeizmus hazugságát; az igazság ostorával sújt az elfogult tudatlanság írás-

tudóira és véneire. Krisztus szerint a legnagyobb szociális ínség: a lelki sötétség; a legnagyobb áldás a lelki világosság. „Elközelgett az Isten országa”. Az Isten világosság, szeressétek a világosságot!

A krisztusi szeretet a bűnös megjavítását célozza ; a bűn oka a lelki sötétség és az élet mostohasága: Krisztus világossággal és gyöngédséggel közelít feléje. Betér Zacheushoz és ebédét megosztja vele; felemeli a bűnös nőt: „Megbocsáttatnak a te bűneid”. A bűnös fölött farizeusi pálcát törni, ez nem használ semmit; a bűnöst a bűn lejtőjén még mélyebbre taszítani azáltal, hogy keményszívűek vagyunk iránta és a tisztességes élethez való visszatérést elzárjuk előle; az nem a krisztusi szeretet jele.

A lelki nyomor és testi ínség egymás nyomában járnak. Krisztus nem nézheti egyiket sem. Az éhező népnek kenyeret ad. A szociális szeretet nem tűr éhező embereket és üres gyomrot; az éhség filozófiája a kétségbeesés. A Krisztusi szeretet a megelégedett emberek szívére épít. A társadalmi béke krisztusi abc-je a mindennapi kenyér.

A hol a természet erői elégteleneknek bizonyultak, ott segített a szeretet csodatevő hatalma. A szeretet volt az, mely a bélpoklosokat megtisztította, a százados szolgáját meggyógyította; kiűzte a gonosz szellemeket; parancsolt a szeleknek és tengereknek, mikor tanítványainak megmentéséről volt szó; betegeket gyógyít, halottakat támaszt. Az Úr napja nem az előkelő elzárkózottság napja: „mondjátok meg Jánosnak, hogy a süketek hallanak, a vakok látnak, a halottak feltámadnak, a szegényeknek az evangélium hirdettetik” (Mt. 115.) Ez az Úr küldetése, ez az ő napja. Nyomort el nem nézni és ezért áldozatot hozni; bünt el nem tűrni és a bűnöst felemelni; ez a szeretet. Haragra okot nem adni és a haragosnak megbocsáj-

tani; mást le nem taposni és a más értékeit elismerni; más kárán a magunk javát nem keresni, ez a szeretet. Az irgalmasság testi és lelki cselekedeteit gyakorolni és Istenért a felebarát erkölcsi és anyagi javát munkálni; a hit vigaszában és erejében másokat részesíteni, elfogulatlan értelem, tiszta akarat, mély kedély, gyöngéd tapintat, szelíd tekintet, — megnyerő szív — adakozó kéz, ez a szeretet! Ez az a betlehemi szeretet, mely a szegénység, a nyomor, a hajléktalanság segítségére siet; ez az a názárethi szeretet, mely a gyermek-nevelés alapja; ez az a bethániai szeretet, mely a családi élet, az otthon megbecsülésére nevel; ez az a kafarnaumi szeretet, mely a betegek és sors-sújtottak fájdalmát osztja; ez az a getszemáni szeretet, mely a kétkedő, sötétséggel viaskodó felebarátnak oda nyújtja a hit világosságát; ez az a golgothai szeretet, mely az elhagyott, elnyomott, joggatlanul szenvedő testvér védelmére kel.

Ez a szeretet leleplezi a világot, mely a szeretet hímes köntöse alatt a legdurvább önzést rejtegeti.

A krisztusi szeretet jelenti az önmagunktól való megszabadulást, levetkőzését a régi embernek, a „*sacro novo*”-nak, mely csak akkor szeret, ha ebből haszna van, csak addig szeret, a meddig viszont szeretetik. Ez a szeretet nem emberszeretet, annál kevésbbé istenszeretet, hanem önszeretet. Szeretjük a szeretetet, de önmagunkért és mivel folyton emberi vonatkozásaiban, múltó hatásaiban szeretjük, gyorsan a végére járunk és szeretetünk elhal. Szent igaz, hogy betegek vagyunk egy sejtelmes érzésnek, melyet szeretetnek csúfolunk, de mely a mi állati életünk, érzéki egyéniségünk, vágyaink, szóval földi életünk szeretete és sejtelmünk sincs arról, hogy az a szeretet, mely meggyőzi a világot, boldogítja az öntudatot, hatalmassá teszi az éle-

tet, ez a kielégítő, életadó szeretet az örökkévalóság-gránit alapjain nyugszik.

A mi szeretetünket jellemzi a költő:

„Lieben.....wen lieben?

Nicht lohnt es der Mühe für Tag und Stunden

Und ewige Liebe ward nicht gefunden”.

Krisztusról ellenben tudjuk, hogy »*cum dilexit eos, in pnem dilexit eos*,« az ő szeretete kiapadhatatlan, mert azt szerette a világban, a mi halhatatlan. A krisztusi szeretet pszichológiáját adja az Evangélium, mikor mondja: „*a ki meg akarja tartani életét, elveszti azt; a ki pedig értem elveszti életét, megtalálja azt,*” (Mt. 16, 25.) A szeretet misztériuma ez! Kétféle életről és kétféle szeretetről van itt szó! Az egyik élet a térbe és időbe állított testi élet, a testi vágyak, a mulandóság emberének élete; a másik az örökkévalóságnak, a lélekbe és igazságba öltözött embernek élete.

Az egyik szeretet az olthatatlan vágyak, az érzéki világ szeretete; a vérnek, a pénznek, a földnek, a szemek kívánságának, a földi elismerésnek szeretete — ez a szeretet, a kín, a gond, a halál felé vezető önszeretet. A másik az Isten akaratának, az igazságnak, az erkölcsi szépségnek, a lelkiségnek, a szeretete-, ez a béke, az öröm, az élet, a halhatatlanság felé vezető szeretet. A ki szereti életét és meg akarja tartani azt, abban kell lenni erős vágyak az örök élet iránt. „A ki jobban szereti atyját és anyját, mint engem, nem méltó hozzám! És a ki hát és leányát jobban szereti, nem méltó hozzám.” (Mt. 10, 37.) Vagyis, a ki szeretetének inspirációját merő önszeretetből, merő emberszeretetből, az elérendő haszonélvezet, vagy öröm reményeitől meríti, és nem tud túlemelkedni az időn — az tulajdonképpen nem szeret igazán. Krisztus nem ítéli el a természet szeretetét, hanem ellenkezőleg erős szeretetre nevel Isten szép

világa iránt; de erősen, igazán, mélyen, szakadatlanul, a halálnál, a szenvedésnél is erősebben csak az szeret, ki nem önmagáért, hanem Istenért szeret, mert minden szeretetnek Ő sugárzó forrása és gránit alapja.

Ehhez a szeretethez az út az élet feláldozása útján vezet. Ez a szeretet képesít minket arra, hogy kiemelkedjünk a családi, házi konfliktusokból s az embert gyöngeségében is szeressük; s testvér és felebarát szeretetlenségére, a hiúság, az önzés túszurásaira egy magasabb, fölségebb, kibékítő egységsítő erővel válaszoljunk. Az a szeretet, melyet Krisztus sürget, nem lágy-olvadó, érzékies bangulatból ered, mely az értelem világosságát és az emberek helyes értékelését elhomályosítja s a *sympathia* szerint indul s a helyett, hogy egyesítene, szétszór, — a krisztusi szeretetet a nemes akaratok, a felismert igazi értékek szeretete — minden értéktelen külső dacára! Ez a szeretet mélyebb, mint minden érzéki szeretet, *sympathia*, pajtásás: és cimboráskodás, mélyebb, mint a tenger és erősebb, mint a halál. A krisztusi lelkek így szerettek! Istent az emberben! És ez a szeretet tette őket erőssé, életüket derűssé, örömmelteljessé és ezt a derűt nem homályosította el a szenvedés és nélkülözés.

Az a szeretet; ellenben, melyet a modern irodalom, *Nietzche*, *Ellenkey*, hirdet, a „fölséges Én”-nek a szeretete, a korlátban érvényesülés, „szép élet”, szeretete, a szabadszerelem, a minden korlát és forma nélküli szeretet az életet nem hogy boldogabbá és mélyebbé tenné, hanem ellenkezőleg a legnagyobb boldogtalanságnak és szükségnek forrása. Igaza van *Tolstoj*-nak, mikor azt írja: „Az az érzés, melyet ma szeretetnek neveznek, semmi esetre sem csökkenti a létért való kemény küzdelmet; nem szabadítja meg az embereket az élvezetek utáni beteges hajsztától; nem

ment meg a haláltól; hanem ellenkezőleg nagy sötétséggel borítja be az életet, keserűvé teszi a nehéz harcot, növeli az irigységet és élvezetvágyat és óriássá növeszti a halál félelmét és elrettent minden szeretet-től, mely áldozatot kíván.” (Das Leben 176.)

A modernek beszélnek szeretetről, mely nem ismer lelket és Istent. Lehet-e beszélni naprendszerrel nap nélkül? A szeretet napja az Isten! Mindenki anynyira szeret, a mennyire saját lelkének öntudatára ébred; minden lélek annyira mély, a mennyire Istentől merít erőt! Nélküle a szeretet gyökértelen fa! Azért mondja Krisztus: a legelső parancs: szeresd az Istent! És ne mondja senki, hogy ő szeret, ha Istent nem szereti. (Ján. 4, 20.) A humanizmus és filantrópia öntudatlanul is, akarata ellenére Krisztustól lanul szeretni — ha tagadja is ezt! Az Isten szeretete az, mely kiárad a szívből, ez a sugárzó szociális szeretet forrása, mely a lélek szeretetét sürgeti magamban és másban! A test nem használ semmit, a lélek az, mely élte. Ez a lélek megláttatja velem másban a „testvért» az Atya gyermekét es természetessé tes'i, hogy „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat”. A test filozófiája ez: akarom, a mi nekem jó! és kizsákmányolja, megöli a másikat. A lélek így szól önmagához: akarom azt, ami hozzám méltó és felemeli a másikat.

A krisztusi szeretet alapja tehát az Istenszeretet. Az Isten szemében mindnyájan egyenlők vagyunk, mert minden lélek értéke végtelen. Ebből folyik a krisztusi szeretet második parancsa: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. Ily mély akcentussal semmiféle filozófia és vallás nem dolgozik. Ez a keresztény morál felülmúlhatatlan ereje. Ez a legtökéletesebb és legmélyebb szociális programul. Ez több, mint programra: ez élet!

A szociális kérdés nem a tudomány, hanem a szol-

gáló szeretet kérdése. Krisztus nem irt szociológiát. Ő nem adott részletes programot a rabszolgák felszabadításáról, a munkáskérdésről, jöllehet az ő kora, ép oly társadalmi forrongások színtere volt, mint a mienk. A társadalmi, szociológiai rendszerek avulnak, mint az idő, ő pedig az örökkévalóság számára épített. A ki azt reméli, hogy az Evangéliumból részletes szociálpolitikai tudást meríthet és Krisztust valamely irányzat számára kisajátíthatja, csalódik. — A szeretet nem robbant és nem bújik pártkerrtekbe, az felöleli az egész világot. Krisztus háromszoros — Kae-t kiált korának vagyonos osztályára — és mégsem anti-kapitalista; boldogoknak mondja a szegényeket — és mégsem proletár. A testvériség nagy közösséget hirdeti — és mégsem kommunista. Szava villámokat szór a fennálló társadalmi visszasságok ellen — és mégsem forradalmár. Ő csak egy törvényt hirdet: a szeretet törvényét s abban benne van az ő „szociológiája”. Láta az Úr az ő kora és a jövendő századok beteges álmodozóit, az esszenus, a kommunista túlzást, mely egyenlőséget hirdet; látta, hogy a természetben az egyenlőtlenség a törvény és monda: „szegények mindig lesznek veletek” (Mt. 26, 11.); a szegénység, a nyomor, a szenvedés természettörvényeinek ellensúlyozására csak egy hatalom van: és ez nem *Man*, *Bebel* bölcsesége, nem *Compte* és *Spencer* szociológiája, hanem a szeretet hatalma. Mert egyedül a szeretet — *sub specie aeternitatis* — az, mely a társadalmi osztályok mély szakadécai fölé hidat tud verni; egyedül a szeretet képes a jéghideg közönyt megoldvasztani és részvétet kelteni, engedékenységre bírni az elnyomottak nyomora iránt s a nincstelenek gyűlöletét a vagyonosokkal szemben enyhíteni: ez inti mérsékletre és belátásra a munkást, lelkiismeretességre a munkaadót. Az élet a világ kezdete óta harc, s a létért való kemény küz-

delem a jövőben sem fog megszünni; a harcot enyhíti, az életet elviselhetővé teszi a szeretet.

E szeretetnek édes-kevés köze van a vörös szocializmushoz, és Krisztust nem ismerte az, a ki az ő élete és *Liebknrecht* között akart párhuzamot vonni . . . A vörös szocializmus a gyűlölet és osztályérdek jegyében áll. Krisztus pedig a lelkek szolidarizmust hirdeti. A halhatatlan lelkek nagy közösségét, azt a keresztény universalizmust, mely a szeretet helyes rendjén felépülve széles mint a világ és mély mint a nyomor. Az osztályérdek alapjain álló szocializmus helyett a közös érdekek egységesítő szocializmusát sürgeti „ut sint unum, sicut et Tu et ego unum sumus”, „*hogy eggyé legyenek, miként Te Atyám és én egy vagyunk*” — eggyé legyünk a szeretet által. Új parancsot ad „*úgy szeressük egymást, miként Ő szeretett minket.*” „*Nagyobb szeretete senkinek nincs, mint annak, ki életét adja övéért.*” A gyűlölet szocializmusa nem visz közelebb a célhoz; a krisztusi szeretet magát adja oda, a közösség érdekeiért áldozatot hoz. Önmagunkat adni és nem elméleteket, ez a krisztusi szeretet.

A krisztusi szeretet nélkül a tudomány, a technika egy lépéssel sem viszi előbbre a társadalmi kérdést. Mert ez a szeretet volt az, mely a megváltást, az Isten előtt való egyenlőséget, a testvériséget hirdette; ez a szeretet puhította meg a szíveket, halmozta fel az emberekben az önzetlenséget, nevelt bennünk részvétet minden nyomor és elnyomatás iránt; ez neve te a közvéleményt, mely mindjárt a gyengébbek pártjára áll; ez hozta öntudatra Isten előtt való felelősségünket, ez készítet áldozatra és engedékenységre, ez neveli bennünk az önzetlenség ama szellemét, mely nemcsak önmagának, hanem másokért és másokban is akar élni a költő szava szerint: *insanse qui crois que tu n'es pas moi !*” (Viktor Hugó). („Te

dőre, ki azt hiszed, hogy te nem vagy én”). Ez a szeretet győzi le az értelem gögjét, az egyes emberek önbizalmát és tör utat századok önzésének, hatalmas kasztok osztály-uralmának, a kizsákmányolás politikájának sziklaomlásain keresztül a testvériség érzésének, a nagy néptömeget társadalmi, politikai egyenlőségének Krisztusi tájai felé.

Ennek a szeretetnek és nem a szeretettől idegen felvilágosultságnak és „humanizmusnak” köszönheti Európa, hogy kultúránk a szabadságnak és testvériségnek oly magas fokára jutott el, melyet megbámul az idegen — A rabszolgaság eltörlése, a nők egyenjogúsítása az önzetlenségnek, a jogairól és hatalmáról lemondó altruizmusnak ama golfáramára vezethető vissza, melynek forrása a kereszt tövében fakadt. E nélkül még ma is rabságban, tudatlanságban élünk. A modern szocializmusnak oly kiváló írója, mint *Kidd B.* — ki nem vadulható elfogultsággal a kereszténység iránt „*Társadalmi Evolúciójában*” meggyőzhet mindenkit arról, hogy a nagy munkástömegek felszabadulásukat, hatalmukat, egyre növekvő befolyásukat — a hatalmon lévők engedékenységét, a szociális törvényeket és mindent, a mit ma szociális vívmánynak neveznek — nem a szocialista vezéreknek, az erőszakoskodásnak, hanem az altruista érzések egyre növekvő erejének, a jellemek szelídülésének — mindezt pedig a kereszténységnek köszönhetik.

Mélyen meg vagyok győződve, hogy a szeretet ama szelleme, mely a hegyi beszédből minden szívhez szól, realisabb érték mint évszázadok felhalmozódott gazdasági és szellemi kultúr értéke, mely nélkül sem a jog, sem a társadalmi igazság, sem egyesek, sem a nemzetek békéje nem foglalja el a maga helyét! Az életet törvények szabályozzák, de vannak törvények, melyek niucsennek megírva, csak a szívek mélyén, — a sze-

retet sugalta törvények, melyek hatalmasabbak mindennél: s mikor ezek elvesztik befolyásukat, akkor száll el a világból az őrző angyal s a magára maradt világ csak akkor kap észéhez, mikor feje fölött beszakadt a boltozat!

Krisztus lelkét annyira eltölti a szeretet nagy parancsa, hogy az ítélet nagy napján egyedül ettől teszi függővé az ember sorsát. Azon a napon nem jó tekintetbe a magas és mély bölcséletben tett előhaldásod, földi pályádon elért karriered; nem számít az, úr voltál e vagy szolgál, hanem egyedül a szeretetnek az a foka, mely lelkedet betöltötte. A világ, a látszat, az érdek, a Mammon szerint ítél, Isten „a szív” szerint, a szeretet szerint; a szeretet lesz az egyéni értékek választóvize. És akkor a szerető lelkeknek azt fogja mondani az Úr: *„Jöjjetek Atyám áldottai, birjátok a vi lái kezdetétől nektek készített országot, Mert éheztem és en nem adtatok; szomjúhoztam és innom adtatok; idegen voltam és befogadtatok; mezítelen voltam és betakartatok; börtönben voltam és eljöttetek hozzám.” A gonoszokhoz pedig, kik mind ezt nem tették, hanem Krisztus szegényeinek inségkiáltásai előtt bedugták füleiket, csak egy szava lesz az Úrnak: Távozzatok tőlem.* (Mt. 25, 31—46.)

A vagyon elzárkózottjaihoz, akik sohasem kísérelték meg Krisztust komolyan venni, és nem akartak „*lelki szegények*” lenni, — ezekhez is van Krisztusnak szava: *„Jaj, és ezerszer jaj a gazdagoknak! Jaj azoknak, a kik jó laktak, mert éhezni fognak!* (Lk. 20. 17.)

Vigyük be a szívekbe, a családokba, a fórumra, Krisztus szeretetét! Erre van legnagyobb szüksége a háború romjain álló, elemeire bomlott szegény magyar nemzetnek. A Krisztusi szeretet az a konstruktív erő, mely egységbe forraszt és a nagy közösséért való vállvetett munkára buzdít. Erő ez, mely nemcsak új lelkeket, de új vért, új agyvelőt, bátor,

erős karokat nevel; erő ez, mely a társadalmi életbe új érzéseket nevel, a javak igazságos és ésszerű elosztását, a nemzeti erő források fokozottabb érvényrejutását sürgeti. A krisztusi szeretet a mi napunk: forrása a tetterőnek, a munkának, a küzdelemnek, az áldozatnak! A hősiesség tetteinek, a hősiesség kitartásának!

VIII. FEJEZET.

Világosság a sötétségben.

A nagy sötétség, mely felé figyelmünket irányítani akarom: a szenvedés.

Itt van, köztünk jár a nagy feneketlen sötét szellem. Ezt senki sem fogja tagadni. Sokan mondják, hogy az élet elviselhetetlen szenvedés; sokan, kelleténél többen mondják, hogy az élet sötét, mert érthetetlen kín, túlsokan vannak a letört, a kétségbeesett existenciák, kik nem bírták ki az életet, de van-e csak egy is olyan, a ki a szenvedést valamelyes formában meg nem kóstitolta s azt merné mondani, hogy neki nincs szüksége megváltásra kintől, büntől, bajtól, sötétségtől?

Oly világban élünk, melynek lefátyolozott arca ezer titokkal néz reánk s nem lehet a titkokon áthatolni; benső világunk kavargó mélységei még kevésbé átlátszóak. Ez a tükörbe látás, ez a ködbenállás a látni vágyó léleknek kereszt, fájdalom! Előttünk ragyog egy világ, mely test a mi testünkéből, vér a mi vérünkéből, és mégse a mi világunk, mert múltó, röpke, ma van s holnap nincs, és nézni a halál e felcicomázott jegyesét, e pusztulásnak szánt világot, úgy-e ez is kereszt? A befejezetlenség tudata, a halál sötétsége, a betegség, a gyűlölet, a végnélküli harc, melyet vívunk, a bűn, mely lábaink nyomában settenkedik; az elérhetetlen vágyak, az elhaló remények, ez mind megannyi kereszt! És kereszt a mások keresztje!

Lesz-e ez valamikor másként? Megtaláljuk-e az elveszett paradicsomot a földön és megvalósul-e a próféták álma: az örök béke, melyben az emberek úgy fognak nyílni mint a virágok és felolvad a szeretettől minden keménység? Egy bizonyos: az ember mindig ember, tehát befejezetlen lesz s a befejezetlen világból az örök harmóniák, a megváltott élet és tökéletes boldogság tájai felé fog tekinteni s míg e vágya be nem teljesül, érezni fogja az élet elégtelenségét. Ez az ő öröksége, ez az ő keresztje! *Michelangelo* Évája a teremtés pillanatában ég felé e neli kezét és kitarja karját, jelölül annak, hogy a fájdalom völgyéből a megváltó szeretet felé vonz minket a lélek. Az emberi lélek mélyén a fájdalom könnyei rezdülnek s igaz az, a mit *Lamartine* mond: *Tu fais f homme, Ô Donleur! et i homme tout entier!*

Kivált a mi moderm világunk, ez a fejlett kulturvilág terhes a fájdalomtól és a megsokasodott élvezetforrások, a felajzott vágyak nyomán az élet értékébe vetett hit nemhogy erősödött volna, hanem gyengült s mikor a szenvedések, a nélkülözések ellen küzdünk egy lehetőleg gazdag, élvezetben, örömben tartósabb élet után, akkor fellép egy másik ellenség, még veszedelmesebb, mint a nyomor: a benső üresség és unalom! A mi világunk minden látszatossága dacára mélyen könnyekbe merül, a fájdalom könnyeibe s íróink, költőink, művészeink keresik a szabadító, megváltó igazságot, a kivezető utat ebből az ideges, nyugtalan, szenvedő világból! A lelkek sírnak, akkor is, ha nem halljuk. A modern lélek mélyén ott rejtőzik valamilyen mélységes elégedetlenség az egész étellel szemben s legjobbaink belátják, hogy a mi technikailag, gazdaságilag, tudományosan fejlett kultúránk nem tud megelégedett embereket nevelni s homályos, de szenvedélyes adventi vágy hajtja az emberiséget a lélek megváltójának forrásai felé.

Ez a vágy pedig nem egyéb, mint az antik világnak Messiás vágya; Krisztus várás. Mert Krisztus, egyedül ő képes a szenvedés sötét éjjelébe belevilágítani. Ő, egyedül Ő emelte a szenvedést erkölcsi életünk értékes kincsévé; Ő tőle tanultuk, hogy szenvedés nem sötétség, hanem világosság s megváltásunknak isteni eszköze. Krisztus nélkül az életnek nincsen értelme, mert Krisztus nélkül a szenvedés elviselhetetlen!

Keresem a szenvedés értelmét, elsősorban az ész világánál.

Volt egy nép, a görög nép, ízig-vérig bölcselő. Athén a nagy bölcselők hazája. A mit a mi modern bölcselőink a lét nagy kérdéseire vonatkozólag mondanak, azt mind megtaláljuk a görögöknél. A hellén népnek páratlan érzéke” volt az élet mélységei, szépségei, a harmóniák iránt; a görög költészet, építészet és szobrászat, *Homeros, Sophokles, Phidias* mutatják, mennyire lelkesedett ez a nép a szép élet, a szép természet, a „kalokagathia” és „eudaimonia” iránt. És ugyanez a nép érezte azt is, hogy ez a szép élet mily nehéz, hogy a művészi, költői eszmény és a valóság között mily mély az űr; egy tulfinomul nép lelkének egész mélységövel érezte át az élet sokféle diszharmóniáját s innen van, hogy a homéroszi derű, a természet mélységes szeretete, a görög szobrok örökszép vonásai mögött mélységes fájdalom vonásai húzódnak. Az azúrkék ég és tenger, a természet bájos vonásai, nem tudják felejtetni a fájdalmat. Homeros alakjai szenvednek *Zeus* és a sors, „a *moira*, kemény ökölcspásái alatt s felpanaszolják, hogy a földön a legnyomorultabb az ember. *Theoénisban* olvassuk, hogy „a legboldogabb az, ki nem született és nem pillantotta meg a napfényt.” És kell-e mélyebb fájdalom, mint az, melyet *Laokon* szobra, a kígyóktól agyon fojtogatott és gyermekét felejtő atyai kétségbeesés örök remeke jelképez.

A görög istenek mélyen alusznak; a templomok üresek s a nép ott ül a bölcselők lábainál.

Az első bölcselő neve *Demokrit* a nevető filozof! ígéri, hogy van receptje a szenvedés ellen. „*Ha szenvedés ér —mondja — fordulj el tőle.*” A szenvedés az rossz, az buta, annak nincs értelme: csigázd fel jókedvedet, fordíts arcodat az élet örömei felé; felejts és örülj. Ne nézd a mélységet, hanem az élet röpké, bájos, kacér színeit és nevesd ki a szenvedést! Majd jön *Aristipp* és azt mondja: azért élünk, hogy örüljünk és élvezzük a pillanat, az érzeki mámor örömeit; ne zavarja meg békénket a szenvedés, hanem gondoljunk arra, hogy minden szenvedés elmúlik, rövid az élet és örök a sír.

A görög lélek azonban megérezte, hogy ez a filozófia a szenvedő léleknek igen silány; a szenvedést kikacagni, s előle a gyönyör forrásaihoz menekülni annyi, mint megsokasítani a szenvedést, lévén a szenvedés forrása a *vágj*, melyet a felajzott gyönyör újra és újra szül.

A könnyű és felszínes lelkek, kiknek benső világuk nincs, e máról-holnapra élő pillangók *Epikur-kehelyből* isznak. Vannak azonban mély, sokrateszi lelkek, kik körülnéznek és eszmélnék. Ezek tudják, hogy az élet nemcsak élvezet, az egy mély világ, melyből a szenvedést nem lehet humorral elúzni. *Sokrates tanítványa Plato az égre tekint, az örök harmóniák világára, oda utalja a szenvedő lelket.* A föld börtöne a léleknek, forrása a rendetlen vágynak, tehát emelkedj ki börtönből önmérséklet, erényes élet, igazságszeretet által. A szenvedés oka a tudatlanság, légy bölcs, igazságszerető, filozófus, lelki ember. Merülj el lelked neme-sebb részébe, melyben az Istenség lakozik s akkor megszűnik szenvedésed. Fenkölt gondolatok! Kivált azok, melyekben a szenvedést a Gondviselésbe vetett hittel törekszik enyhíteni. De Plato messze jár az igazságtól. Mert azt hiszi, hogy a lelkileg tökéletes em-

ber nem szenved, s hogy a szenvedés forrása csak a test. Már pedig a tapasztalat szerint a lelki ember is szenved, sokszor nagyon is mélyen. És mit mondunk azoknak, kik nem képesek a platonikus elmélyedés magaslataira emelkedni? A nagy tömegeknek? A világon alig van néhány ember, ki fel tudna emelkedni az eszmék ama vértelen magaslatára. Az emberi természetet nem lehet filozófiával megmásítani. Az apostol szava szerint „két törvényt érzek tagjaimban — ki szabadít meg a halálra gyötrő testtől?” Plató nagy optimista, de az ő receptje hatástalan marad a megpróbáltatások perceiben. Mert a legtökéletesebb emberek is megroksadnak és világosságuk kialszik, ha csak önmagukban bíznak s a szenvedés eltompítja, letöri a legnemesebb indulatokat! A szenvedés eszünk számára megfejthetetlen mélység.

„Az embernél a legjobb vonás ez:
Ha néha tán megsebzí őt a sors,
Vagy vesztesség a lelkét megpuhítja;
Az élvezetnek oly hamar behódol!
Mint hogyha tán erénye őreit,
A fájdalom megrészesgítené,
Es őrhelyükben elszundítanáak ...”

(*Lenau: Faust.*)

Aristoteles, a tapasztalat filozófusa, megérezte, hogy le kell szállnia a mester magaslatairól a valóság völgyeibe. Láta, hogy az a lelki emelkedettség, melyet a platonizmus követel, nagyon keveseknek lehet kiváltsága s hogy a véges s tökéletlen emberiség nagy tömegeitől hiába követelnők, a tökéletesség és filozóf elzárkózottság légmentességét! Emberek vagyunk, tehát szenvednünk kell! A szenvedést pedig nem lehet a világból „elfilozofálni”! Az kemény dió! A *stagirita* lángelme sokféle erényt ismer és a görög szellem sajátos elbizakodottságával rajzolja meg a tökéletes ember egyéniségét: a „*megalopszükhos*”-t; ki az ön-

mérséklet arany középútján jár, erős, egészséges, bátor, nagylelkű, előrelátó s józan ésszel mindég a leghelyesebbet teszi. De ez az új embertypus nem ismeri a szenvedés erényét, mert a tűrés nem erő, hanem gyöngeség. A szép és boldog életről sok szó esik a Nicomedia Ethikában, de mikor erre az életre ráborul a szenvedés éjszakája, akkor úgy érzi, hogy az irrocionalis mélységet áthidalni nem lehet, inog-ilatta a talaj, szakad a part és útítársait azzal bocsájta el, hogy a szenvedés az „κ/'s major”, az a sors kegyetlen végzete, mely minden földi boldogságnak határt szab s ha kikerülni nem lehet, nincs más kiút, mint a bús önmegadás.¹⁾

És ez a bús megadás, a resignáció volt a harmadik filozófiai recept. Ez lett az alkonyodó, fáradt görög lélek életprogrammja! Ez a stoikus bölcsesség, a cinizmus. Mikor minden gondolat erőtlennek bizonyult és nem bírta ki az élet vibarzó tekintetét; mikor az akarat minden fényes dialektika dacára folyton csak összeroppant az élet súlyától, akkor nem volt más tennivalója, mint struccpolitikát üzni, elzárni a kaput, melyen keresztül az élet meleg indítárai a szívhez jutnak, bepólyázní a lelket egy vágytalan, vértelen világ selyemgubójába, melyen át nem jut a napsugár, melyen belül nem lüktet az élet eleven ereje. Itt aztán nem lesz fájdalom, mert nem lesznek csak kiölt vágyak, de nem lesz életöröm sem, mert ez állapotban a lélek ráeszmélt a legfőbb bölcsességre, a teljes közömbösségre minden vággyal, örömmel, magával az étellel szemben is. Ez a kétségbeesés filozófiája, mely nagyhangú szólásokkal hívja fel az emberiséget arra, hogy tegye jég-szekrénybe ezt a meleg, forrongó életet és akkor kiölte azt, a mi az élet legmélyebb vonása: a szenvedést. Epikur szerint „ne törekedj boldogságra, hanem egyedül arra, hogy kikerüld boldogtalanságodat”. A stoa bölcsesség sze-

¹⁾ L. Paulsen: Ethika I. 46. o.

rint pedig: „Egyedüli kincsed az érzékek megfékezése legyen.” Egyikük sem ismer tiszta, pozitív, fakadó életörömet. A boldogság teljes közömbösség. A fődolog elkerülni a szenvedést. Vérük hideg, lelkük fáradt, mint a harcossal elke, hosszú, álmatlan, vesztett harcok után.

Van valamiféle rokonság e tanítás és a keresztény önmérséklet között; a kereszténység is szent közömbösséget hirdet s a vágyak megfékezésére hívja fel az embert. De ez a közömbösség csak látszat, a valóságban a keresztény lélek „szent indifferentizmusa” csak a földi lét javaira vonatkozik, de nem a lelki, örök javakra. A keresztény lélek mélyen, szenvedélyesen, szereti a felsőbbrendű életet s a Madonna-képek, szt. Ferencz eljegyzése a szegénységgel, a középkori freskók elárulják, mily tűz, önérzet, szeretet, olthatatlan vágy és életkedv lobog e szívekben egy más világ iránt. E mély, pozitív életörömet a stoicizmus nem ismeri. Ki akarja oltani a szenvedések tűzét, de úgy, hogy megöli az életet. Van itt önuralom, az élettől való elzárkózottság és bensős függetlenség, de ez az „autarkeia”, ez az önmagában meghúzódó elszigeteltség, hideg, mint a jégmezők zónája. Mit kereshet a beteges, fonnyadt apathiában és részvétlenségben a valóság embere, kinek szíve melegen dobog? A stoikus nyugalommal sikerül ideig-óráig elűzni a szenvedést, de rövidesen, még rettentőbb szenvedésnek kell nyomába lépnie s ez az üresség és unalom. Mert az a béke, mely a stoa lelkében van, a halál békéje. Erezte ezt a római stoikus, mikor a valóságos élet érintése felborította nyugalma és felkiáltott: „Patet exitus, brevis ad libertatem via” „Nyitva van az út s az öngyilkosság megszabadít.”

A görög bölcsélet tehát nem ismeri a szenvedés mély értelmét, a győzelmes szenvedés erényét, hanem vagy az élvezet mámorával akarja elkábítani a szén-

vedő lelket, vagy filozofikus elmélyedéssel akarja legyőzni azt, vagy a végső kétségbeesés erőszakával az életet akarja kioltani.

A modern filozófia e tekintetben csak a régít kópiázza. Van azonban egy irányzat, mely meg sem kísérli a szenvedést valamiféleképpen enyhíteni s ez a *pesszimizmus*. A buddhizmus hatása alatt európai földön nagyrañott eme sötét irányzat, a vallásosságtól elszakadt természetrajongás e mérges gyümölcse az életet fenekestől elhibázottnak, rossznak tartja.

Egyoldalú megfigyelések és a valóságos élettől való elszigetelt agyvelők látásai alapján azt hiszi, hogy az élet „sötét magja” egy vak, végnélküli és céltalanul hullámozó akarat, s hogy az élet csak egy hullám, melyet ez a kegyetlen, önmagát nem ismerő akarat a lét felszínére dob. Az élet fenékgig szenvedés, melynek nincsen célja, hanem vad iramodásban, tomboló nyugtalansággal kergeti az egyént élvezetről-élvezetre csak azért, hogy gyötrelmeit fokozza. „Jeder «-in Jäger und jedes gejagt, Gedränge, Mangel, Not Geschrei und Geheul—und das geht so fort, in saecula saeculorum oder bis einmal wieder die Rinde des Planeten bricht”. (Schopenhauer.) A szenvedéstől való megszabadulásnak csak egy módja van: felismerni, hogy hiába születünk, hogy az életnek nincs értelme és megtagadni az életet, megtagadni minden örömet, minden vágyat, kiölni az akaratot. A ki kiölte az élet vágyát, az szent — az eljutott a Nirvána örök vágytalanságába.

Ez az irányzat — beteges lelkeket kivéve — sohasem hatott.

Mert az nem megoldás, hogy a szenvedő világ sötétségére még nagyobb sötétséget borítunk. Az nem Program, mely az életet tagadja. Az nem orvosság, hogy a betegnek szívéből a gyógyulás reményét is kiöljük. Az nem filozófia, mely kiöl minden realiz-

must és elrabolja egyetlen kincsünket: az élet értelmébe vetett hitet, ami *annyt tesz, mint hinni abban, hogy az életnek értelme van.*

Ezt az egész irányzatot találóan jellemzi Goethe:

Fürchtet hinter diesen Launen,
Diesen ausstaffierten Schmerz,
Diesen trüben Augenbraunen
Leerheit oder schlechtes Hertz. (*Grillenfänger.*)

A filozófia tehát sötét verem, nekünk pedig a sötétségtől szabadító csillagra van szükségünk. *La Rochefoucauld* mondja „La philosophie triomphe aisément des maux passés et de maux à venir, mais des maux a présents triomphent d' elle. (Maximes.) „*A filozófok könnyen győzik az elmúlt és jövőendő szenvedést, de a jelen szenvedései őket győzik le*”.

A szenvedő emberiség a szabadító csillagot a vallásban pillantja meg. A vallás jelképe a vérző szív s a jelen bajaiból, a siralmak völgyéből egy más világra mutat, a harmóniák, a béke, a megváltott élet tájaira s az örökkévalóság és gondviselés hitének világosságát árasztja az élet sötét ösvényeire. A földi lét csak amolyan próba-idő; a mi itt történik, az nem túlságosan fontos; az ember egyéniségének teljes kifejlődését és boldogságát a másvilágon nyeri el s e szempontból, a szenvedés csak hasznos, mert az élet tövisszúrásaitól vérző lelket állandóan a földi élet csekély értékére s az örökélet végtelen értékére figyelmezteti. *A szenvedés éjszakája sub specie aeternitatis világossága, keserűsége szeretetté változik, mely a szenvedés hősiességére buzdít.*

Ez a hit valamennyi népnél, a görögöknél is megtalálható. De a pogány vallások még távol vannak a szenvedés misztériumának teljes megértésétől. A pogány népek hite a gondviselésben nem lehetett megnyugtató; hisz nem volt tiszta és világos Istenfogalmuk; a gö-

rögök szemében az istenek irigykednek egymásra és az emberekre is és sanda szemmel tekintenek és csapásokat küldenek azokra, kik az átlagember szerencséjén túlemelkednek. A szenvedés az égből jön, de az ég nem mindig igazságos; az istenek cselszövők, kik mindent látnak, de keményszívűek. *Prometheus* boldog volt, míg az istenek romlását el nem határozták és *Pandorát* el nem küldték, ki aztán a férfi boldogtalanságának örök forrása lett. A pogány világ felett a fátum lebeg; jéghegyein a szenvedő ember utolsó menedéke s a reménynek virágai is elfagynak.

Mennyivel több világosság árad a zsidó vallásból, melyben a szenvedő világ felett egy, igazságom, irgalmas Isten gondviselő szeme őrködik. Itt már többet tudnak, mint a pogányok. *Jób* könyve a szenvedés lélektanának mesteri rajza. *Jób* a megtestesült szenvedés, a szenvedő Israelnek, a szenvedő emberiségnek jelképe. Mi a szenvedés értelme? Miért szenved az ártatlan, az igaz? Miért nem szenvednek a gonoszok? Ha van Isten, ha van gondviselés, ha van világharmonia, honnan, miért a szenvedés? Ezek a lét és nemlét nagy kérdései. *Jób* barátai azt felelik: a szenvedés a bűnnek megérdemlett büntetése, az ártatlan nem szenved. *Jób* ártatlannak tudja magát és azt feleli „Nem bűneimért szenvedek” s ártatlanságának érzetében a gondviselő Megváltóra tekint lelke. De a szenvedés titka még lefátyolozottabb, mint azelőtt. Az emberi tehetetlenség láttára megjelenik az Úr Angyala, *Eliu* s felvilágosítja *Jóbot*, hogy Isten a szenvedést azért küldi, hogy a gonoszokat büntesse és javítsa, a jókat pedig próbára tegye; a szenvedés, az erkölcsi átnemesedés iskolája. *Kohó*, melynek tüzeiben megtisztul a lélek. A szenvedés emelje a lelket Istenhez, ki mindent jóra fordít. *Jób* azt kérdi, miért szenved épen ő? Ez titok, feleli az angyal. *Jób* erre megnyugszik,

egy jobb világ reményében. Az Úr Jóbót megjutalmazza, földi kincseit megduplázza s hosszú élettel ajándékozza meg. A szenvedés misztériuma nincs megoldva! Jób gondolatai nagyon földízűek; a zsidó bölcsesség az elviselt szenvedésekért itt a földön keres kárpótlást s a másvilág gondolatára megfagy benne a lélek; az alvilág, a *Scheol*, az fénytelen és örömtelen! A zsidó vallásban a szenvedés sok keserű, sötét gondolatot kelt s ha a fájdalom tudatát enyhíti is a gondviselő Istenbe vetett hit, ez a hit nem elég erős, mert nem enged bepillantást az Isten terveibe. Érezte ezt a *Prédikátor* és felkiált: Hiúságok hiúsága és minden csak hiúság. És érezték ezt a próféták! Ok, a nagy tapasztalatok és vágyak emberei a jelen szenvedéseiből a jövőbe tekintenek s várják a Messiást, azt a vérré és hússá testesült nagysz szenvedőt, ki a magasbői jó s nem gondolatokkal, hanem saját életével mutat utat a szenvedő Izraelnek; adventi homályban állnak s szenvedéseik sötét barlangjából nézik a távoli csillagot, „*a vir dolorum*”-ot. A görög-római-zsidó kultúr-pesszimizmus ráborul lelkükre s a fájdalomukat csak jövőbe vetett remény enyhíti, hogy itt van, közel van a megváltó, ki az egész világért szenvedni fog és szenvedésével erőt, világosságot és békét sugároz a meggyötört szívekbe”. (Isaias.)

Az adventi vágyak beteltek. Krisztusban minden titok kinyílt. Főként a kereszten elviselt szenvedése és halála a szenvedés misztériumának is felemelő, megbékítő értelmet adott. Érti ezt a világ, a modern ember is és a nagypénteknek hatalma, lebilincselő ereje van minden emberre, kit anya szült a világra — hívőre és hitetlenre egyaránt!

A világ négy tája felé feszülő kereszten, a halálra gyötört, s minden emberi díszétől megfosztott Krisztus arcon, töviskoszorús homlokán, átszúrt szívében van

valami kimondhatatlanul mélységes, örökké emberséges, örökké igaz vonás; a nagypénteki fájdalomban harmónia, velőkéig ható, a lét kavargó mélységeit megnyugtató és a mélységből felemelő, megbékítő és kiegyenlítő erő, melyet sem a tudomány világossága, sem emberi bölcsesség, sem Sokrates halála, sem a budhista Nirvána-gondolat, sem Jób megadása, sem a mártýrok hősiessége nem mutat fel, —van valamiféle lenyűgöző, sötétséget és zúgolódást eloszlató, felülről jövő erő ezen a keresztfán; „*fulget crucis mysterium*”.

A keresztre tekintek s első gondolatom ez: *Így szerette Isten a világot! Az isteni szeretet stylusa nem az öröm és élvezet, hanem a szenvedés.* A szenvedés a megváltó szeretet eszköze; a büntbocsájtó isteni irgalom legfenégesebb kinyilatkoztatása! íme a felmagasztalt, az isteni méltóságra emelt szenvedés! A mennyország zárt kapuján csak a szenvedés tüze képes keresztül jutni. Maga az Isten ölti magára a szenvedés tövisszörűjét és elviselni a szenvedést annyi, mint hasonlóvá lenni hozzá.

A keresztt arra tanít, hogy a szenvedés nem lealázó, nem elviselhetetlen kín, hanem forrása az erőnek, rugója az erkölcsi szépségnek, az Istennel való kiengesztelés és a büntől való megváltás eszköze, a „de profundis” mélységeit áthidaló út, kulcsa az Isten országának, forrása nagy reményeinknek, záloga a fájdalommentes örök békének. Akinek része van Krisztus keresztségében, a compassióban, része lesz Krisztus dicsőségében, a conglorificációban. A keresztt az elszigetelt, magában álló s a világ szemében lealázó szenvedést sub specie aeternitatis az isteni gondviselés végtelen nagyságú távlataiba helyezi.

A második felvillanó fénypont pedig az a tudat, hogy a szenvedés *nem okvetlenül a bűn büntetése, hanem az a kiválasztottság jele* „*Az a kegyelem ha valaki ártat*

fánul szenved.” (L Petr. 2, 19.) A kik a szenvedés theológiáját nem ismerik, azok így okoskodnak: Szenvedésem oka melacholikus természetem, szerencsétlen temperamentumom, régi hibámért bűnhődöm. És a helyett, hogy szenvedéseiket csökkentenék, inkább növelik azokat, és saját nyomorúságuknak terhét súlyosbítják. Ezekből a gyötrő és kétségbeesett hangulatokból kiemel a kereszt, melynek világosságánál megtudom, hogy mikor próbára tesz az Tjr, nagyobb szeretettel szeret, mint mikor atyai szeretettel ölel magához. „Tudnunk kell — írja *pazzi Mária Magdolna*. — hogy a szenvedés gyakorlása oly előkelő és drága kincs, hogy az Ige, mely az Atya ölében a paradicsom legmélyebb örömét és legdrágább kincsét bírta, leszállt a földre, hogy a legnagyobb kincsese], a szenvedés stólájával (stóla del patire,) ékesítse fel magát. (L. Faber Altarsakrament 97. a.)

Ezek a hívő lélek első benyomásai!

De a kereszt nemcsak kibékítő gondolatok jelképe, a szenvedés éjszakájában a gondolat, a legfényesebb ideológia is erőtlenné bizonyul. Krisztus életet adott; Ő az élet telje s lelkünk Úra és világossága azáltal lett, hogy a szenvedés éjszakájába nemcsak távolról világított be, hanem maga állt belé a getsemáni éj és a Golgotha feneketlen éjszakába, és átélte a legdrámaibb szenvedést, melyhez hasonlót — mélységben, fönységben megrendítőbbet, a világ eddig nem látott. *Krisztus a szenvedés irracionális sötétségben a tett világosságával hatolt át.*

Hogy a szenvedés e krisztusi pszichológiáját megértsük és tudjuk, miért egyedül Krisztus a szenvedés megtestesült megoldása, a kinyílt titok, az egyedüli világosság, mely a sötétségben világít, mélyedjünk el az ő szenvedő lelkébe. A külső szenvedésekben sokan felülmúlták az Urat; de a szenvedés mélysége és er-

kölcsi értéke attól a lelkülettől függ-, mellyel azt viseljük. Az igazi szenvedés a lelki szenvedés.

A szenvedő és agonizáló Krisztus első sóhaja: „*Szomorú a lelkem mindhalálig*”. Krisztus lelkébe, az örök derű, az állandó Istenközelség, a csupa erő, a teljes harmónia, az Immanuel lelkére ráborul a halálos szomorúság sötét éjszakája. Ebbe a szomorúságba az Úr beleviszi tenger-mély lelkének egész erejét, öntudatának egész világosságát. Elutasítja a mirhát, az ecetet és mindazt, mi az öntudat világosságát megromtaná, mi szomorkodó lelkét könnyítené, fájdalmát enyhítené. „Miért ne igyam fenéig a kelyhet, melyet Atyám adott?” Ő nem riad meg a szenvedéstől, nem fordítja el fejét, nem törekszik azt enyhíteni, hanem öntudatának, akaratának egész melegségével szembe néz vele. Nem kényszerből szenved, hanem azért, mert akarta a szenvedést; az igazság és szeretet készítette őt. Emberré lett, mert akarta, megváltónk lett, mert akarta, szenvedett, mert akarta, s ebbe az akaratba belevitte szívelelke minden dobbanását, egész öntudatát. Soha öntudatosabbnak, biztosabbnak, bátrabbnak, erőteljesebbnek nem mutatkozott, mint agóniájának perceiben. A mikor az ember remeg, lapul, megalkuszik; a mikor félelmében öntudata homályosul, a mikor bizalma, hite megrendül, akkor bontakozik ki legfölségesebben Krisztus királyi öntudata, Isten-emberi lelke.

Azt mondhatná valaki: Krisztus lelki szomorúságát nagyban enyhítették az ő isteni lelkének kiváltságai, melyekkel mi nem rendelkezünk; hogy az Ő ártatlanságának tudata, melyről saját hóhérjai tanúságot tettek, szenvedéseinek közlő vége, kihatásainak nagysága, ügyének diadalába vetett hite, a jövőnek bizonyossága, a szenvedés céljának világos felismerése, ereje és világygöző hite erőteljes enyhülést nyújtottak;

íme tehát az Úr sohasem érezte a magára maradt, ártatlan szenvedőnek mélységes keservét!

Ennek ép ellenkezője igaz. Abban a rettentő getszemáni éjszakában elhagyja az Urat az Isten vigasza, átéli az élet feneketlen keserveit, megrendül az örvények láttán s *halálíg szomorú lelke „elkezdett reszkedni és borzadni”*. (Mk. 14. 34.). Ártatlan lelkére ráfeküdt a büntudat, felvillant benne annak rettentő utálatossága s úgy érezte, hogy a bűnös világ terhe, az Isten haragja rajta. Elhagyta az Isten s íme most *egy nagy magában áll és roskad a világ bűneitől terhes Krisztus lelke*.

Ez órában, a melyben a bűn sötét hatalmai rohamra indulnak az Isten fia ellen, a remegő Krisztus térdre borúi. Kitarja kezét és ziháló keblét, tiszta szívét, odatartja a bűnnek: íme itt vagyok. S mialatt az Úr térdre ereszkedik, mialatt tanítványai mélyen alszanak, a sötétség hatalma az Úr lelkére borítja a világ összes alávalóságának, bűneinek köpenyét s íme előttünk áll a fájdalom embere, kiről Isaiás mondja: „iniquitates nostras ipse tulit, dolores nostros ipse portavit”. Szíve összeszorul, ereiben megfagy a vér, öntudatát a szégyen lángjai emésztik; magára tekint és megborzad önmagától, amikor látja magán a bűnös világ fekélyeit, s tiszta lelke görnyed és zokog a világ utálatosságának reá nehezedő súlya alatt. Mit érezhott Krisztus lelke a lealjasodott világ ólomsúlyának terhe alatt? Szeme előtt rémes víziókban vonult el a világ minden alávalósága; fülei hallották a hitelenség káromlásait; szívét megfagyasztotta a világ kegyetlensége s emlékezése terhes volt elrault és jövőendő évezredek sötét, észbontó képeitől. E képektől nem bír szabadulni, gyötrik, átjárják, feldúlják lelkét. Mit érezhetett Krisztus, akkor, mikor Júdás elárulta, Péter megtagadta? Akkor, mikor a világ is elhagyja,

Isten is elhagyni látszott s a múlt és jövő rémes képei, a hithagyók, az istenkáromlók, a gyűlölet, hazugság, bujaság, a sírja felé kanyargó s a bűn örvényeiben elvesző embertömeg élete apokaliptikus színekben vonul el előtte. Mit érzett Jób a szemétdombon, kiteve a világ csúfjának, mit érez az ártatlanul bitófára ítélt; mit érez az, kit legszentebb érzéseiben meggyaláznak, mit érzett Sokrates, mikor a méreg poharat feléje nyújtották; mit érezhetett Savanarola börtönében? — Ha erről valakinek sejtelme van, akkor fokozza sejtelmét a végtelenig, ha Krisztus lelkének fájdmát értékelni akarja.

A fájdalom mélysége a lélek mélységétől és ártatlanságától függ. Van-e Krisztus lelkéhez fogható lélek a világon? És ennek a léleknek át kellett élnie a lealjasodásnak legdrámaibb érzéseit. „Ez a passzió mélysége, a halálig szomorú lélek .. mintha egészséges ifjút megkötözve patkányok, százlábúak, férgek, élősdiek közé dobunk; életereje undorrá válik és a borzalom ijeszti halálra, mikor testén végig futnak”. (Prohászka). A rémes tusának további mozzanatait így jelzi az evangélista: És térdre esvén imádkozik vala, mondván: *„Atyám, ha akarod vedd el e pohárt én tőlem, mindazonáltal ne az én akaratom legyen, hanem a tied.”* Az Atya a keserűség kelyhét nem vette el. Krisztus nem inog meg, hanem a halállal tusakodván, *„hosszabban imádkozik vala és Ion az Ő verejtéke, mint a földre folyó vérnek cseppjei”*, a fájdalom vért izzad, a végtelen szenvedés forrásai megnyílnak s a ifjú test kezd remegni. Azután következik a többi: az elfogatás, a töviskorona, a hamis vád, az arculütés, háromszor roskad le a kereszttel; s a végsőakkord, a keresztre feszítés, még hátra van. Ez is be következik s a haldokló némán fekszik a keresztre, hóhéraiért imádkozik, s szíve megreped.

Sokszor hasonlítják össze Krisztus halálát Sokra-

tes halálával! Tagadhatatlan, hogy Sokrates is az igazságért halt meg s halála fenséges volt! De Krisztuséhoz nem hasonlítható. Sokrates ugyanis hosszú védő beszédet tart, mely telve van mély száналommal bírúi iránt; tudja, hogy a halál előtt áll, de ez nem zavarja fölényes nyugalmát és kedélyének derűjét. Filozofikus nyugalmát és nemtörődömségét nem zavarja semmi. A halálos ítélet napján sem változik el kedélye és filozofikus párbeszédekkel tölti idejét; a nőket és gyermekeket eltávolítják, hogy a fenséges dráma művészi szépségét ne zavarják. Pilátus házánál s a Golgothán másképen történik. Itt nem hallunk fényes dialektikát és művészileg kidolgozott védőbeszédet, néhány kemény szót csupán, melyeknek mindegyike úgy hangzik, mint az örökkévalóság. Krisztus érzi, hogy a helyzet komolyságához nem illik sok beszéd; ez nem a művészi védekezés, hanem az isteni cselekvés ideje. A Golgothán is csak néhány szót ejt ki ajka, aztán bekövetkezik a vég. Az ő halála nem egy kiváltságos filozóf halála, hanem mélységesen emberi halál; Athénben egy fenséges színjátékot látunk, melynek szépsége gyönyörködtet; a Golgothán az élet rettentő küzdelmét, mely szíveink mélyéig hat! Sokrates-sel semmi közösségünk nincs; ez az ő szenvedése csupán. A kereszt tövében valamennyien, kiket az élet súlya nyom, úgy érezzük, hogy benső közösség van Krisztus között és mi köztünk. *Valamennyien, kiket sötétség, fájdalom, igazságtalanság, a végesség s a halál árnyéka környékez, azt mondjuk: „Sítio” szomjazom s az élet brutális erejével szemben nem gondoltunk védő beszédre, s nem tudunk mesterkéltn derűt erőszakolni arcunkra, hanem Krisztus keresztségén érezzük magunkat, a Végtelenre tekintünk s a helyzethez egyedül illő komolysággal rebegek el a megváltás szavait: Atyám kezeidbe ajánlom lelkemet!* E percekben érzi a lélek, hogy természetének legünnepélyesebb perceiben nem

görög: a természetes ész s a természetes erők, az okosság, józanság, a bölcsesség elvesztik hatalmukat; ekkor érezzük, hogy anima naturaliter christianak vagyunk s hogy az az érzés, mely a szenvedést legyőzi: a hit, remény és szeretet!

A kereszttövében érezzük azt, a mit az Apostol mond: „A miben maga szenvedett, és megkísértett, azokat is segítheti, a kik megkísértetnek.” (Héb. 2. 18.) Erezzük az Isten mélyen emberséges vonását, természetünkkel való közösségét s a kísértések fölötti győzelmét. Erezzük, a mit csak mi keresztények érezhetünk, hogy az Isten *nem távoli fönség, ki „nem tud együtt érezni a mi gyöngeségeinkkel,” hanem a megértő és föl-emelő szeretet, s „hasonló hozzánk mindenben kivéve a bűnt.”* A szenvedő és keresztre feszített Isten gondolata teljesen érthetetlen a görög szellem előtt és érthetetlen minden filozófia előtt; míg a kereszténység hit szerint az Isten leereszkedik a földre s magára vállalja a legmélyebb szenvedést és gyalázatot, hogy a szenvedő, gyenge embert magához emelje!

Ez „*Az ige testté lőn*”-nek mélységes értelme, a szenvedés isteni theológiája! És akik ezt nem hiszik, azok előtt a szenvedés örök relytély. Mert a szenvedésről elmélni, sőt mi több, a szenvedést elviselni, — ez nem nagy dolog, de a szenvedést győzelmesen elviselni, annak feneketlen örvényeibe, a gyökeréig ereszkedni, és sem Istent, sem embert meg nem tagadni, ezt csak Krisztus tudta! És csak ő adhat a szenvedésnek elfogadható értelmet, hisz csak ő hatolt át győzelemmel a rettentő ellentéteken; csak ő áll egyformán közel hozzánk s mégis egyformán örök fenségben fölöttünk, csak ő mondhatta: „*potestis bibere calicem, quem ego bibiturus seciri*”? „Meg tudjátok-e inni azt a kelyhet, melyet én fogok inni?”

Krisztusnak köszöni a világ, hogy a szenvedést

kiemelte a bölcselkedő ész süppedékes világából a hit és hősies szeretet világába, ötle tudjuk, hogy a szenvedéstől nem a filozófia, hanem a hit, a tett vált meg s hogy annak értelmét e világon hiába keressük. Át kell hatolni az értelem ködén s el kell jutni a dolgok végső éri elméhez: az Istenhez, aki a Szeretetet, „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött fiát adta értünk.” Az értelem és az élet mély ellentéteit csak a hívő lélek szeretete hidalja át.

A szenvedés optimista filozófusainak az a bajuk, hogy az élet tragikus mélységei felett elsiklanak, nem látják a lélek mélységeit, azokat a titokzatos hatalmakat, melyek az akaratra hatnak. Az eredeti bűn örvénylő mélységei fölött elmennek és sejtelmük sincs arról, hogy az emberben démoni erők titáni harcot vívnak, melyeket nem lehet megszüntetni okoskodással. Nem érzik vállaikon a bűntudat súlyát, hanem azt hiszik, hogy az élet arra való, hogy élvezzük. Ők sohasem gondoltak arra, hogy a világon sok ház van, minden házban emberek laknak, minden embernek van rejtett világa s minden egyes kis világban nehéz, terhes gondolatok szállnak az ég felé. És ha az optimistát odaállítod szenvedő felebarátod elé, nem lesz hozzá egy komoly, értékes szava sem!

A pesszimista filozóf pedig ellenkezőleg megmérgezi a lelkeket! Ahelyett, hogy fölemelne, lesújt. Elrabolja egyetlen kincsedet: hitedet. Ő csak sötétséget lát: a szeretet ereje neki nem világít és becsukja az ablakokat, melyek egy más világra nyílnak.

A vallásoknak az a fogyatkozásuk, hogy bár a szenvedő emberiséget egy más világra utalják, de az Istent a szenvedő embertől távol tartják — és nincs reális, kézzelfogható eszményük.

Krisztus látja az élet örvénylő mélységeit s maga mondja, hogy ez a világ «pondus» teher és mégsem pesszimista; bízott az ember jövőjében s mégsem optimista; az élet szemében a világosság és sötétség harca, melyben a sötétséget legyőzi a hit világossága, a szeretet, az áldozat.

Ez a kereszt fönsége! Elhagyta őt ember és Isten, „Uram, miért hagytál el engem”, de ő nem hagyta el sem az embert, sem az Istent! Szenvedésének változatos perceiben türelmes, páratlanul fenséges, teljes erkölcsi erővel — melyhez foghatót nem látott a világ —, legyőzte a szenvedést s annak forrását: a bűnt. Küzdelmében elesett, de le nem tört, hanem győzött, „*fulget cruris mysterium*”! A pogány világ nem tudta, mire való a szenvedés, a zsidó világ nem tudta, miért szenved az ártatlan; a keresztény lélek a keresztről olvassa le: így szeret az Isten! Ez az ő stylusa! Az élet legmélyebb vonása a szenvedés, tőle nem félni, előle nem futni, alatta nem zúgolódní illik; mert a szenvedés az isteni gondviselésnek egy ténye, a bűntől szabadulás eszköze — üdvösségünk útja, királyi út, melyen az Isten maga jár — *regia via sanctas cruris!*

Természetes azonban, hogy Krisztus az élet keresztjét el nem vette. *A kereszténység a fájdalom jegyében született s Krisztus az életet nem tette könnyűvé!* Minél mélyebb a Krisztussal való életközösség, annál mélyebbek a megpróbáltatások. Akiket Krisztus barátjaivá választ, azoknak előbb meg kell inniok a Krisztus kelyhét.

Van egy rejtett világ, a Krisztus lelkének világa, melybe csak azok léphetnek be, kiknek Krisztussal benső kapcsolatuk van s az ő életét élik. A kívülállók nem ismerik e világot. De egy titokzatos pillanatban, magunk sem tudjuk hogyan, „Krisztus foglyai” lettünk. És elváltozott a világ, sötétséggé lett a világ világossága és világossá lett a Krisztus követés sötét-

sége. Külsőleg minden a régi maradt. Ugyanazon társadalmi állást töltjük be, mint ezelőtt, foglalkozásaink, nevünk, arcunk, ruhánk, környezetünk a régi. De mi nem vagyunk már a régiek és mindent fordítva nézünk. Magunk sem vettük észre, hogy *egy* egészen más világ érzései fakadnak fel lelkünk öntudatlan mélységeiből és elárasztották a régi lelket új látásokkal, melyek mindent más színben látnak. A Krisztus kelyhét nyújtotta, ittunk belőle, íze szánkban maradt és elvette ízét a régi boroknak. Egyszer fáradtan vigaszért, megújulásért, békéért Krisztushoz fodultunk, irgalmaért esedeztünk, az áldását kértük és amit kaptunk, az az ő keresztje volt, ismeretlen, súlyos terhek. Lefoglalt, el nem eresztett, katonái lettünk és harcba bonyolódunk önmagunkkal és a világgal és azóta szembe találjuk magunkat régi barátainkkal: régi önmagunkkal és a világgal. Világok zárultak le és nyíltak fel; könyvek fakadnak, eleddig ismeretlenek, s minden lépéssel, melyet az új világban teszünk, a régi arcok, a régi érzések és gondolatok, a régi tervek és remények, melyek oly hívogatóan integettek felénk, erőtlenül hullanak le lelkünkről, mint az őszi levelek, s kezdünk kiüresedni a világból, hogy Krisztus foglalja el a maga helyét. Krisztus jön és elhozza a maga ajándékát, az új élet zálogát: keresztjét, töviseit, az élet hiúságának, ürességének tudatát, tökéletlenségünk, erőink elégtelenségének egyre növekvő érzéseit. Nagy kísértésekkel, sok titkos fájdalommal állja el az új világ felé vezető utat, de ugyanakkor ellenállásra buzdít és új, ellenállhatatlan szépségek tájait mutatja. Az út mentén még nyílnak a régi virágok, olykor fel fellobbanak a régi virágszedő vágyak s felcsendülnek a régi dalok, de Krisztus lefogja karunk virágszedő kedvét és új dalokat zeng fülünkbe, a lelki élet, a láthatatlan élet dalait:

Akarom szabad légy! Talpad alá teperjed
 A virágok varázsát. Hadd hulljon a szirom
 És illanjon az illat. Virág légy akarom,
 De bontatlan maradjon titokszín csodakelyhed!

És hogyha sírna benned a haldokló virág még,
 És ha vállad roppan, ha csikordul a csont;
 Kezed szorítsd ökölbe, aztán kiálltva mondd;
 A holtaknak a holtat! Te, akarom, király légy!

(Sík Sándor «Kemény Parancsolat».)

Tagadhatatlan ugyan, hogy a fájdalom sok forrását betemette a bűntől megváltó kereszthalál; szent igaz, hogy az új életrend által követett önmegtagadás csökkenteni a bűnös hajlamokat és ez által a szenvedést, lévén legtöbb szenvedés forrása a bűnös vágy. — De szent igaz az is, hogy ez az új élet fokozza a lélekben az érzékenységet minden nemtelen, bűnös vágygal szemben, nagy követelményeket állít, harcra indít a bűnnel és alávalósággal szemben, a világ széles útjával szemben az Isten országának szűk ösvényeire mutat, melyeken új, mély szenvedések fakadnak. A Krisztushoz való hűség, a test és vér kinyilatkoztatásai ellen folytatott harc, az erkölcsi szépségbe való öltözés vágya, a keresztyén lelkiismeret mélysége és érzékenysége új, a világfi előtt teljesen ismeretlen szenvedések forrása (Eóm. 7. 14). — a világ örömeivel szemben — a keresztyén szomorúság-é (Ján. 16.). A tanítvány nem lehet különb mesterénél; a Mesterrel való életközösség a szenvedésekben való közösséget is jelenti. A keresztyén lélek legmélyebb hangulata a nagypénteki passió, örömeit folyton mérsékli a keresztre való emlékezés, mely lefátyolozza a világ múlt örömeit a szenvedő Krisztus vonásaival és veszteségnek tekint mindent az Úr Jézus Krisztusnak mindent felülmúló ismeretéhez képest, aki miatt mindenről lemond és mindent szemétnek tekint, hogy Krisztust megnyerje és megismerje őt és feltámadásának

erejét és az ő szenvedésében való részesülés által hasonlónak lehessen hozzá a halálban (Filipp. 3. 8—10). Ahová a kereszténység szelleme eljut, ott megsokasodnak a keresztiek, elhal az élet felcsattanó, pajzán kacaja, ott könnybe lábadnak a szemek — a bánat könnyeibe, ott nyugtalan éjszakákat okoz — a bűntudat, ott ünneplő, komoly hangulatok vonulnak át a szíveken — komolyak, mint az élet! Figyelmünket lefoglalja a jövő bizodalmas várása, s a túlvilági élet boldogsága és lágysága, fiatalos szeretettel, de egyúttal valami édes melanchóliával tölti el a lelkeket.

És e keresztiek mögött mégsem világbanat görnyed, hanem valamiféle új, eleddig ismeretlen, tengermély öröm; „az én békémet adom nektek, nem olyat, mint a világ adhat nektek” (Ján. 14. 21.). A megsokasodott szenvedések és könnyek nem roskadozó, hanem erőteljes akarások és nagy reménységek forrásai s a bánatfelhőkön keresztül az örömteljes élet napsugarai fénylenek.... a kereszt tövében csordul fel a keresztény lélek legyőzhetetlen életöröme „Gaudete et iterum dico, gaudete”: Örüljétek és ismét mondom örüljétek! A kereszt súlyát érezzük ugyan, de nem törünk össze alatta, a kereszt tövében nem „De profundis” a dalunk, nem zúgolódva, összetörve, az életet megtagadva állunk ott, nem menekülünk az önfeledt mámor karjaiba! A mi dalunk ez: dicsekszünk a szenvedésben, mivel tudjuk, hogy a szenvedés béketűrést eredményez, a béketűrés pedig megpróbáltatást, a megpróbáltatás reménységet, a reménység pedig meg nem szégyenít, mert az Isten szeretete kiárad szívünkbe a Szentlélek által, mely nekünk adatott (Kom. 5. 3, 5.) Kívül tombol a harc, belül szorongat a félelem, nincs nyugodalma testünknek, mégis el vagyok telve a vigasztalással és áradozom az örömtől (II. Kor. 7. 4, '5). A Krisztussal való közösség a keresztény

lélek világgőzésének forrása: Mindenben győzünk annak kedvéért, aki minket szeretett.

A keresztény lélek nem ingó nád, nem hangulatok rabja, melyek hol fölemelnek, hol letörnek, nem kételkedő, kiben az életnek értelme hol elsötétül, hol meg felragyog; Istent és az életet nemcsak derűben, hanem a szenvedés borújában is becsüli; a szeretet biztos talapzaton áll. Bizonyos vagyok benne, hogy sem a halál, sem az élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem hatalmasságok, sem a jelen, sem a jövő, sem erő, sem magasság, sem mélység, sem más egyéb teremtmény el nem választ Isten szeretetétől, mely a mi Urunk Jézus Krisztusban van. (Rom. 8. 37—39). Ennek az örvendező hangulatnak, mely a martYROK s a kereszténység nagy szenvedőinek szívét betölti, forrása a Krisztusban való hit, az ő életével való kapcsolat.

A szenvedő keresztény Krisztus keresztjét hordozza; de ugyanakkor Krisztus erejét érzi és reményeivel töltekezik; a Krisztushoz való hasonlóság jutalma az ő dicsőségében való részesedés. Ha mi szenvedünk, Krisztus szenved s vele szenvedni nem szégyen, hanem dicsőség. A szenvedése megtisztítja a lelket és Krisztushoz vezet; az ártatlan szenvedés hozzá hasonlónak tesz. A fájdalmat a compassió érzései enyhítik. A Krisztussal való közösség felemeli a lelket s a szeretet legyőz minden sötétséget és bús rési gnációt. A pogány világ csak addig a felismerésg jutott, hogy a szenvedés tisztít és tanít — aus Leiden Lehre; im Leiden Liebe und aus Leiden Liebe (Kepler) ez a kereszt világossága! E szeretet világosságánál fakad a keresztény lélek győzhetetlen optimizmusa, mely a szenvedés feneketlen éjszakáján is keresztül fúrja magát, az a fénylő hit, mely a tüzes rácson, az oroszlán veremben, az elhagyottság és benső harcok

sötétségében is, az Isten arcát látja, Krisztussal való közösségét érzi. Ez az ő ereje, öröme. Krisztus az Erő, az út, igazság és élet, kinek nyomában nem jár sötétség.

A Krisztushoz való hasonlóság vágya, az Istenfiúság tudata, a szenvedéssel egybeforró szeretet a szenvedést örömmé változtatja. Az a keresztény szenvedés hősiessége, mikor a szenvedést szeretjük, keressük, akarjuk s mikor a kereszt nekünk dicsőség, mikor a lélek megérzi benne Isten kegyes leereszkedését; ilyenkor válik a szenvedés menyegzős hangulattá, mézédessé folyamává; ilyenkor ölt virágdísz a lélek, ilyenkor fakadnak benne az örökélet kristályvizei, ilyenkor érzi, hogy pattannak le róla a régi, hiú gondolatok, érzi, hogy tisztul, emelkedik, hogy oszlik a sötétség, hogy közeledik a vőlegény! Ezek a szenvedés titkos örömei.

De az öröm végre is hangulat; a hangulat múlik s a szenvedés örömei is eltűnnek. A lélek nagy sötétségben áll. Ezek azok a percek, mikor a szenvedőt elhagyja ereje, elapadnak szívének örömforrásai; ilyenkor a hit világossága is gyöngül. A lélek egyedül áll. Isten is a felhők mögé vonul! A természet teljes erővel tiltakozik a fájdalom ellen, csatasorba állítja erejét, küzd az ösztön és a lélek, az ész és a hit, a vágy és az igazság, lávafolyamok hömpölyögnek belül; ilyenkor elalszik a fény s a homályban rettentő tusa folyik: a sötétség küzd a világossággal. A lélek megreszked, megborad s kimerülve erőt vesz rajta a halálos szomorúság, elhagyottság mindenkitől, lebeg ég és föld között s betölti lelkét az apostol szava: oh én szerencsétlen ember! Ez a legsötétebb éjszaka.

Ebben a pillanatban a gyöngye ember elveszti egyensúlyát és megroppan. A keresztény lélek pedig áll, egy nagy magában áll... és nem roskad össze.

Áll és a keresztre tekint... Krisztus is így volt... a getsemáni és Golgotha drámai harca megelevenedik... 5 is egyedül, Istentől elhagyatva, minden vigasztól megfosztva, a halálig keserű elhagyottság kelyhét fenéig ürítve, körülötte alvó tanítványok... és ebbe az észbontó nagy sötétségbe beléállítja nagy hitét! Ez a kép, ez a hűség és szeretet a mi erőnk! Ótőle tanuljuk, hogy a szeretet erősebb, mint a szenvedés, hogy Isten akkor is szeret, mikor elhagy s hogy ilyenkor kell igazán kitartani; ő nevelte belénk az istenfiúság, a halhatatlanság hitét; ő mondta, hogy Isten, a mi Atyánk, kinek tudta nélkül hajunk szála sem görbül; hogy annak, aki kitart, minden javára válik; hogy csak az támad föl és ül az Atya jobbján, aki a szenvedés tüzét kiállja (Ján. 14. 1.). Ezek a gondolatok és reménykedések a keresztyén lélek erősségei, ezek azok a tankok, melyekkel legázolunk minden sötétséget, a természet minden lázongását. Kivül, belül sötét viharok tombolnak, recseg-ropog a világ, itt is, ott is beszakadnak a gátak, de a roskadozó világgal, a rám boruló sötétséggel szembe helyezem azt a győzhetetlen hitet: „én nem vagyok egyedül, az Atya velem van... bízzatok, én meggyőztem a világot”. (Ján. 16. 32—33).

Krisztus a szenvedést a természetfeletti világ légkörébe helyezi, a Golgotha a húsvéti feltámadás aranyos háttérében áll. A keresztyén lélek szenvedéseiben „nyitva látja az eget” és azt mondja: *quid hoc ad aeternitatem?!* Krisztus nemcsak kereszttet adott, hanem erőt is; ráutal az erő forrásaira: az örökkévalóságba vetett hitre. Amint Krisztus halottaiból feltámadt és ezáltal, legyőzve a szenvedést és halált, belépett az Atya dicsőségébe, úgy a keresztyén is a boldog reménység erejében küzd és győz! E nélkül a szenvedés elviselhetetlen. Az örök életbe vetett hit nélkül az élet-

nek nincs értelme. Pusztán emberi ésszel, filozófiával nem lehet a szenvedést elviselni. A földi lét határain belül a szenvedés számára nincs orvosság. A legfényesebb gondolatok is erőtlenek a szenvedés perceiben. Azt mondják, a szenvedés nemesít — mások azt tapasztalják, hogy letör; azt mondják, a szenvedés tökéletesít, — de a hitetlen azt feleli: „mit ér az oly tökéletesedés, mely boldogságomat rabolja”. Akárhogy is nézzük a súlyos kérdést, az emberi ész sohasem fog megnyugodni a saját szenvedésén, azt ésszerűnek, magára nézve kötelezőnek nem fogja elismerni; a szenvedés és boldogságvágy egymásnak ellentmondanak. Élni, élni és nem szenvedni! És aztán! aki a szenvedés szükségességét hirdeti, adjon erőt elviseléséhez is! Nemcsak egyeseknek, hanem az egész világnak! Mutasson rá az áldozat célszerűségére és győzze meg a világot, hogy a keserv, a fájdalom percei nem vesztek el, hogy a legsötétebb szenvedés: a halál nem buta vég; hogy van kárpótlás a veszteségekért s lesz még ünnep a világon! A filozófusok hallgatnak, Krisztus pedig az égbe mutat: „ti most szomorkodtok, de majd viszontlátlak titeket és örömtöket senki el nem veszi tőletek” (Ján. 15. 22). Boldogok akik üldözést szenvednek, mert övék a mennyek országa (Mt. 5. 107.). A szenvedés nem ésszerű, azt csak hittel lehet győzni. Abban a másik világban való hittel, hol megszűnik a szenvedés, de nem az élet; hová a lélek szenvedéseinek tűzésében megtisztulva jut el s hol a szenvedés és boldogság egy örök isteni szinfóniában csendül össze; hol megszűnik az öntudat sötétsége, a lét befejezetlensége; hol nem lesznek vágyak; hol a megváltott akarat békéjének városa van; hol az Istent, a tökéletes boldogságot és igazságot színről színre látni fogjuk; hol megszűnik minden nélkülözés és harc: ott fogunk

megnyugodni és szemlélni; szemlélni és szeretni; szeretni és dicsérni.

«Ibi vacabimus et videbimus»

Videbimus et amabimus:

Amabiraus et laudabimus,

Ecee quod erit in fine sine fine.”

(Szt. Ágoston «Isten városa».)

IX. FEJEZET.

Uram, gyújts világosságot!

(Meditáció a szenvedésről. Suso nyomán.)

Gondviselő Atyánk, áldunk Téged a napsugárért, e teremtett szép világért, az élvezett, ingyen kapott örömeikért! De áldjunk-e, Atyánknak nevezzünk-e a reánk boruló sötét éjszakáért? Szeretet Istene, miért méred gyermekeidre az ész-bontó szenvedést, a külső csapásokat és benső harcokat? Uram, ez előttem sötét, fájó titok! Oly könnyű a szenvedés üdvösséges voltáról elmélkedni; könnyű másokat vigasztalni, könnyű a szenvedést dicsőíteni — mikor távol van tőlünk; de mikor mi magunk szenvedünk — akkor elalszik világossunk, eltűnik erőnk és szertehull a lelkünk, mint a szétfolyó viznek cseppjei. A lélek, mely a Te alkotásod, öröme vágyik — és mégis sokat kell szenvednie. Uram, gyújts világosságot!

Az Úr Jézus szava: „Az. én világosságom a szeretet. A ki nem szeret engem, sötétségben marad. A mint engem szeret az Atya, úgy szeretlek én téged és barátaimat. Nézz a keresztre és láss! így jutottam én az Atyához. Földi életem az út, szenvedésem a kapu, melyen át kell menned, ha ahhoz akarsz jönni, a kit keres és szeret a lelked”.

Uram, nem értem, miért kell különösképen sokat szenvedniök azoknak, kik a Te barátaid! Oly kevesen szeretnek téged, félnek Tőled, a Te ajándéktól!

Az *Úr szava*: „Így a kishitű és kicsinyes lelkek beszélnek! Te azonban emelkedj ki földízü gondolataidból, hajolj leked fölé, nyisd ki szemed és láss! Lásd meg, hogy ki vagy, hol vagy, hová, merre tart a leked! És akkor be fogod látni, hogy barátaimat mennyire szeretem. Te az Isten hasonlatossága, a Szentháromság temploma, az örök élet magja vagy; te vagy a végnélküli vágy, a tengerfenék, melyet nem tud betölteni az egész világ, mert a világ öröme nem több, mint egy csepp s mi egy csepp a tengerben? Ha nem tudnád, mit tesz szenvedni, nem tudnád mit tesz örökké élni. A síralkak völgyében kell élned, hol szeretet és fájdalom, sirás és nevetés, öröm és szomorúság együtt van; itt nincs tökéletes öröm, mert az élet sokat ígér, keveset ad, álhatatlan és rövid. Ne szomorkodj tehát azon, a mit miattam elveszítesz, hanem örülj annak, a mit általam nyersz!”

Uram, édes Uram, kezd derengeni lelkem homálya, engedd, hogy tovább ostromoljalak: Ha a szenvedés tényleg a Te ajándékod, ne engedd, hogy kiejtsem kegyelmedből a drága kincset, vagy hogy összeroskadjak súlya alatt! Taníts meg Uram, hogyan kell győzelmesen szenvedni és kitartani!

Az *Úr Jézus szava*: „Ha szenvedés ér, legyen az önkényt vállalt, vagy kényszerű, mond rendületlenül; amint én mondtam: Atyám legyen meg a Te akaratod! Ne húzódjál, ne inogjál, ne zúgolódjál, hanem csinálj nyomorúságodból erényt és ne akarj terhedtől akaratom ellenére menekülni, hanem légy alázatos és hálás”.

„E sötét percekben gondolj arra, hogy az én lakásom a tiszta lélek, ez az én gyönyöreim paradicsoma; nem engedem, hogy a lélek földi szeretetnek és örömeinek rabja legyen. Tövisekkel szórom tele azt az utat, hol a lelket földies vágyai viszik és fájdalmakkal állok mindenütt útjába, hogy el ne szakadjon tőlem és

sebeket ejtek minden szíven, mely tőlem távol akar megpihenni. És ha valamennyi szív egy szívvé olvadna, nem bírná el azt a gyönyörűséget, mellyel én fogom jutalmazni a megtagadott életörömökért. Az Isten édes-ségéhez a keserűség útja vezet! Fiam ezt kevesen akarják érteni, mert „sokan vannak a hivatalosak, de kevesen a választottak”.

Könnyű, Uram, beszélni, de nehéz a szenvedésben kitartani.

Az Úr Jézus szava: „Ne a fájdalomra gondolj csupán, hanem a győzelemre is. A szenvedés fájdalommal jár, azért nevezzük szenvedésnek. Nagy fájdalom a szenvedés, de még nagyobb öröm az elviselt szenvedés tudata. A szenvedés nyomában rövid fájdalom és örök szeretet jár . . . A szenvedés legyőzi a fájdalmat. Ha lelked csordultig megtelnék édességgel, világossággal és vigasszal és az isteni szeretet harmatában fürödnek, mindez nem érne fel a szeretetből vállalt szenvedéssel és kemény elhagyottsággal, melyet Istenért viselsz. Mert százszor biztosabb annak békessége és üdvössége, kit Istenéhez, hozzám hasonlóan, nem a derűs szeretet, hanem a borús szenvedés fűz. Ha tudásoddal a csillagvilágokon áthatolnál, ha az isteni szeretet titkairól az angyalok nyelvén beszélnél, ha a nagy művészek csodás látásainak mind birtokában volnál, mit érne mindez ama fényességhez képest, melyet az alázatos szenvedés nyújt a léleknek? Mert a tudás, s az élet örömei jóknak s rosszaknak közös kincse, a szenvedés csak Isten választottaié. Ha arra a különbségre gondolsz, mely az idő és az örökkévalóság között van — inkább száz évig fogsz tüzes kemencében gyötrődni, semhogy egy pillanatot 13 elveszíts a szenvedésért járó örök jutalomból”.

«Mert miről is zeng a szenvedés hárfája?»

«A szenvedés a világ szemében elhagyottság és

sötétség, Isten szemében Istenközelség és mennyei fényesség, nagy méltóság, végtelen érték, az Úr haragjának engesztelése, irgalmának szerzője. Rejtett kincs, belülről való világok fakadó forrása. A szenvedés jó barát, a világ álarcos barátságából kijózanít és Istenhez kényszerít. Tűz, mely tisztít; csökkenti a hazug örömeket, növeli a kegyelmeket. Kovász, mely erjeszt s a földi emberből isteni embert formál. Angyal ez, ki megóv a nagy kísértésektől, felráz nehéz, halálos álmokból. A szenvedés világosság, mely a lélekben eloszlatja a sötétséget, önismeretre vezet, s erőt ad, hogy a magad lábodon járj. Megnyitja az élet mélységeit s megláttatja örök szépségeit. Alázatra s türelemre int, a tisztaság őrzője, üdvösségünk záloga. A ki nem szenvedett, keveset látott. Nem látta meg az Isten ragyogását a lélekben, nem érezte azt a menyekzős hangulatot, mely akkor a lelket betölti, mert a szenvedés áldott perceiben leválik a lélekről minden bűnös, alantas földi vágy s csak ketten maradtok: könnyeidtől megtisztult lelked és az Úr! És felhangjának a menyekzős dalok, a tiszta, megbékült örömdalok! A világ szegénynek tart, te pedig gazdagnak érzed magad, mert tied az örökkévalóság ...»

Uram, édes Uram, úgy van, a mint Te mondd! A hol Te vagy, ott van a szeretet s a hol a szeretet kezdődik, ott megszűnik a szenvedés. Mikor lelkem fölé hajolsz és rámcsókolod jelenlétednek mézédességét, akkor keserűvé válik minden édesség és édességé minden keserűség; akkor kezd a lélek betelni a te gazdagságoddal, mely a világ szemében szegénység; akkor kezd a kereszt fényben úszni!

Azért, Uram, ne a keresztetől óvj — jaj annak, kinek nincs keresztje — hanem óvj meg a Téged-elhagyás keresztjétől, mely megkettőzi az élet kiké-

rülhetetlen keresztjét! Akarom a keresztet viselni — a Te keresztedet!

Mi az élet nélküled? Pillanatnyi gyönyör, melyben az „igen” követi a „nem”. Te pedig vagy az örök „Igen”! Az élet sötétségében csak Te voltál és lehetsz világosságom; szálnalmas látszatosságában Te vagy a szíveket vizsgáló; Te vagy a Megértés, a Hűség, a halálárnyékában az Élet, a didergőn, fázó téli időkben az örök szeretet, az édes ölelés!

A ki hozzád akar jutni, ne habozva menjen, hanem a vőlegény szívével. Menjen át az érzéki világ látszatosságán, ez az első éjszaka; menjen át a magában bizó gondolat terméketlen mezőin, ez a második éjszaka; menjen át a hit homályán, ez a harmadik éjszaka. És akkor feltűnik majd a hajnalcsillag!

És ha a csillagok kialusznak? Ha a végnélküli sötét folyosóknak nem tudunk a végére jutni, mit tegyünk Uram?! Mit tegyek, ha egyetlen világosságom, Te is elhagysz? Mit tegyek, mikor a lelkemből minden era, jelenlétednek minden érzete elszáll, — a teljes elhagyottságnak rémes éjszakájából hová fusson a lélek?

Az Úr Jézus szava: „E sötét éjszakán, melyen mindenki keresztül megy, ki az Atyához akar jutni, gondolj az én getsemani és golgothai éjszakámra, mikor az én szívemből is felszakadt a sóhaj: Atyám, miért hagytál el engem! Könnyű szenvedni akkor, mikor lelkedben az isteni szeretet szívárványszem ragyog, de a hősies és érdemszerző szenvedés az, mikor az Isten megvonja tőled vigaszát. Ilyenkor ne felejtse, hogy az Isten szellem és lélek és veled van akkor is, ha vigaszát nem érzed! Jelenléte titokzatos és csak azok látják rejtőző arcát és érzik erejét, kik kitartanak hitben és erényben! Jelen van ő akkor is, ha távol van tőled. Akkor tudod meg, ki ő neked! A barátság

értékét az elválás perceiben érezzük; Mikor a szeretet elválik a szeretettől, akkor tudjuk meg, mi a szeretet. Az Isten a lélek fel és eltűnő napsugara s ha e nap felhők mögé bújik, a nap akkor is az égen van! És ha csak a tövisek szúrását érzed, gondolj arra, hogy a hol a tövisek szúrnak, ott van az Ő szeretetének rózsabokra.

Uram, csodálatos fényességem, nyiladozik lelkem szeme, és csókolom a Te keresztedet, az én lelkem keresztjét, bennem vérző szereteted királyi útját és imádom kincsemet, a bennem lakó és üdvözítő rejtett Istent!

X. FEJEZET.

Sorsunk a síron túl.

Az élet és Evangélium között mély, azt mondhatnám áthidalhatatlan ellentét van. Maga az Üdvözítő rámutat erre az ellentétre: „*Nem lehet két úrnak egyszerre szolgálni!*” Nem lehet a világ¹ és Isten előtt egyszerre hódolni. A világ világossága az Isten szemében sötétség-, bölcsesége balgaság. Az Evangélium a világ látszatossága helyett bensőséget, önzése helyett önfeláldozó szeretetet, az élvezet filozófiája helyett áldozatot, az erőszak helyett az erkölcsi érzések uralmát sürgeti. A krisztus-követés az élet széles útjáról az önuralom, tiszta lelkiismeret szűk, megpróbáltatásokkal teljes ösvényeire terel: „*A ki követni akar engem, vegye fel keresztjét, tagadja meg magát és így kövessen engem*”. (Mt. 16, 24.)

A kereszt fényessége ráesett a világra és árnyékától fakó és színtelen lett mindaz, a mi ezelőtt a csattanó életkedv vakító színeiben ragyogott. Azóta egy más világ ragyogó színeinek hátterében — *sub specie aeternitatis* — nézzük a dolgokat, az élet fényes ígéretei elvesztették varázsukat. A végtelen élet leereszkedett a véges világba, leleplezte igazi arcát s azóta, bármerre fordulunk, a végesség és elmúlás érzésével tekintünk a síralmak völgyére. Egy új hazának, az Isten városának polgárságáért küzdünk, ezért imádkozunk, ezért tagadjuk meg magunkat, ezért szenvedünk. Az új hazának partját nem látjuk, miként

Kolumbus sem látta az új világrészt, de meggyünk feléje, azzal a reményteljes, megbékült lelkülettel, melyet a kis Lisieu Teréz jelez: „Après ma mort je Ferais tomber un pluie de roses”. Halálunk után rózsaesőt hullatunk a földre.

A ki csak a látszat után indul, az nem érti meg a kereszténység szellemét. Annak szemében az Egyház parancsai, a bojt, az önmegtagadás, a szüzi élet, az áldozat, mind megannyi érthetetlen, sötét pont; azok azzal a váddal lépnek elének, hogy megnyomorítjuk a természetet és sajnálkozó tekintettel kísérek, a miért nem élvezzük szabadon ezt a szép életet, melyet csak egyszer lehet végig élni.

De a kik áttörnek a látszaton s a dolgok mélyén megpillantják az aranyos hátteret, azok látják, hogy a kereszténységben mindennek mély értelme van, s hogy más életrend, emberhez méltó élet nem is lehetséges, mert minden, de minden, a természet, a lélek azt kiáltja: „*Conversatio nostra in coelis est*”, a mi törekvéseink végső célja, az örök élet; a szellem és igazság tengermély élete.

Ezért nyújt az Egyház az ujj szülött felé égő gyertyát és e szavakkal bocsájtja küzdelmes útjára: Fogd ez égő gyertyát, őrizd meg a kegyelmeket, tartsd meg Isten parancsait, hogy élhess örökkön-örökké, ut vivas ut saecula saeculorum . . .

A görög világ rajongó természet szeretete helyébe a lélek szeretete lép s az élet súlypontja a külső világból a bensőbe kerül. A természet elvesztette csábító erejét és szinei és ígéretei fakóvá lettek a lelki szépség ragyogása és ígéretei előtt! A természet nem rossz, mert az Isten szépségének ragyogása ez is, de csak akkor, ha a lelki értékek által megdicsőül. A minék igazán, fenntartás nélkül örülni kell, a miért áldozatot kell hozni, az az erkölcsi tökély, a kegyelemteljes élet-

ez a kincs, mely el nem vész. A lélek saját mélységeinek tudatára ébred s a felébredéstől kezdve nem ringatja magát álmokban e világ múló értékeit illetőleg s veszteségein túlságosan nem búsul.

A legsötétebb vonás a halál, de mögötte felragyog a halhatatlanság haláltgyőző hite. A hitetlenség bomlik az élet után és összeomlik a sír sötét gondolatai előtt; mi nem bomlunk az élet után és nem törünk össze „a mors imperátor” láttára; mert nekünk a halál nem végső állomásunk, hanem olyan éjszaka, melyet követni fog a hajnalhasadás. A halál az végső állomása egy nagy sötétségnek, utána jő a világosság, utolsó rezdülése egy nyugtalanságnak, melyet a béke követ. „Dicsérünk Téged Uram — mondja *asszisi Ferenc* — hogy napot adtál, mely minket éltet, és hogy testvérünkül rendelted a halált, mely szeretetteljesen vezet az örök hazába.” Testvérünk a halál! Hangja első hallásra lesújtó! Második hallásra felemelő! Mert a halál nemcsak bomlasztó erő, hanem olyan erő, mely Istentől jő, hogy az egész világot az örökkévalóság útjára kényszerítse „*az egy olyan harcós, ki az Úr színe előtt vágat és utat tör a halhatatlanságnak*”. Ante faciem eius ibit mors . . . Incurvati sunt colles mundi ab itineribus aeternitatis sui. (Habakuk, 4. 6. 13.)

Az örök élet reménye Istennel való eljegyzésünknek nászajándéka; a siralmak völgyében könnyes lelkünk felhangzó menyekzős dala, erőnk és békénk fakadó forrása, szívünk tüzes vonzalmainak tündérszárnya.

Ám jő az ellenséges ember, a nagy konkolyhíntő s a tudomány tólpip)an⁷ virágdíszében élénk áll s megkísérti a leghősiesebb lelkeket is. — „Ti hisztetek abban, a mit nem látott soha senki? Ki jött onnan vissza? Ki biztosít, hogy a földön túl reményeitek valóra válnak? Ti fényről, világosságról, egy szép, balzsamillatos hazáról álmodoztok s azt hí-

szítek, hogy egykor a tietek lesz s lelki gyönyörök Teremtője; remélték, hogy megszabadultok az ólom-súlytól, kikerültök a vigasztalatlanság országából; nos, hát, csak előre . . . előre! örüljete a megváltó halálnak, mert az megadja nektek, nem ugyan a boldogságot, melyre epedtek, hanem egy még sötétebb, még vigasztalatlanabb éjszakát: a megsemmisülés örök éjszakáját.” Nézzünk hát szembe ezzel az ellenséges emberrel! Nézzünk a halál szemébe az elfogulatlan igazság, az öntudat mélységein keresztül!

A halál mozdulatlansága, az élet megszűnése, a szervezet felbomlása nem megsemmisülés s a temető nem az örök télnek, örök jégmezők csillagatlan éjszakájának jelződombja, mert semmi sem semmisülhet meg!

A test nem semmisülhet meg. Az anyag és erő megmarad, el nem vész, csak átalakul. Minden halál, vagyis minden felbomlás egyúttal új születés; a természet oly végnélküli folyam, melyben minden hullám a következőnek szülője. A halál széttépi a testeket s elemeire bontja, de az erők, melyek a testeket éltették, újra egyesülnek és más ruhában újra felélednek. A szertehullott élet csak a mi szemünkben sülyed a megsemmisülésbe, valójában pedig megifjodott, új ábrázattal siklik át az élet kapuján. A dolgok azért vannak, hogy éljenek, megsemmisülés nincs, csak átalakulás. Az emberi test tehát a halállal el nem vész. Mert a halál nem egyéb, mint az életnek visszafejlődése, színéváltozása, az élet, a létezés az örök; születésnek is csak azt a pontot nevezzük, melyben a fejlődő és visszafejlődő élet újra és újra megjelenik.

Ha tehát az anyag és erő meg nem semmisül, akkor a lélek, a mennyiben erő, meg nem semmisülhet; Ha van lélek, akkor az örökké van. Ha van lelkünk, akkor annak sorsa nem lehet rosszabb, mint a természet egyéb erőinek sorsa s a lélekre is vonat-

kozik a tudomány megállapítása „semmi sem teremti önmagát, semmi sem semmisíti meg önmagát”.

Mert pedig a lélek erő, még pedig sajátos erő, melyet az anyagi erőkkel azonossá tenni nem lehet. Ez oly megdönthetetlen tény, melyet az emberi szellem képviselői egyhangúlag elismernek. Öntudata, akarata, csak az embernek van, ezt a több és különb erőt a természet nem ismeri, nem adhatja. A lélek minden megnyilatkozása felsőbb eredetre, új világra utal; *Pascal* szava szerint: «az ember végtelenül felülmúlja önmagát”.

Eltekintve Isten igazságosságától, mely nem engedheti, hogy a világot alkotó erőknek ép a legnemesebbike pusztuljon el, a természetes ész is azt mondja „ha nem tudjuk elképzelni, hogy bármi is, akár mozgás, rezgés, vagy sugárzás megszűnhessen, miért veszne el épen a gondolat?” (Maeterlinck „A Halál”.)

De abból, hogy a lélek meg nem semmisül, következik-e, hogy öntudatát a síron túl megtartja?

A halál titkát fürkésző gondolat számára *az nem megoldás, hogy a halál olyan végnélküli alvás, melyben nem álmodunk, hanem csöndes öntudatlanságban pihenünk a végtelen ölén!* Mert micsoda végtelen az, mely maga is öntudatlan s micsoda örökélet az, melyről nem tudok? Öntudásunkat örökre elveszteni annyi, mint elveszteni boldogságunkat; a halál félelme is onnan ered, hogy félünk öntudatunk elvesztésétől. Ez tehát nem megoldás. Az örök álom a lélek örök halála, rettenetes halál, mely a lélek végtelenbe néző ablakait örökre becsukná; ez a restség és sötétség filozófiája, mely elfelejti, hogy a lélek föl se foghat olyat, a mi nem boldogság. Ő végtelen öröme született, a megismerés, a megértés öröme. Egy bánata lehet csak: ismeri határait.

A modern ember több megértéssel van a lélek

iránt s a felvillanó mélységek elterelik figyelmét a megsemmisülés gondolatától. Halljuk a lélek szavát, felcsendül bennük a másik világ hívogató hangja s mennek feléje, de saját gondolataikkal, s elvesznek a sötétség mérhetetlen térségein. Ezek a pantheisták.

A modern pantheizmus előkelő költő filozófusa *Maeterlinck* „A Halál” c. könyvben ígéri, hogy „az aggódo léleknek, mely rettegve nézi a végtelen sötétet, végső megnyugvást hoz”.

Maeterlinck elveti a megsemmisülés gondolatát, mert ez lehetetlen. A halál az életnek egy új formája ép úgy, mint a születés és ha boldog várakozással ünnepelünk emiatt, ugyanígy ünnepeljünk a sír küszöbén is. Mert tegyük fel — írja — hogy a gyermek anyja ölében már öntudattal bír; hogy az ikrek valami homályos módon közölhetik egymással benyomásaikat, félelmüket, reménységeiket. Tegyük fel, hogy az ikrek egy napon megtudják, hogy el kell hagyniok az ő homályos, de gondtalan, zavartalan életüket, hogy meg kell születniök, át kell menniök egy ismeretlen világba, ki kell szakadniok enyhe rejteküktől, örökre elhagyniok ezt a kicsiny, de békés létet s belevetődniök egy egészen más elképzeltetlen, határtalan életbe? Mekkora lenne a rémületük! A mily nevetséges az ő rémületük, ép oly nevetséges a mi halálfélelmünk. A sír nem félelmesebb a bölcsönél. Az is születés egy ismeretlen, jobb világ számára; a halál a mi utunk, az vezet ahhoz „a tündéri hajnalhoz”, abba a csodás titokba, a hol se boldogtalanság, se szenvedés nem lehet többé.

Milyen lesz a mi életünk abban a Végtelenben? A pantheizmus erre azt feleli: az a végtelen nem egy jóságos Atyának, egy örökké változatlan boldogságnak országa, mert a végtelen nem lehet személy! És mi sem leszünk azok, a kik vagyunk, énünk ott nem ma-

rad meg, hanem felolvad a végtelenbe. Az a végtelen — mondja — egy feneketlen világszellem, mely nem jutott el teljes öntudathoz, szüntelen keresi magát, nem tudja mit akar, végcélját eltakarja a mérhetetlenség árnyéka. Az ember belészakad a mérhetetlen fejlődésbe s ott aztán legmerészebb álmai is valóra válnak. Örökké előre törtet megmérhetetlen pályákon a végtelen ölében s boldogsága az, hogy végtelen. Mi hozzá tartozunk s ő mi hozzánk. Az ő lehellete a mi lehelletünk, az ő célja a mi célunk s mi tudjuk minden titkát. Minket növel, minket telít. (Maeterlinck „A halál 9. és 10. fejezet.)

Mikor e gondolatokat végiggondoljuk, úgy érezzük, mintha egy végtelen ködtenger örvénylő mélységeiben egyre mélyebbre csúsznánk s végre teljesen elmerülünk a mélységben. Költészetnek is szomorú és silány!

Mert miről van szó? Boldogok akarunk lenni, azaz öntudatunk megbékülését, tovább élését reméljük. Ezt a reményt veszélyezteti a halál! Ki kell tehát húzni méregfogait, „ero morsus tua o mors”. Én, az én személyes életem akar diadalmaskodni az enyészet felett. Am Maeterlinck hite a halál félelmet nem győzi le, mert a földi lét bizonytalanságából egy másik világ még nagyobb bizonytalanságába sodor.

Mert miféle boldogság az a tudat, hogy halálom után, a helyett megpihennék, az ismeretlen végtelen ölen tovagördülök, mint egy golyó? Ki ez a végtelen? Egyszerű szellem, vagy végtelen sok apró öntudat kapcsolata? Mi lesz ott a sorsom? Rész leszek, vagy egész? Lesz-e ott fájdalom? keresés? Úgy látszik, igen. Ugy látszik, hogy ott is tovább kell fejlődniem s a gondolatnak tovább kell száguldnia világról-világra, magát meg nem ismerve az önmagát nem ismerő végtelenben s úgy lehet, hogy ez a végtelen egy kegyet-

lenül zsarnok világszellem, irtózatosságot rabja s öröme telik magamagának s minden létezőnek gyötrelmében; úgy látszik, hogy beláthatatlan síkságokon át vezet ott éltünk egy teljesen ismeretlen világfolyamatnak végső célja felé. Az út nem biztos, a cél nem biztos, csak az biztos, hogy rabjai leszünk a Végtelennek. Lehet, hogy van öntudata s hogy végül megbékül, megpihen, de lehet az is, hogy nincs öntudata, hogy egy végtelen chaosz, melyben jók és gonoszok együtt vannak. Ne nyugtalankodjunk: „a végtelen nem akarhat velünk rosszat s bízzuk rá sorsunkat, *egyé* legyünk vele s ha minket bánt, önmagát bántaná meg”.

íme, egy helyett, ezer rejtély merül fel. És ezért a homályos ábrándozásért feláldozzuk benső világunk gazdagságát, öntudatunk, erkölcsi világunk kincseit? Láthatjuk, mily könnyű lerombolni a hit egyszerű, de biztató gondolatait s mily nehéz helyökbe újakat állítani!

Ez a tanítás nem felel meg az emberi természet boldogság-vágyának, homályos szavai mögött semmi pozitív tartalom nincs.

A túlvilágot csakis úgy fogadhatjuk el megnyugtató végső állomásnak, ha ott a mindenség már megtalálta önmagát, vagyis ha az a Végtelen a tökéletes lét telje s mi is részesei leszünk ennek a létnek. Nem akármiféle végtelent, hanem a végtelen boldogságot, keresi az öntudat, öntudatos és mégis végtelen, személyes és mégis tökéletes boldogságot! Az öntudat föl sem foghat olyat, a mi nem személyes boldogság, öntudatnak öntudathoz, szívnek szívhez való viszonya.

A hit világosságától elszakadt emberi értelem tehetetlenségének megérzése szüli azt a vágyat, valamiféle közvetlenebb és biztosabb megbizonyodást szerezni a másik világról. *A spiritizmus ezt ígéri. Hir-*

deti, hogy a „médiumban” megtalálta azt a telefon kagylót, mellyel a másvilágba átszólhat s hogy a felhívásra maguk a másvilág szellemei válaszolnak és tudunkra adják annak a másik világnak a titkait.

Nem mondom, hogy a szellemekkel való érintkezés ámitás. De annyi bizonyos, hogy bármilyen titokzatos és megfejthetetlen jelenésekkel van is itt dolgunk, azok a szellemek semmi olyant nem mondanak, a miből egy másik világ kinyilatkoztatására bizonyossággal kellene következtetnünk; semmi olyanról nem értesítenek, a mit mi földön élő emberek nem tudhatnánk s a mit a távolbalátással, a gondolat átvitelével, a lélek tudat-alatti megsejtéseivel megmagyarázni nem lehetne és sokkal valószínűbb, hogy itt nem a túlvilág szól hozzánk, hanem az a „másik”, eddig még ki nem tapogatózott világ, melyet a lélektan „tudatalatti” világnak nevez.

E tekintetben hivatkozom azokra a kiváló lélek-búvárokra, kik e jelenségeket a legszigorúbb vizsgálta tárgyává tették. *William James* neve mindenki előtt ismeretes. A nagyszámú idevonatkozó kísérletek közül, melyek 23 kötetet tesznek ki, csak arra az egyre hivatkozom, melyet James tett. A Lélektanulmányi Társaság elhunyt titkárát, Hodgsont idézi meg, a ki megígérte, hogy halála után megjelenik és bőven fog nyilatkozni a másvilágról. Hodgson meg is jelenik. Sok semmit mondó fecsegés után William James feladja neki a nagy kérdéseket: „Hodgson hát mit mondhatnál nekünk a túlvilági életéről” De a halott kitér ez elől és kibúvót keres. „Nem üres képzelődés az — mondja, — hanem valóság”. — „Hodgson — firtatja tovább James — úgy éltek, mint mi emberek?” — „Hogy mondja?” kérdi a szellem, mintha nem jól értené. — „Úgy éltek, mint mi” — kérdi újra James? „Van ruhátok, házatok”? „Igen van házunk, de ru-

hánk nincs. Jaj ez örülség! Várjatok egy kicsit, el kell mennem . . . „De visszajössz?” „Vissza”. — „Elment kicsit lélekzethez jutni”, — jegyzé meg egy másik szellem, a ki hirtelen megjelent.

Ilyen és hasonló válaszokat adnak a szellemek. Legtöbbször oly jelentéktelenek, gyerekesek, hogy azokból szellemek tényleges megjelenésére következtetni nem lehet. „Akárhogy vizsgálom a tényeket, akármily különös, vagy rendkívüli is némelyik, olyat egyet sem találtam, a melyik a másik világból fakadt volna. Azt mondhatnám, hogy mindezek csak határszéli villongások, de nem mondhatni, hogy a határt átlépték”. Ha a szellemek tényleg megjelennek, bizonyítsák be létezésüket! Hiszen ők ezt könnyen tehetik! Ok ismerik a titkokat. Miért tengődnek folyton a földi lét és emlékezés mezején? Miért jönnek mindég üres kézzel vissza? Érdemes volt átszorulni az örök mezőkre nyíló rémes szűkületen, hogy azután eszükbe jusson, hogy nagybácsinkat Péternek hívták, unokafivérünket Pálnak, értágulása volt, meg gyomorbántalma? Nem csodákat várunk, de joggal megkívánjuk, hogy a tér és idő korlátaitól megszabadult s a végtelenben immár fürdő lélek ne pepecseljen azzal, a miről anyaghoz kötött korában átallott volna beszélni”. (L. Maeterlinck I. m. VI. fejj.)

Hagyjuk e terméketlen álmodozásokat és sötét folyosókat, melyeknek sem ajtajuk, sem ablakuk nincsen! Ezek a jelenségek inkább az orvosokat, a pszichopathológiát érdeklik, nem pedig az ép idegzetű, napsugaras hívő lelket!

Mily másként hangzik a hittől megvilágosított értelem szava! „*In lumine tuo videbimus lumem*” „A Te világosságodban meglátjuk a világosságot”. Mily egyszerű, főséges a mi Credonk! Hisszük, hogy a lélek élete a földön nem befejezett, hanem a végte-

lenbe fog nőni a síron túl; hogy a halál a leg-utolsó ellenség, melyet legyőz ami hitünk „*novissime autem destituetur inimica mors*”; az egy oly határkő, melyen túl megszűnik a homály, a fájdalom, a keresés-, melyen túl a Végtelen Igazság, Béke óceánja van s mi egyéniségünk és öntudatunk megtartásával fogunk pihenni a végtelen ölen. A halállal leválik az élet kemény burka, megszűnik a jelképes látás, kilépünk a térből és időből s az öntudat határoltságából s a lélek tele-szívja magát a Végtelennel s látni és élvezni fogja azt színről-színre. „Látni fogjuk úgy, amint van”. Ez lesz a *beata visio*, a boldogságos látás és örökké méz-édes tapasztalás, a „*beata possessio!*” Ez lesz az akarat örök békéje! Az örök szabbath! Vágytalan nyugalom, de nem unalom, mert ahol a szeretet végtelen, ott a birtoklás és élvezet lorrásai szakadatlanul folynak. Az lesz az igazi élet, az „élő vizek fakadó forrása”, az örök hymnus „*misericordias Domini in aeternum cantabo*” (Zs. 88. 27.) Az örök béke nem örök halál. A halál az öntudatlanság békéje, az örökélet az öntudat békéje. Az Isten élete nem változás és mégis öiök végtelen tett, örök birtoklás, örök harmónia s a mi életünk az ő élete lesz „mi pedig födetlen arccal tükrözzük vissza az Úr dicsőségét, mindannyian ugyanazon képmássá változunk át, egyre fényesebbé — „*a claritate ad claritatem*” (II. Kor. 3. 18.) S benne, mint valami feneketlen tónak tiszta tükrében meglátjuk mindazt, miután szívünk tisztasága vágyott, felcsendülnek majd a végnélküli menyegzős dalok s az öröme-nek örökké osztatlan birtoklásában fogjuk zengeni a megváltott lelkek hiányt nem ismerő boldogságának örök Ámenjét! Megpillantjuk majd az örök fényben úszó hajlékokat, vonzalmainknak aranyszőke városát s benne a tiszta lelkeket, a fénylő margaréthákat aranykő-foglatban. Pihenni fogunk az örök május

harmatos völgyében, melyen keresztül a tiszta szeretetnek pillantásai szállnak, keresztezve egymást, lélektől lélekhez s hogy fogunk majd fürödni az örök szépségekben s önfeledt boldogságban hogy fogunk nézni a magát kinyilatkoztató Élet szemébe!

Ezek azonban csak képek, a hívő képzelet látomásai.

Ha pedig kérдем, *mi jagon hiszem azt a másik világot, melyben öntudatom túléli és legyőzi a „mors imperátor”-t*, a halál sötéttségét, akkor elsősorban is utalok bizonyos lelki tapasztalatokra, tényekre, melyek egy másik világ nélkül teljesen érthetetlenek s csakis úgy foghatók fel, mint egy távoli, láthatatlan világnak hatásai.

A modern kinetikai világszemlélet zseniális megalkotója *Hertz* mondja: „Ha befejezett egységes világképet akarunk alkotni, akkor a látható dolgok mögött rejlő láthatatlan dolgokat kell tekintetbe venni, melyek az érzéki világ korlátai mögött rejtőzve, állandó, mély hatást gyakorolnak a látható világra.” (L.Reinke „Naturwissenschaftliche Vorträge” 329 Ö.) Szakasztott így vagyunk a szellem világával. Az öntudat közvetlen tényei, a lélek tapasztalatai mindmegannyi ablak, melyeken keresztül egy más világba nyílik kilátás; a lelki élet látható képei mögött egy láthatatlan élet arca rejtőzik, a lélek befejezetlen élete telítve van egy másik világnak rengéseivel; a lélek az egy olyan mágnes, melynek iránya a Végtelen.

A lélek legmélyebb, legünnepélyesebb vágya az, hogy a befejezetlen, sötétben álló öntudat valamikor tökéletes létbe szökjön. Minden ember lelke — öntudatlanul is — olyan föld, mely az örök élet csiráival van telehintve.

A legelső ilyen mag, mely kikelni vágyik, *az Igazság!* A mit a múlt század legkiválóbb szelleme *Newman* választott sírfeliratául: „per umbram et imagi-

nem ad veritatem” „homályon és jelképen át az igazsághoz” az a mag ott szunnyad valamennyiünk lelke mélyén. Ködben állunk, s e sötét, jelképes világon át törekszünk az Igazság tájaira. Minden ember filozóf, ha nem is ért filozófiai rendszereket, mert mindenkinek a lelkét gyötri a kérdés: honnan jöttem, hová tartok, miért élek, mi vagyok én, mit jelent az engem környező világ-óceán? A látható világ mögött rejtőző nagy titoktól hangos a lelkünk s hiába akarunk szabadulni a titoktól; a mi lelkünk olyan hajó, mely horgonyát egy másik világ partjára veti. Az igazság vágya hajt, de a lélek örökké szomjazik. Tudomány, bölcelet ki nem elégítik, könyvtárak meg nem nyugtatják. *Newton* lángelméje bevallja: „Nem tudom, mit fog a világ gondolni rólam; de én úgy tűnök fel magam előtt, mint egy gyermek, ki a tengerparton fényes kagylókkal játszik, de az igazság óceánja melyen titkolózva hullámszik lábaim előtt”. És ha ezerszer annyit tudnánk mint *Newton*, ha ismernék azt, a mit nem ismerünk: a természet összes törvényeit, titokzatos erőit, ha megszámlálhatnánk az atomok milliárdjait, ha betekinthetnénk az élet csodás műhelyébe, a lélek mérhetetlen folyosóiba, a történelem rejtett útjaira, akkor is nyugtalan tekintettel néznénk a láthatatlan világok titokszerű szemébe; akkor is azt visszhangozná a lelkünk: több világot, több világot!

„Und ein Bätsei die Welt, und ein Bätsei auch du
Und ein Bätsei der Kampf und ein Bätsei die Buh'
Und ein Bätsei der Sehmerz und ein Bätsei das Glück
Und es wandeln die Wellen, nicht eine zurück.

Und ein Bätsei des Schicksals verworrenes Spiel,
Und das schweigende Grab am gefurchteten Ziel.

És dacára érthetlenségének törtetünk előre,

mert hisszük, hogy célhoz érünk „és látni fogunk, a miként van”.

Und doch vorwärts, nur vorwärts, ermattete Brust,
Wie die Wellen im Flusse mit brausender Lust.

(Alfred von Berger.)

”Az igazság ikertestvére a boldogság. Mit keres a lélek? Boldogságot! Vájjon megtalálja? A földi örömök pillanatnyi kielégülése nyomában a csalódás érzései fakadnak. A vágy túlszárnyalja a valóságot; az élet olyan folyam, melyben a remények hullámain a ki nem elégitett vágyak hullámai temetik. Folyton csak előre nézünk és mikor a kitűzött colhoz érve a boldogság istennőjének fátyla lehull, azt érezzük: „ez nem az, a a mit kerestünk”. Így vagyunk a tudománnyal, az étellel egyaránt. Esz és szív egyre csak azt látja, hogy itt minden csak célzás, várakozás. Minden csak távollét, sohasem teljesülés és kielégülés. A megközelítés jegyében állunk? Minden célpont egy másikra mutat, mely megint csak ideiglenes. Mindenütt csak táborozás az élet és sohasem végleges pihenés. Mert a cél az végtelen. „Nyugtalan a mi lelkünk Uram, míg meg nem nyugszik benned, mert magadhoz teremtettél minket”.

Ez a vágy nem mindég tudatos, sőt legtöbb ember azt hiszi, hogy a mi után vágyik, az a véges világ. Kevesen érzik meg vágyaik igazi rugóit. De meg vagyok győződve, hogy a szép élet után bomló világ a végesben tudattalanul is a végtelent keresi. Megfogja ott és úgy, ahol és ahogyan éri. Ha a végest keresné csupán, megtalálhatná és boldog lehetne. De ki mondta el önmagáról, hogy ő boldog? Nem látjuk, a „szép élet” nyomában a kielégítetlen lelkek sötét pesszimizmusát? A lélek természetének leküzdhetetlen erejevei keresi a végtelent, hacsak a végtelen utolsó szikráját ki nem ölte, mert

«Szeretni azt, mi szétömlő alak
Nemes szíveknek kínosan-kevés”.

(Cyrans de Bergerac.)

Élni annyi, mint vágyódni a végtelen után. A mi után vágyódunk, azt szeretjük, és ennyiben — *Dante* szavai szerint — a szeretet mozgatja a világot: a szeretet a legfőbb lény iránt mely felé mindenek törek-szenek.

Valaki, kinél szenvedélyesebben neki sem kereste a boldogságot, a kinél mélyebben kevesen merültek a lélek titokzatos műhelyébe, írja: Mit szeretek? Testi szépséget? Múló báj? Ezt a barátságosan szemembe ragyogó fényt? Sokféle hangnak összesimuló édes zenéjét? Virágok, rezedák, fűszerek illatát? Mannát? Mézet? ölelésre hívogató tagokat? Nem. Mert mindez csak múló, tűnő, a mi csalfa és veszedelmes bájjal szövö át a korlátolt emberi értelmet. A szépség az örök és végtelen, mint a jóság, de a véges elme a múló világon fennakad. Az örök szépségtől kölcsönözzük a bírálat elveit, de nem tőle tanuljuk a használat módját. Minden szépség, ami a művész lelkéből átsugárzik keze alkotásába, abból a minden lélek fölött ragyogó szépségből ered, mely után a lélek lázasan eped. Minden szépség viszfénye, rezdülése a végtelen szépségnek, mely titkon átragyog. A lélek az örök harmóniákat keresi s megfogja az Istent ott, a hol sejtí: arban, színben, dalban, mámorban és azt hiszi, hogy ez az Isten. De eljő az idő, mikor lehull a lepel, s a lélek átlát önmagán: hogy az Isi en szépségét keresi. Pénzt, hangot, illatot, édes ölelést szeret; de oly hangot, mely az idő szárnyain el nem száll; illatot, melyet a szellő el nem ragad; ízt, melyet semmi falánkság meg nem szeret; ragaszkodást. melyet a mulandóság szét nem tép! De hol találja ezt?

Megkérdezte a földet s mindent, a mi a hátán van. Azt felelte: Nem én vagyok!

Megkérdezte a tengert s örvényeit s minden eleven lakóját s azt felelték: nem mi vagyunk!

Megkérdezte a rohanó szeleket, a légi birodalmat minden lakójával s azt mondták: nem vagyok Isten!

Megkérdezte magát a napot, a holdat, a csillagokat; „mi sem vagyunk az — kit te keressz!”

Végül bekiáltott az érzékeit körülvevő mindenségbe.

És felzúgtak hatalmas hangon: „ő a mi teremtőnk”!

Majd végig kutatja lelkét, és lakóit, gondolatait, az emlékezést, sehol sem talál nyugalmat lelke, migmeg nem nyugszik Istenben! Ő az örök ifjú szépség, ki bennünk van, a nélkül, hogy tudnánk róla és eltorzult lelkünkkel belerohanunk ékes teremtette világába. (Szt. Ágoston. Vallomások, X. 6, 26.)

A *harmadik vágy*, mely egy más világra utal, az *erkölcsi jóság vágya*. „Uram a Te arcodnak fényessége rajtunk”. A lélek rejtett mélységében egy arcot látunk, egy eszmény ragyog, és követjük, mint az árnyék a fényt és elérni sohasem tudjuk. Csak a tátongó űrt, a felzokogó mélységet érezzük, mely közte és köztünk van. Lelkünk nemesebb része felfelé vonz: „Magasabbra, egy magasabbra!” Ha távolodom tőle, szomorúság, nyugtalanság, levertség gyötör, ha feléje közelítek, öröm és béke árad. És feléje nem törekedni, szívünkől kirtani nem lehet. Mag van a lelkünkbe hintve, feszül, és kikelni vágyik. Mint jelent e vágy? az örök nyugtalanság, a másba-vágyás? Miért nem pihen a lélek fészében? Mert Isten a fészek! Mert ő a mi örök nyugtalanságunk!

Van bennünk egy hang, mely folyton a világot meghaladó érzésekre hangol s legyőzhetetlen erővel

tiltakozik minden alacsony, földízú gondolattal szemben. Ez e hang nem az én hangom; ellenem szól, akkor is, ha nem akarom!... Igazságot, önmegtagadást, hűséget, áldozatot követel! A jelenből a jövőre utal s a látható világ értékeit áldozatul kívánja a láthatatlan értékekért. A lelkiismeret szava ez! Ha nem egy másvilágnak hírnöke, akkor egy örültnek, egy gonosz démonnak szava! Egyre kiáltja: ez bűn! Ez egy szent, örök Igazság elleni lázadás! Ezért felelned kell az Igazság előtt! Légy tökéletes, igaz, szent, mert én az örök Igazságnak vagyok hírnöke! Egy másik világnak ideszakadt hatalma rajtunk. Eljegyezte magát lelkünkkel s elválást nem ismer.

A lelkiismeret szavát csak úgy érthetem és követhetem, mint egy Végtelen erkölcsi Erőnek visszahangját, az Isten lelkének rezdülését. Isten fiai vagyunk s titkos szózattal terelget az örökkévalóság ösvényeire. A lelkiismeret az az isteni kömpass, mely „megérzi és megtalálja az Istent, ki nincs messze tőlünk, mert az Ő ivadékai vagyunk”. (Ap. Csel. 17. 25.)

Az örökéletnek ez a telhetetlen vágya elhomályosítja a földi örömöket s a korlátoltság és elmúlás tudata szüli azt a melancholikus, könnyező lelkületet, melyet a *Prédikátor könyv* hirdet: az élet összes örömeivel és fájdalmaival, tudományával, kincseivel, tavaszi és téli hangulataival, élvezeteivel s ígéreteivel egy nagy látszat, mely előtt a bölcs embernek csak egy szava lehet: Hiúságok hiúsága és minden csak hiúság” (1, 2.) s az Apostol lelkivilágának is az az alaphangulata: hogy elmúlik e világon ékes ábrázata! „Tempus breve est! Transit figure huius mundi”. (I. Kor. 7.)

Tudom, hogy e ködben álló őszi hangulat nem minden léleknek sajátja, hogy nem mindenki érzi és éli át ily erőteljes öntudattal az elmúlás és végesség gondolatát s hogy következőleg nem mindenki vágyik

ily legyőzhetetlen erővel ama másik világ tájai felé; sokan, túlsokan vannak, kiket az élet felvillanó és vakító káprázata fogva tart és nem engedi, hogy fel-
eszméljenek és lássanak, de abban mindnyájan meg-
egyezzünk és közmondássá lett, hogy nincs e földön
tökéletes boldogság, jóllehet mindnyájan vágyunk utána.

Mindenki számára eljő a feleszmélés ideje! A ki feleszmélt arra, hogy ő lélek s átérezte, mily mélység a lélek, az megérezte, mily üres az élet, s az előtt bizonyossággá lett az örök élet. Mert éreznie kell azt, a mit Krisztus érzett: „*Mit adhat az ember lelkéért*” (Mt. 16, 26); hogy a világ tőlem semmit el nem vehet és semmit sem adhat; hogy e világgal alapjában véve állandó, b-nső kapcsolatom nincs, s hogy e sokat ígérő és szűkmarkú mulandóság csak inger, melynek célja, hogy az örökkévalóság vágyát kicsalja, híd, melyet maga az Úr vert a mulandóság és halhatatlanság közé!

Vannak idők és korok, melyekben a tapasztalatok a lélek öntudatlan mélységeiben rejtve maradnak.

Így a fiatalkor általában nem kedvez a tapasztalatoknak. Miért? Mert ez a képzelődés kora, melyben a forrongó lélek fennakad a látható világon, mely szívárvány színekkel vonja be a valóságot. A tapasztalatlan lélek előtt a sokat ígérő jövő reményei és tervei állnak, s csalogató zenéjük eltereli figyelmét a benső embertől. Felolvad a külvilágban s minden értéket a látható világhoz való viszonyában szemlél. Ez az élet a testi erő és földi érvényesülés jegyében áll, lázasan dolgozik a jövőn és gondolatai csak a felobbanó életvágyak földi színeit tükrözik. Ezek csak az életet érzik s az elmúlás iránt nincs érzékük. „*Responsum mortis non habemus*”: Ez az idő, nem érett meg az igazság felismerésére.

Vannak azután egész korszakok, melyekben az emberiség elveszti érzékét a lelki élet iránt! Ezek

sötét korok, melyekben az örökkévalóság napja felhők mögé szorul. A mi világunk sokat ígérő technikájával, ez a világbírási vágy s ez a túlfeszített életvágly lefoglalta a földet, de elvesztette a lelket. Utcagyerekek lettünk s nem tudjuk, ki lakik a házban. Azt mondják a modernek, hogy ők csak a világ iránt éreznek vágyat s csak e világról vannak tapasztalataik.

Mit válaszoljunk e színvakoknak, a lelkiség e vakondjainak?

Az Evangéliumra utalok. Azt mondja: vannak „élő lelkek” és „holt lelkek”. Az igazságok megismeréséhez nem elég az ész, kell ehhez „lelki szem is”, érzék is. Vannak lelkiállapotok, melyekben elvész érzékünk az igazság iránt. Csak az „élő lelkek” látják az Istent! A művészethez szem kell. Michelangelo szeme, Beethoven füle, a filozófiához intuíció kell, Plato, Pascal lelke; a vallásos tapasztalatokhoz is lélek kell, Ágostonok élő lelke, tiszta, alázatos, igazságos, kegyelemteljes lélek. A ki háttal áll a világosságnak, az nem látja a világosságot. A romlott szív, a kevély elme, a világ élvezeteinek hullámaiba merülő lelkek „holt lelkek”. Ezekről mondja Krisztus „Non hnbebitis vitám in vobis”, „wem lesz élet bennetek”. (Ján. 6. 54.) Üres lelkek, nincs benső világuk, olyan edények, melyekből kifolyik a víz. Nem a maguk életét élik, hanem elolvadnak, elmerülnek a világ zajában. Ezek csak a világ viszhangját hallják. Eletük nem teljes, szemeik le vannak zárva! Csoda-e hát, hogy ha csak az enyészet és halál hangját hallják? A mely lélek elszakadt az élet Fonásától, az halott, s annak nem lehet tapasztalata az örök életről. Ezek a lelkek semmi esetre sem fensőbbrendű egyéniségek, hanem fogyatékos lelkek; kikre *Pascal* szavai vonatkoznak: Il s' agit de nous-même et de notre tout et il faut avoir perdu tout sentiment pour être dans l'indifference de savoir

ce qui en est. (Pensées). E lelkek békéje nem az élet, hanem a halál békéje „*un repos brutal*”, állatias nyugalom, „*extrême basses*”, mély erkölcsi süllyedés.

Ismerjük a szenvedély hatalmát. Szennyes hullámai észrevétlenül inficiálják a testet és lelket s a kétely és hitetlenség fátyolát borítják az igazság napjára. A míg a lélek erői romlatlanok, s az öntudat egységét bűnös szenvedély meg nem zavarta, addig a lélek az alázat lábain jár és befogadja az igazságot; kapuja nyitva áll az eszmények számára; a mihelyt cselekvésünk nem fedi az igazságot; mihelyt a szenvedély úrrá lesz felettünk, eltűnik a lélek fogékony-sága s úgy kezdünk gondolkodni, a mint érzünk. És mivel ily állapotban csak a test, a látható világ igényeit éreztetik hatalmukat, előbb a kétely, majd a hitetlenség hangján kérdezzük: van-e az eseményeknek valóságos értékük? Hány lélek veszi el ilyenképen liúttét s érzékét az örök igazságok meglátására? Az igazság ellen véteni könnyű, de gyászos következménye el nem marad: a megbántott Igazság Lelke elrejtőzik előlünk s beáll a lélekölő kétely és hitetlenség sötét éjszakája.

„A világosság a sötétségben világít, de övéi ők be nem fogadták”. (Ján. 1, 4.)

„De a kik befogadták, azoknak hatalmat adott Isten fiaivá lenni”. (Ján. 1,12.) A tiszta edények, melyekben a forrásvíz meg nem zavarodik. A kegyelemteljes, igaz lelkek! Az Istenszerető, a harmonikus lelkek, melyekben a lélek képességei szabadon bontogatják szárnyaikat. Ezekről a lelkekről mondja Krisztus: „*az örök élet fakadó forrásai nyílnak bennük*”, „*fiet in eis fons aque salientis in vitam aeternam*”. (Ján. 4. 14.) Ezek a szenvedélymentes, mély, magános, eszmélődő lelkek, a tapasztalatok emberei, kiket Isten már kora fiatalsá-

guktól kiválasztott (Bölcs. k. 7. 2.) vagy a kiket korról járó lelki érettség tereli Isten felé!

A szenvedésben megtisztult lelkek. Ne becsüljük le a szenvedők vallásosságát. Tisztító tűzből jönnek, a mélyebb meglátások emberei, „élő lelkek”, kikről a fájdalom leperzselte a képzelet és érzékiség hályogát. Ésszel és nem szívvel gondolkodnak csupán.

És ne kicsinyeljük, az öregkor vallásosságát sem! Az öreg kor az élet ősze! A vérkeringés már lassúbb, a levelek lehullanak, a gyümölcserés ideje itt van. Kevesebb elfogultsággal és mélyebb megértéssel közelítünk a dolgokhoz és azok is őszintébb szándékkal közelítenek felénk és szétbontják titkos redőiket, és elbeszélik életük titkait. E korban a lelki erőket az élet sokarcú ígéretei többé már nem tudják szétszórni, a lélek elfogulatlan nyugalommal az igazságot szemléli; s a mit egyre erőteljesebben érez az a „responsum mortis”, a halál intő szava. Az érzékiség mohó vágyai s a képzelet szívárványszínei s mindaz, a mi a földi létet vonzóvá teszi, elvesztették hatásukat, a lélek idegennek és szegénynek érzi magát, a térbe és időbe szorult életnek csak terhét leli és ellenállhatatlan erővel érzi, hogy ez a világ nem ő. Nem tudja, minő világ az, mely felé a lelke vonza, mint a hogy a vándor madarak sem tudják ősszel, hová viszik őket szárnyaik; de mennek repülnek, mert érzik, hogy ez nem az ő zónájuk! A lélek is ama távoli világok felé készül és kifeszíti a hit szárnyait. Nem tagad, és nem kételkedik, hanem hisz. A nagy bölcselők közül hányan kezdték tagadással és kétellyel és végzik a hittel, belátták, mert tapasztalták, hogy bármily sokat tudnak, még többet nem tudnak; a láthatatlan világok titkos üzenetei belekondulnak a csend és magány birodalmába és a büszke emberi elmét alázatos figyelemre kényszerítik s a lélek kapujánál üdvözli a más-

világnak angyalát. Boldog életre ébredés! Pótolhatatlan gyönyörűség! Gazdag egyedül valóság!

Ha templomok padjaiban túlnyomó részben öreg embereket, bánatos özvegyeket látunk, ne mondjuk, hogy a hit a gyöngék és elagottak tudománya és ne büszkélkedjünk hitetlenségünkkel, hanem gondoljuk meg, hogy ezek valamennyien nagy harcból jönnek, ismerik az életet, meglátták elégtelenségét és riasztó hiányait és végső következtetésük a hit, mely a lét befejezetlenségéből és érthetlenségéből egy másik világra utal.

És ha az egyetemes emberiség életét nézzük, a legősibb kortól el egészen a mi bonyolult civilizációnkig, akkor ez az élet úgy tűnik fel nekem, mint egy végnélküli vallomás egy láthatatlan világról, mint egy bizonyoságtétel, hogy az én öntudatom tapasztalatai igazak. A történelem folyamán elváltoztak a kultúrirányzatok, de két igazság megmaradt: hogy van Isten és van örökkévalóság. Hiába döngeti a tudomány az égboltozatot, a kezdet és vég kérdéseiben, a/ élet küzdelmeiben nem a tudósok, hanem a próféták szavára hallgat a világ. A hitetlenség mindég csak kísértés marad és az emberi ész sohasem ül fel az Isten trónjára. A régi hitnek és alkotásainak még ma is megmaradt régi varázsa. A Zend-Aveszták, Védák, Dhammapadák, Koránok, a régi bölcsészek exotikus tanai, a Biblia még ma is szent könyvek, melyekhez méltatlan kézzel nyúlni nem lehet. A hívő lélek még ma is a Hiúság ösvényein halad keresztül és ha akadnak, kik e fölött gúnyolódnak, azokra *Goethe* szavai vonatkoznak: „Durch Heftigkeit ersetzt der Irrende, was ihm an Wahrheit und an Kräften fehlt.“

Thomas Carlyle mondja: Ha az emberek kiüzik félrevezetett szívükből az Istent, akkor a világ a legsötétebb színeket ölti fel. Nem félek az Isten trón-

vesztésétől, és megjósolom, hogy az emberiség vagy egyre nagyobb erővel és bizonyossággal tér vissza minden dolog Teremtő Urához, vagy a nyomornak és lealjasodásnak anarchiájában megy tönkre”.

A „tudományos atheizmus”, Häckel, Ostwald s a többiek dogmaiban csak néhány az élettől és hatásaitól elzárt tudós hisz, kiknek szíve, akarása felolvadt egy túlhevített agyvelőben, s őket követik a mélyebb gondolkodásra szenvedélyeik miatt képtelenek kis csoportja, de az étellel eleven kapcsolatban élő emberiség, melynek esze és szíve helyén van, azt kiáltja: hiszek az örök életben!

És a világ, akarva, nem akarva e hit irányában halad! Egész társadalmi életünk e hiten épül fel. Ezért hozzuk meg nap-nap után áldozatainkat, ezért rendeli alá az egyén érdekét a köznek, ezért nyugszunk meg a jelen társadalmi igazságtalanságokon; egyre a jövőbe nézünk s a lázadó vágyat, mely a jelennel akar élni, egy másik világ több igazságot és kárpótlást ígérő reményeivel szorítjuk vissza! Ezért vagyunk erkölcsösek! E hit nélkül összedül a társadalom. Mi közünk a faj, az emberiség jövőjéhez? Miért hozzunk áldozatot egy oly jövőért, melyben semmi részünk nincs? A fajban, s nemzetben, az emberiségben, az emlékezésben való továbbélés csak illúzió. Az ember személyes továbbélésben hisz s ha nem is gondol erre állandóan, ha eszét a kétely gyötri is, az ünnepélyes órák perceiben a lélek mélységei erre a hitre terelik akaratát. Egyetlen egy magatartás bizonyul életképesnek: a másvilágba vetett hit: ez hordozója továbbfejlődésünknek, alapja társas együttlétünknek, forrása a szeretetnek, a tetterőnek, a hősiességnek; vet gátat az erkölcsi elfajulásnak, biztosítja a lelkiismereti hűséget. Ez a természet szava; legyőzhetetlen östény, szükséges velünk született, mint a természet. És épen ezért

igaz! „A civilizáció, a társadalom és az erkölcs hasonlók egy rózsafüzérhez, melynek szeméit az örök élet hitének szálai fűzik egybe; tépjétek szét e szálatkat és széthull a füzér. (Louis Figuier, *La lendemain de la mort.* (Előszó.).

Ezek ős-tények! A mit Lacordaire mond: ha Isten erejét, hatásait, tényeit nem látszók nap nap után megnyilatkozni a földön — nem hinnénk benne — dacára fényes metafizikai bizonyításoknak, „l'humanité croit en Dieu parcequ' elle le voit agir”, az áll az örök életre is: mint valami rejtett tenger hullámai, így csapódnak ránk az örök élet meleg áramlatai s hatásait kiváltja hitben, imában, áldozatban, szeretetben s megkövesült alkotásaiban: a sírhantban, a mausoleumokban, a múmiákban, piramisokban, a hypogékban, búcsújáróhelyekben, kolumbáriákban, művészetben s költészetben!

Az örökélet hite tehát egyetemes, kiirthatatlan lelki és történelmi jelenség! Kell lenni másvilágnak.

De megvan-e az tényleg, a minnek lennie kell? Avagy illúzióról, tisztán lelki, pszichológiai szükségességről, élettani jelenségről van itt szó? Van-e tárgyi, (objektív) értéke ennek a hitnek? Erre azt felelem: a mi oly mélységesen és oly egyetemesen emberi vonás, mint az örök élet vágya, az nem lehet illúzió, mert az természetes vágy — és ilyenről van itt szó — nem lehet hiába való, „nature autem desiderium non potest esse inane.” (sz. Tamás.)

A léleknek ez az egyetemes tapasztalati olyan östény, mint maga a természet léte. S ha a természet nem alkot hiábavalót s nem dolgozik hazugságokkal, a lélek természetes megnyilatkozása sem lehet hazug. Elgondolható-e, hogy a nagy világegyetemben mindennek meglegyen a maga helye és rendeltetése csak épen annak a lénynek nem, a ki rendeltetésének öntudatára-ébradt. A legparányibb sejt megtalálja he-

lyét és kielégülését abban a légkörben, melyben él és abban a centrumban, mely felé vonzódik, a legegyszerűbb virág is megtalálja kifejlődését és kielégülését a tápláló anyaföldtől, a levegőtől, párától és napsugártól. Az állat is megtalálja vágyai kielégülését és természetes boldogságát. Nincsenek lelki fájdalmai, nem fél a haláltól, nincsenek egy más világba vágó érzései, mert nincs tudata az örök életről. Lelke egészen a jelennek él, a pillanatra irányul és elvész benne. A természet többel nem hitegeti, mint a mennyit adhat és ad neki. Egyedül az ember „a teremtés koronája” volna arra kárhoztatva, hogy illúziók nyomában járjon és azért van ereje és vágya a megismerésre és boldogságra, hogy megismerni és boldog lenni ne tudjon? Egyedül azért van öntudatunk, hogy fényes ígéreteinek semmiségére és gyötrelmére feleszméljen? Lehetséges az, hogy énünk nemtelenebb része örökké megmaradjon, a nemesebbet, melynek lényege a gondolkodás és akarás, megsemmisüljön? A ki elfogadja azt az igazságot, hogy a természet nem csal, annak nem lehet kételkednie abban, mit *Chateaubriand* mond: „Az emberi természet magasabbrendű, mint az őt környező világ és előkelő származását hangosan hirdeti. Ismeri-e az állat a temetőt? Gondol-e őseinek alvó porára? Tudja-e, kik voltak szülői? Az élő lények közül egyedül az ember az, ki vallásos tisztelettel őrzi őseinek emlékét, mert az ő szemében a halál birodalma szent. Honnan e felséges gondolat? Néhány porszem megérdemli-e tiszteletünket? Semmiesetre! És ha mégis temetőbe járunk, ez onnan van, hogy egy titokzatos szózat azt mondja, hogy a halállal a megholtak nem multak el s e szózat azzal a hittel telíti a lelkeket, hogy a halál nem koporsója az életnek, hanem dicsőséges transzfiguráció”. (Genie de Christianisme II. eh. 3.) Ezt a meggyőződést megerősíti egy másik igaz-

ság, mely végigvonult az élő és élettelen világon: *a célszerűség, a teleológia gondolata.*

Az életet nem lehet célszerűtlennek gondolni és a tudomány kénytelen újból és újból visszatérni a természet célszerű berendezettségének alapgondolatához. E szerint a természet semmi olyat nem hoz létre, a mire neki szüksége ne volna s azért minden szervnek meg van a maga sajátos tárgya, melyre működése irányul s a maga sajátos környezete, „milieu”-je, melyben kifejlődik. És ha a megfelelő milieu hiányzik, a szerv átalakul, vagy visszafejlődik. Ha tehát oly szervre bukkanunk, melynek célját jelenleg nem ismerjük, akkor azt következtetjük, hogy az „szökevényyszerv” melynek megvolt a milieuje és célja a múltban, vagy meglesz a jövőben, mert céltalan szervet a természet nem alkot.

Ha ezt a gondolatot, mely a régi bölcséletnek és a modern fejlődéseméletnek alapgondolata, a lélek életére alkalmazzuk, akkor azt kell mondanunk: van a mi lelkünknek oly szerve, mely a maga tárgyát, milieujét, célját már itt a földön megtalálja; (érzéki megismerés, érzéki vágy, képzelet); de van olyan szerve is, mely működésének célját, tárgyát, milieujét a földön meg nem találja, hanem egyre más, tisztán szellemi, tértől - időtől ment, végtelen világra irányú, a földön kifejlődni, megpihenni nem tud. Ez a szerv a gondolat és akarat igazság-, jóság-, szépség kereső szerve. Kell lennie egy milieu-nek, egy megfelelő világnak, melyben a lelki szervek rendeltetésüknek megfelelő működést fejtenek ki, mert lehetetlen s ellentmondó az, hogy míg az élet alsóbb, tehát tökéletlenebb fokán, az ösztönök és érzékek fokán célszerűség van, az élet magasabb, tehát fejlettebb fokán a célszerűtlenség *legyen* uralkodó!

Hogy ezt az igazságot megvilágítsam, a látható

világból veszem a hasonlatot és kérdem: Miért van szemem? Azért, hogy lássam a fényt! Fülelem is azért van, hogy észrevegyem a hangot. Tehát nem azért van szín, hang, szóval tárgyi világ, mert fülelem, szemem van, hanem fordítva, azért vannak érzékeim, inert van tárgyuk, a mit észre lehet venni. Minden lénynek csak olyan szervei vannak, a minő tárgyak reá hatnak, *mert a tárgyak, a milieu* teremtik és fejlesztik ki érzékszerveinket és nem az érzékek teremtik a tárgyat. A vakond sötétben él, nincs tehát szüksége szemre. A hálnak nincs szüksége lábakra, tehát íiszónyai vannak. Elképzeltető-e, hogy van szemem, de nincs tárgy, a mit lássak s hogy van fülelem, de nincs, a mit halljak; hogy a világ telve van víziókkal és halucinációkkal, melyeknek kívülünk semmi sem felel meg s így valamennyien optikai csalódásokban élünk, mikor arra következtetünk, hogy van -rajtunk kívül tárgyi világ? Egy ilyen világ ép oly képtelenség, mint olyan világ, mely telve van éhes emberekkel, de nincs mi éhségüket csillapítsa, mely telve van vágyakkal, de nincs mi után vágyakozni; mely telve van gyökerekkel, de a gyökerek örökké a föld alatt maradnak, soha szárba, galyba, virágba nem szöknek; mely telve van fészkekkel s a fészkek tojásokkal, de a tojások soha ki nem kelnek, telve van csirákba fojtott életnedvekkkel, de az élet örökké a nyirkos földben nyugszik.

'Képzeltjük el egy olyan világot, mely telve van öntudattal, minden öntudat gondolatokkal, de a gondolatnak tárgyi tartalom nem felel meg; egy világot, a hol egy kívülünk létező tárgyi világról, az életről, a természetéről, a társadalomról, az *égi* világokról, a történelemről tudományos rendszereket építünk s mindennek a valóságban semmi sem felel meg. A hol beszélünk a dolgoknak jelenségeiről és lényegéről, látható és

rejtett életéről és mindez illúzió. Úgy-e ez a világ egy örült világ lenne? Mert ebben a világban semmi sem létezik, csak egy eltévedt öntudat rémlátásai. Ilyen világban senki sem hisz. És hihető akkor, hogy van egy világ, melynek hatásaitól telve van az öntudat s hogy e világ, mely ép oly kikerülhetetlen erővel nehezedik öntudatunkra, mint a látható világ — a másvilág illúzió, melyet az öntudat teremt, olyformán, hogy csak annak számára létezik, a ki hisz benne? A hol van érzés, melyet mindenki megérez, ott kell lennie valaminek, a mi ennek az érzésnek tárgyi oka. A hol van gondolat, a mit mindenki gondol, ott kell lennie tárgynak, mely a gondolatot kelti. Azért látom a világot, mert van egy rajtam kívül létező világ, és érzékszervekkel ruházott fel, mert akarja, hogy észrevegyem. Azért vannak lényeket, összefüggést felfogó gondolataim, mert vannak a világban lények, összefüggések, melyek az érzések számára megközelíthetetlenek; azért gondolom, hogy $2 + 2 = 4$ és nem 5, hogy a mi fehér, az nem lehet egyszerre fekete is, hogy a mi van, az mástól lett, azért gondolkodom logikusan, mert van egy tőlem független világ, mely reám hat és engem kényszerít, hogy így gondolkodjam, mert a világ is csupa logika. És itt nem lehet megállani! Van bennünk oly szerv, a „lélek szeme”, mely észreveszi az Istent és hallja a másvilág tompa morajlását. Miért? Mert van másvilág. Ha nem volna, érzékünk sem volna hozzá. A hit magasabbrendű érzék, melyet annak a másvilágnak állandó hatása, rengése alkotott a lélekben. Akarta, hogy észrevegyük, és „adott hozzá érzéket”, „dedit eis sensum”. Azért vágyódunk utána, mert van és megnyilatkozik; feléje fordul lelkünk, mint a napraforgó tányérja a nap felé, mert vonz bennünket, hullámai-ban fürdünk, s rengései kikopogtatják lappangó vá-

gyainkat. „Est Deus in nobis, agitante calescimur illo”, bennünk az Isten lakik és rezdüléseitől hevülünk. A lélek a látható és láthatatlan világ érintkező pontja, a felszínen a világ, a mélyben a másvilág tükröződik; a lélek az egy markoni állomás, mely a másvilág rezgéseit felfogja és megérti; a lélek olyan szem, melyben a másvilág látóereje rejtőzik, a mint a költő mondja:

Wäre nicht das Auge sonnenhaft
Die Sonne könn't es nicht erblicken,
Lebt nicht in uns des Gottes eigne kraft
Wie könn't uns göttliches entzücken?

Igen a lélek olyan mag, melybe az Isten maga ültette az örök élet vágyát, „*un Dieu tombe qui se souvient des deux*” (Lacordaire); a lélek évülő gyökér a téli avarban; a végtelenség szunnyadó magva. A mag fészül, ez a földi élet. A mag szét pattan, ez a halál. A magból kicsírázik a szár. Ez az örök élet.

És a mit az értelem, a célszerűséget sürgető ész oly erőteljesen sürget, azt megerősíti a mi hitünk. Segítségünkre jó az Úr és azt mondja: „Az az élet értelme, hogy megismerjük Téged, Isten, Atyánk és a kit küldöttéi, Jézus Krisztust.” Ha hisztek az Istenben, akkor már hisztek az örök életben, mert „*isten nem a holtak, hanem az élők Istene*”. (Luk. 20, 38.) Isten nem a holt lelkek, hanem az élő lelkek Istene. Ha tehát nincs örök élet, akkor Isten a holtak istene s akkor Isten is halott. Mert micsoda Isten az, kinek gyönyörűsége telik gyermekei halálában? Azt mondja az Úr: „*Atyám házában sok hajlék van és én elmegyek hajlékot készíteni nektek.*” (Ján. 142.) Micsoda hajlék az, melyben holt lelkek pihennek? Nem hajlék az, hanem kriptá s az Úr nem hajléképítő, hanem sírásó, ki előre ment megnézni, elég mély és sötét kriptába jutunk-e s az Isten nem a világ ura, hanem a kripták őre. Ez

volna a gondviselő Isten? Az ilyen mennyországban nem az angyalok glóriája zeng, hanem a „circumderunt” gyászakkordjai, az ilyen ország királyának zsámolyát nem a dicsőség fényözöne, hanem kripta-szagú sötétség, fekete drapériák díszítik és lábainak zsámolyául agykoponyák szolgálnak. Azt mondja továbbá Krisztus: „kiment a magvető vetni”. Hasonló a menynek országában azon emberhez, ki jó magot vetett a földbe. (Mt. 13, 3, 24.) A magvető az Isten, a mag az örök élet, a föld a lélek. Tehát Isten telehinti a lelkeket az örök élet magjával, elgondolható, hogy Isten egy olyan magvető, ki nem engedi, hogy a mag kikeljen s hogy csak azért vetett magot a földbe, hogy ott örökre sírját ássa? Micsoda magvető az, aki egy örökkévalóságon át a fölött örködik, hogy a mit elvetett, abból soha termés ne legyen és lefojtva tartsa a feltörekvő életerőt? A ki egész gyönyörűségét abban leli, hogy lelkeket telít az örök igazság, szépség és jóság vágyával s aztán rajta van, hogy az igazság, az erény, a becsület soha ne győzzön, s a vágyak, örök nyugtalanságunk forrásai, soha ki ne elégüljenek! A ki Megváltót küld és azt ígéri, hogy az Isten fiai vagyunk és cserben hagy akkor, mikor ígéretét be kellene váltani?! Ez volna az igaz Isten, a „Deus verus”?

Ezekkel a lehetetlen gondolatokkal szembehelyezem az Úr szavát: „Én vagyok az út, az igazság és az élet. A ki utánam jár nem jár sötétségben”. (Ján. 8, 12.) Az élet nagy mesterei, kik nem a kritizáló ész, hanem az élet eleven indításai nyomán haladtak, az erkölcsi erő és életöröm óriásai, kiket szenvedés és halálfélelem le nem tört s kikkől, mint eleven forrásokból késő századok merítenek, a lelki emberek, mind az Úr nyomain járnak s az Apostol szavának hisznek: *Szeretteim, most Isten fiai vagyunk, de még nem tudjuk, hogy*

mik leszünk. Tudjuk azonban, hogy mikor megjelenik, hasonlóképpen leszünk hozzá, mert látni fogjuk, a mint van” (1. Ján. 3, 21.) „*Most tükörbe nézünk és rejtélyt látunk, akkor azonban — mikor a burok szétpattan — színről színre fogunk látni.*” (1. Kor. 13, 8.) és „*részesei leszünk az isteni természetnek.*” (a. Petr. 1, 7.).

Ez a hit pedig „nem a sötétség országában lakóknak találmánya, hanem megdönthetetlen igazság; mert a fény és világosság királya leszállott a sötétség országába és harminchárom évig megosztotta velünk a számkivetés kenyerét” (Lisieu szt. Teréz). A kereszténység ereje és igazsága abban áll, hogy nem elvont fogalmakat, hanem tényeket nyújt. Kámutat egy történeti tényre, melyet elhomályosítani nem lehet: a megtestesült, a keresztre feszített és sírjából feltámadt Krisztusra! Aki megdicsőülve élénk lép és azt mondja: „*én vagyok a feltámadás és az élet; aki bennem hisz, ha meghalt is, élni fog.*” (Ján. 11. 25.) A hit haláltgyőző erő; előljár Krisztus, az „alvók zsengeje”, utána jönünk mi.

Ő azt mondja, amit odaát látott (Ján. 3, 31); boldogok a tiszta szívűek, az alázatosak, a tűrők, a hívők, mert meglátják az Istent. Mert benne és általa mindnyájan feltámadunk. (1. Kor. 15, 20).

A feltámadt Krisztusban való hit a keresztény lélek szent bizonyossága. Krisztusban a természet célszerűsége elérte teljességét, a feltámadásban az örök ember vágyai megvalósultak; a halál, mely az élet folytonosságát megtörni és célját megsemmisíteni látszott, egy magasabbrendű életnek kiinduló pontja lett; az emberi test romlatlanságba öltözött és a lélek ereje által megdicsőülve részese lett a Végtelennek. Krisztus, a legmélyebb vallásos tapasztalat, a tetté lett eszme, maga az örök élet. A benne való hit a benne való örök életközösséget jelenti. Ezt fejezi ki a halotti mise

praefációja: „A te híveidnek élete, Uram, el nem vétetik, csak átalakul s midőn földi életünk hajléka szétporlik, örök hajlékot készítesz az égben”.

Az élet a keresztyének szemében út az örök hajlékok felé. De már itt alföldön kezdődik a „*theosis*”, az isteniesülés, mert Krisztus a végtelent nemcsak a gondolat, a vágy, a hit szárnyain hozta a végesbe, hanem a tényleges, kézzelfogható Végtelent, „a halhatatlanság kenyerét” adta nekünk: az Oltáriszentségbe. Ez a bizonyosság telje, a halált győző szeretetnek záloga: „*Aki eszi az én testemet és issza az én véreimet, annak örök élete vagyon és én feltámasztom őt az utolsó napon*”. («Tán. 6, 55).

Aki az Úr szándékait nézi, látja, hogy az Oltáriszentség alapításának főindító oka az volt, hogy a halál félelmet legyőzzük. Mert Krisztus halála előtti napon alapította az Oltáriszentséget, azzal a célzattal, hogy lelkünket s halál sötét réme előtt a halhatatlanság hitével és tényével erősítse. A halál árnyékában álló Úr Jézus „*vágyódva vágyódik velünk megenni a húsvéti bárányt*”. A búcsúzás fájdalma szüli azt a vágyat, mely nem bír elszakadni végleg s a viszontlátás emlékéül itt hagyja a másvilágba átmenő önmagát. A nagy általmenés eszébe juttatja a húsvéti bárányt, az imádkozó Mózeset, ki botjával érinti a tengert s íme elérik áll az Úr és saját testét adja húsvéti bárányul és önmagát vándorbotul. Az Oltáriszentség háttere a halál éjszakája. „*Azon éjszakán, melyen elárultattott, kezébe vette a kenyeret*”! (1. Kor. 11, 13.) Azon az éjszakán! A leg-sötétebb éjszakán, mikor a természet kegyetlen erőszakra készül; a legfájóbb éjszakán, mikor elhal a szó, a gondolat, eláll a szív, s a szeretet látható kötelékei elszakadnak; a test és lélek elválásának tragikus éjjelén, melyen át kell menni s melyen nekünk is át kell mennünk; melyen ő az Isten bizonyossága-

val s az örökkévalóság öntudatával haladt át, de amely előtt legjobb akaratumk dacára is megrendülünk, élénk állítja az örök élet zálogát, mely azt mondja: ha meghaltál, én feltámasztalak! Mert „*valahányszor az Úr testét eszitek, az Ő haláláról emlékeztek*”, arról a dicsőséges halálról, mely nem sírja az életnek, hanem jelképe a feltámaszásnak! A haldokló belenéz a sötét sírboltba, eléje siet Krisztus, zálogát nyújtja a szent ostyában s a halál hatalmát megtöri „a mi Úrunk Jézus Krisztus teste, mely átvezet az örök életre.” Ez az eucharisztikus tisztelet jelentősége. Theozi!»! Egy magasabbrendű megismerés, egy mélyebb és biztosabb látás, mint bármily féüyes dialektika; a szeretet logikája, melyet az eucharisztikus Krisztussal való egyesülés vált ki a lélekből. Egy magasabbrendű ismeretelmélet ez, mely az isteni szeretet csalhatatlanságán nyugszik, megszünteti az értelem ingadozását, kiemel az elvont gondolkodás homályából a lelki tapasztalás, az eleven élet tájaira, hol az érzékek és fogalmak helyébe lép „a lélek és élet”.

Erre a magasabbrendű megismerésre, erre a hitre van szüksége a világnak. Kevesebb szellemi és sok lelki műveltségre, kevesebb kritikára, több hitre. A lelkeknek újból meg kell érezniök a Végtelen indításait és saját hivatásuk nagyságának öntudatára kell ébredniök. Be kell látniök, hogy hit nélkül semmire sem megyünk, hogy hit nélkül az élet semmi olyat nem tartalmaz, amiért élni, küzdeni érdemes; hogy egy 40—60 év közé szorított életnek nincs értelme. Alázatos hit nélkül végzetes és kilátástalan harcba bonyolódunk, melyben nyomorultul, állati módon kell elpusztulnunk. Mély áhítattal kell leborulnunk a minket környező világ lefátyolozott titkai előtt és ki kell nyitni szíveinket üdítő forrásai számára! Mert csak ez a természetfeletti hit képes új életet adni a kriti-

kai szellem számum-szelétől elszáradt, céljavesztett, akaratában lerongyolt kultúrának. Az emberiségnek be kell látnia, hogy ha saját lényének gazdagságát élvezni, életét mélyíteni, fájdalmait enyhíteni akarja, szembe kell néznie Krisztussal, a világ világosságával, s el kell fogadnia az ő kezét, mely e véges és elégtelen világból az örökélet felé vezet!

Eljő-e az idő, midőn a hit és tudomány egymással újra kezét fognak, hogy az embert rásegítsék e magasabbrendű életre és együttesen, harmóniába olvadva táplálják a szomjúhozó lelkeket? Leszáll-e valamikor a tudomány az alázatosság ama völgyébe, melybe az emberi értelemnek, ha elfogulatlan, le kell szállnia? Megérti-e majd újra a tudományos szellem, hogy a vallás nem ellenlábas, hanem barátja s hogy nélküle nem tudja fenntartani építményeit?

A múlt században ez lehetetlennek látszott, s a kritika kéjelegve boncolta szét és rombolta le a kereszténység tanait; a materializmus kigúnyolta a lelki élet finom, laboratóriumi kísértés alá nem eső megnyilatkozásait.

Ma már túl vagyunk ezen. A vallásos élet, a kereszténység, a szentek és misztikusok iratai újból érdeklődést tárgyát képezik. A tények és tapasztalatok, a valóságok új világa nyílik, a tudósok már nem csupán az őt érzék körébe szorítják a megismerés határait; a pozitivizmus tarthatatlansága egyre nyilvánvalóbb s a dolgok mögé tekintő s az élet értelmét és összefüggéseit kereső örök metafizikai szellem, melyet Kant óta oly erőteljesen száműztek a világtól, kezdi újra elfoglalni régi helyét. A kereszténység szentjeinek, a misztikusoknak iratai, a vallás, mint lélektani jelenség felfedik a megismerésnek új módjait, az életnek új birodalmát, a tapasztalatoknak új forrásait és ez által a vallásos életnek új értékelést biztosítanak.

Erőtlen kísérleteket látunk a vallás és tudomány kibékítésére, a materialista gőg és tévely leküzdésére? Ma már a legkiválóbb tudományos szellemek is látják, hogy nagyon kevés azon igazságok száma, melyeket „bebizonyítani” lehet, sokkal több a be nem „bizonyított” igazságok száma s az életet ez utóbbiak irányítják. Mert a nagy igazságokat nem lehet érzékelni, azokat meg kell látni, azokat kiki saját szívében hordozza, azok meghaladnak minden bizonyítást s ép ezáltal felette állnak mindannak, a mi tér és idő. A nagy igazságok alapja nem az érzéki világ, hanem a lélek s a lélek tapasztalatai biztosabbak, mint az, amit a szem lát, hiszen a lélek először önmagát látja s csak közvetve veszi észre a világot. Érzéki lények vagyunk s nem tiszta szellemek, szeretnénk mindent megérezkítve szemlélni és látható tényekre visszavezetni. Es nem gondolunk arra, hogy az érzékek a létező világnak csak elenyésző csekély részét és azt is jelképesen nyújtják, a túlnyomó, a rejtett világ egészen más módon nyilatkoztatja ki magát. A lélek személyes élete, tapasztalatainak kimeríthetetlen tárháza, mindaz, a mi a világon nagy, felemelő és biztató, meghaladja az érzékelést és nem fejezhető ki a tudományos bizonyítás szűk ösvényein.

És ez főként a lélek két ősi tapasztalatára: az Istenben és az örökkévalóságban való hitre vonatkozik. Mily erőtlen minden „bizonyítás” ahhoz a bizonyossághoz képest, mellyel a lélek átkarolja a Végtelent! „Le coeur a des raisons que la raison ne connaît pas.” (Pascal.)

Boutroux Emil, a francia idealizmus főképviselője szerint a vallásos tapasztalásban is van valami, ami nem csak a mi látásunk és alanyi értékelésünk; van valami ami „az isteninek, az eszményinek megragadásából származik”, szóval tárgyi (objektív) elem. Ez

a benső tapasztalat egészen új lelki fogékonyság, melynek erejében az ember oly magas tökéletességre emelkedik, „aminőre saját erejéből felemelkedni sohasem lenne képes”. Természetes, hogy a tapasztalatok nem oly tisztán átláthatók, mint a gyakorlati ismeretek, de az eszme, amelyet kifejeznek, pozitív, tevékeny és eredményes. Minden nagy gondolat, mely a világot mozgatja ilyen természetű, kinyilatkoztatásszerű intuíció („Tudomány és vallás” 414. o.)

És hivatkozom korunk egyik legkiválóbb pszichológusára, W. Jamesre. Valláslélektani tanulmányainak eredményét e szavakkal zárja: „Van egy világ, mely teljességgel különbözik attól a világtól, melyet érzékeinkkel és tisztán eszünkkel megismerünk. Bármily néven nevezzük, egyre megy, de bizonyos, hogy eszményeinknek nagy része onnan való s azért inkább oda tartozuuk, mint a látható világba. Az a láthatatlan világ pedig nemcsak eszményi világ, hanem valóságos világ, mert hat reáuk, új lelkeket formál. Ami egy más világra hatást gyakorol, annak valósággal léteznie kell. Ezt a másik világot nevezem Istennek.”

„A vallásos emberek azt hiszik, hogy minden ember sorsa Isten kezében van, ki üdvösségünk és megváltásunk atyja, s az örök erkölcsi világrend fölött őrökdi. A világot tűz vagy jég katasztrófák elpusztíthatják; de az erkölcsi világot mindez nem érinti; mert a mi fölött Isten őrökdi, ott a tragikus pusztulás csak ideiglenes és részleges; az élet vége nem lehet hajótörés. Egyedül ez a hit életképes és értékes hit, mert Isten csak akkor lehet bizalmunk és békénk abszolút forrása, ha tudatunkon kívül létezik.”

Ez az „én fölötti” hit a vallásos élet lelke, kiinduló pontja a gondolkodásnak. Ez a hit több mint adott tények új világításban; más természetű, mint a szerelem, mely a dolgokat rózsás színekkel árasztja

el; ez a hit több, mint amit anyagi világ nyújthat új tényekben, új világban való hit s ennek megfelelően új élet!”

„Nem tudom, minő ez az új világ, mely felé törekszünk, de mélységes meggyőződés, hogy létezik. Mert az egyéni öntudat csak kis része a szellemvilágnak s megbékülést csak abban a másikban nyer. És ha felölteném magamra a „tudományos”-ságát és elhíteném magammal, hogy csak ez az érzékileg látható világ létezik s csak ennek törvényei hatnak, akkor is ellenállhatatlan erővel szólalna meg bennem egy benső hang, mely azt mondja: „ámítás”! Ámítás, akkor is, ha tudományos mezbe öltözik! A ki nem látja, miként emelkedik az emberi szellem a tudomány határain túl, az önmagát ámítja. Alanyi és tárgyi okok alapján hinnen kell egy másik világban.” (De religiose Erzahrung, ford. Wobbermin 390. old.).

Ezek a kijelentések új utakat jeleznek a tudományban. Utakat, melyek kivezetik az anyagelviség holt-tengeréből a gondolkodást s habár a meghódolás-tói még messze vannak, legalább több megértést és megbecsülést biztosítanak a kereszténység, a természetfeletti élet számára!

TARTALOM.

Előszó.	Oldal
I. A mi urunk Jézus Krisztus	1—13
II. A lélek láthatatlan királysága.....	14—24
III. Isten országa bennetek van	25—38
IV. A lelki élet.....	39—52
V. Mors mystica.....	53—71
VI. Üzenet a Tábor hegyéről	72—103
VII. A nagy parancsolat.....	104—118
VIII. Világosság a sötétségben.....	119—146
IX. Uram gyújts világosságot	147—152
X. Sorsunk a síron túl.....	153—189